

ONİKİŞUBAT BELEDİYESİ

Kahramanmaraş

Kahramanmaraş'ın Kurtuluş Öyküleri

Hacı Ali Özturan

İmtiyaz Sahibi

Hanefi Mahçiçek

Genel Yayın Yönetmeni

Serdar Yakar

Kapak İç Düzen

Tayyib Atmaca

Sertifika No: 48044

ISBN: 978-605-72811-4-2

Baskı Tarihi

1. Baskı Şubat 2009

2. Baskı Nisan 2021

3. Baskı Ocak 2023

Baskı-Cilt

Sertifika No: 47771

Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.

Zübeyde Hanım Mahallesi Sebze Bahçeleri Cd. 99/22

06070 Altındağ /Ankara

Hacı Ali ÖZTURAN

KAHRAMANMARAŞ'IN
KURTULUŞ ÖYKÜLERİ

ONİKİŞUBAT BELEDİYESİ

Kahramanmaraş

Hacı Ali ÖZTURAN (1947-2020)

1947 Yılında Maraş'ta doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini doğduğu kentte tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Kimya Fakültesinden, Yüksek Mühendis olarak mezun oldu.

Biraz özel firmalarda, daha çok da bir kamu kuruluşunda çalıştıktan sonra kendi isteği ile emekli olan yazar evlidir ve iki çocukları var.

Yazarlık yaşamına kısa öyküler ve şiirler yazarak başlayan yazarın öyküleri, ulusal olarak dağıtımları yapılan Küçük Dergi, Erciyes, Doğu Edebiyat, Türk Edebiyatı, Hisar, Dolunay, Alkış, Usare gibi dergilerde yayımlandı. Bir taraftan da yerel gazetelerde köşe yazarlığı yaptı, hâlen fırsat buldukça haftalık Yorum gazetesinde köşe yazarlığı yaptım.

Basılmış Eserleri

Kahramanmaraş'ın Kurtuluş Öyküleri, 2008

Maraş Ağzı Köroğlu, 2009

Maraş Merkez Ağzı, 2009

Eski Maraş'ta Örfler, Adetler Ve İçtimai yapı, 2010

(Y.Alparslan'la birlikte)

Kahramanmaraş'ta Çocuk Oyunları, 2010

Eski Maraş'ta Aile, Ev Ekonomisi Ve Zahra, 2012

(Y.Alparslan'la birlikte)

Maraş Merkez Ağzında Kullanılan Deyimler, 2014

Kanla Gelen Madalya, 2017

TAKDİM

Maraş millî mücadelesinin kahramanlarını saymakla bitirmek ne mümkün...

Onun içindir ki Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne "Maraş'ta millî mücadeleye iştirak etmeyen tek bir fert dahi yoktur" denmemiş mi?

Söz konusu vatan ise gerisi teferruat diyen Kahraman Maraşlı 1919'un başından 1920 yılı 12 Şubatına kadar teyakkuz halinde bulunmuş, düşmanı sarsmış, silkelemiş, nasihatler kâr etmeyince silaha sarılmış ve bir gece yarısı düşmanı kaçmaya mecbur bırakmıştır.

Yetinmemiş, "Haruniye'de, Antep'te, Osmaniye'de kardeşlerim işgal altında iken ben bayram yapmam" diyerek oluşturulan Akıncı Birlikleri ile yollara düşmüştür.

Bu mücadelede Türküyle Kürdüyle, sünnisi ve alevisiyle, göçmeni ve muhaciri ile Maraş'ta yaşayan her bir fert görev almış, emek vermiş, ya şehit ya gazi olmuştur.

Onlar ya Sütçü İmam'dır, ya Rıdvan Hoca'dır, ya Şeyh Ali Sezai Efendidir...

İsimleri ne olursa olsun onlar Kahramandır ve Maraşlıdır...

“Maraş müdâfii kahraman Maraşlılardır. Bunu başkalarına maletmeğe çalışanlar; akan kanın, sönen yuvaların, harap olan evlerin, yağma edilen malların acısını tatmayan nankörlerdir” diyen Arslan Bey en net şekliyle gerçeği haykırmıştır.

Onlar Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda köşe taşıdır, yol açanıdır, önde gidenidir, örnek olanıdır.

Yazar Hacı Ali Özturan araştırmacı kimliği ve güçlü kalemi ile millî mücadele kahramanlarımızın mücadelesini öyküleştirmiş ve okurla buluşturmuştur.

Çalışmanın hayırlara ve Allah'ın rızasına vesile olmasını dilerken gerçek olaylardan esinlenerek kaleme alınmış olan bu öyküleri okura sunmanın kıvancını yaşıyor ve o güzel insan, Hacı Ali Özturan'ı da bir kez daha rahmetle anıyoruz.

Hanefi MAHÇİÇEK
Onikişubat Belediye Başkanı

ÖNSÖZ

Kendini Kurtaran Kent Kahramanmaraş'ın kurtuluşunu anlatan öykülerin tamamı gerçek yaşamdan alınmıştır. Bu olayların derlenmesinde kişisel birikimlerimin yanı sıra, Dr. Yalçın Özalp'in gazilerle yaptığı kurtuluş savaşı derlemelerinden de yararlandım. Öykülerimiz Maraş'ın kurtuluş savaşını konu edinse de ben evrenselliği öne çıkarmaya özen gösterdim. Irkı, rengi, dini, bayrağı ne olursa olsun; düşmanın eline geçen her kentte ırza geçmeler, işkenceler, yaralamalar, öldürmeler olmuştur, olmaktadır da... Oysa dünyanın bütün uluslarının özgürce yaşama hakları vardır ve buna saygı duyulmalıdır.

Kahramanmaraş'ın kurtuluşunda yararlık gösterenlerin tamamını öyküleştirebilsek ciltler dolusu kitaplar yazılırdı. Öykülerimi, bende heyecan uyandıran olaylardan seçtim. Bir kısım kahramanların isimleri zorunlu olarak geçmişse de isimsiz kahramanlarımızın sayıları (yüce Tanrı onları biliyor) çok fazladır. İnançım odur ki, her ailede en az bir kahraman vardı...

Savaş ve işgalin bir ülkeye neler getirip, neler götürdüğünü anlatabilmek için o yıllarda hayatta olan gazilerle yapılan söyleşilerin bir kısmını aktarmayı uygun buldum:

Elbistan İmalı Köyünden Talaş Ahmet oğlu Mehmet Saygılı: Ermeniler tuttukları köylüleri öldürdü. Bizim köyün yanındaki köyü bastılar. Biz köye vardık ki bütün evleri yakmışlar, canlı ne varsa öldürmüşler.

Kayabaşı Mahallesinden Halil kızı Meryem Maltacı: Savaş başlamadan önce erkeklerimiz biz kadınları Maraş'tan uzaklaştırdı. Külek yolundan geçerken yolun kenarında gözüme bir şey ilişti. Bir de baktık ki çar çaputa sarılmış sarmalanmış bir çocuk ağlayıp duruyor. Kaynanama, "Şu çocuğu alalım." dedim, "Sen başını kurtar. Onu anası babası bile terk etmiş." dedi. Hava kış... Fırtına... Ne zaman kar yağsa o çocuğu anımsar, almadığıma pişman olurum.

Mehmet kızı Gülsüm: Yolda bir Ermeni kadına rastladık, Zeytin'den sürgün etmişler. Kadın bana, "Sen de kadınsın, kadın halinden bilirsin... Dayanamadım, azığımı ona verdim. Yemeği yedikten sonra bana şunları söyledi: "Bizim ne suçumuz var? Bizi beylerimiz böyle yaptı. Biliyorum Müslümanlara çok işkence ettiler. Bizim size yüzümüz yok."

Mağaralı Mahallesinden Mamık oğlu Mehmet Abama: Maraş'ta azınlıkta bulunan Yahudilerin tekinin bile burnu kanamamıştır. Hani soy kırım, moy kırım diyorlar ya... Yahudilere neden dokunulmadı? Bu vatanda yaşayan bir insan, bu vatanın düşmanlarına karşı bizimle birlikte savaşmalıydı. Hiç olmazsa Yahudiler gibi yansız kalmalıydı.

Önsözümün sonunu şöyle noktalamak istiyorum: Bu ülkede yaşayıp da yurdunu, ulusunu seven herkesi kucaklamalıyız. Ama büyük devletler sömürge anlayışından vazgeçinceye dek, ulusal bütünlüğümüzü bozabilecek bütün odaklara karşı uyanık olmalıyız.

Kitabın basımını üstlenen Yılmaz Matbaası sahibi Yılmaz Akçakale'ye ve Yorum Gazetesi sahipleri Gürhan ve Kerem Akçakale'ye teşekkürlerimi sunuyorum.

Hacı Ali ÖZTURAN

ÖNCESİ...

KUM GİBİ EŞKIYA VARDI

Dedem Mehmet Ağanın

Yürekli aziz ruhuna...

Yaşlı çavuş, ahşap döşemeli karakoldan çıktı. Seyrek kirpiklerini mayıs güneşine kırıştırdı. Vakit öğleye yakın, hava güzeldi. Güneşli bir gündü. Orman yeşil, gökyüzü masmaviydi. Böcekler, Kuşlar kımıl kımıldı. İki basamak merdiveni, yüzünü buruşturarak indi. Her yanı ağrıyordu. Sırtı, omuzu, beli, bacakları... Karakolun geniş bahçesine doğru çizmelerini sürüyerek yürüdü. Açılır kapanır ceviz sandalyelerin birine yığılır gibi oturdu. Erlerin duyamayacağı şekilde inledi. Gerinerek esnedi. “Biz de Osmanlı Devletine döndük,” diye mırıldandı. “ağrımayan yerimiz kalmamış. Yaşlandık artık. Suçatı’na kadar gidip geldik, tutar yerim kalmamış. Hele benim...”

Tek tip elbisesinin düğmelerini açtı. Sandalyesine iyice yayıldı. Karakolun bahçesinde çevreyi seyretmeyi severdi: Sol yanındaki tozlu Maraş yolu bağların arasından bir görünür bir kayboldu. Bademler, erikler, fıstıklar, armutlar, zeytinler, kesmelikler ve yosun tutmuş kayalıklar izlemekler doyulmayacak güzellikeydi. Sağda Ceyhan Nehri kıvrıla kıvrıla dağların arasına doğru akar; ikindi olup, bahar güneşi batıya doğru kayınca bulanık nehir, gümüş rengine dönerdi. O zaman seyrine doyum olmazdı Ceyhan’ın. Ahmet Çavuş çoğu zaman buraya kurulum, çevreyi izleyerek akşamı beklerdi.

Maraş yolu üzerindeki toz bulutuna baktı. Tekten bir atlıydı gelen. Beyaz bir at rahvan geliyordu. Biraz daha yaklaşınca binişisini tanıdı: “Mehmet Çavuş bu! Deli oğlan... Bir hışımla gelir, gider. O da bana döner bir gün. Onun da beli bacakları tutmaz olur ama... Gençlik işte... Kanı kaynıyor.”

Ayağa kalktı. Bahçe kapısına dek gitti. “Çene yoldaşı.” derdi böylelerine. Konuşur, iki laf ederlerdi.

-Selamünaleyküm!

-Aleykümselâm Mehmet Çavuş! Hoş geldin!

Karakoldaki erlerden birini yüksek sesle çağırarak, Mehmet Çavuşun atını ahıra çekti. Başka bir ere yüksek sesle kahve söyledi:

-Süleyman! Cezveyi ocağa sür oğlum!

Mehmet Çavuş karşısındaki sandalyeye oturttu.

-E Mehmet'im, anlat bakalım ne var ne yok? Mehmet Çavuş sandalyeye iyice yerleşti. Ahmet Çavuşun arkasında kalan Kılavuzlu köyüne doğru baktı. Bakışlarında taşacakmış gibi bir kızgınlık vardı. Kurşun bakışlı, uzun boylu, geniş omuzlu biriydi.

-Ne olsun Çavuşum, dedi. Hep aynı...

-Savaş sürüyor.

-Sürüyor... Ama durumu iyi görmüyorum. İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar, Yunanlılar... İçeriden Ermeniler, arkadan Araplar... Tadı yok ortalığın Çavuşum. Gidiş iyi değil.

-Hele bir sigara sar...

Mehmet Çavuş tabakayı aldı. İnce kâğıdı parmaklarının arasına yerleştirdi. Tel tel kıyılmış tütünü kâğıda yatırdı; bastırıp kıvrıdı. Bir ucunu içe doğru büküp yaktı:

-Ya eşkıyalara ne dersin? Diye sordu.

Ahmet Çavuş yılgınlığını, usanmışlığını anlatmak ister gibi, havada çemberler çizdirerek elini salladı. Yıllardır eşkıya peşinde at tepmişti. Maraş'ta, Antep'te, Adana'da... Her yerde eşkıya türemişti. Kervanlar soyuluyor, köyler basılıyor, insanlar öldürülüyor, kadınlar dağa kaldırılıyordu. Dışarıda düşman, içeride eşkıya...

Mehmet Çavuş sigarasından iki nefes daha çekti:

-Ali Haydar Paşanın taburu Bahçe'den yola çıkmış. İkinci üzeri burada olacakmış. Onları burada karşılayıp, Zeytin'e götüreceğim.

Ahmet Çavuş sandalyesinde doğruldu. Ali Haydar Paşa eşkıya

yakalamada ün salmış biriydi. Kısa bir an Zeytin'i düşündü: Zeytin'in Belediye başkanı Nazarit Çavuş adında bir Ermeni'ydi. Nazarit Çavuş bir yandan da Ermeni gençlerini örgütleyerek yörede kanlı eylemler düzenliyordu. Belediye olanaklarının bir kısmını bu amaçla kullanıyordu. Hem belediyenin, hem de terör örgütünün başkanıydı.

-Nazarit için mi geliyormuş?

-Evet... Nazarit'in defteri dürüldü demektir.

Mehmet Çavuş daha şimdiden Nazarit Çavuş eşkıyası yakalanmış gibi rahat bir şekilde sandalyesine yayıldı. Gözleri, çok uzaktan kendilerine doğru gelen küçük bir toz bulutuna takıldı. Kim bilir hangi atın çıkardığı toz bulutunu izlerken, bir yandan da Ahmet Çavuşu dinliyordu:

-Nazarit Çavuşun defterini dürmek kolay değil. Diyordu Ahmet Çavuş. Tilkiden kurnazdır o. Gözü de karadır. Ermeni gençlerinin alayı onun yanında. Ordu gibiler... Daha önce de birkaç tabur asker geldi ama yörenin acemisi oldukları için tutunamadılar. Nazarit'in adamları darmadağın etti onları.

Toz bulutu büyümüş, atlı yaklaşmıştı. Bir zaman daha atlıyı izledi. Atlı tanınabilecek yakınlığa gelince Mehmet Çavuş heyecanla ayağa kalktı:

-Çolakyan değil mi şu gelen?

Ahmet Çavuş yan dönerek baktı:

-O, dedi. Nazarit'in sağ kolu...

Mehmet Çavuş uzanıp silahını aldı.

Ahmet Çavuş bir anda arkadaşının düşüncesini anlayarak heyecanlandı. Mehmet Çavuşun kolunu sımsıkı tuttu:

-Ne yapıyorsun?

-Şimdi görürsün!

-Mehmet vazgeç! İlk kurşunu tutturamazsan bu adam ikimizi de vurur. Çolakyan iğneyi deliğinden vuranlardan. Onunla başa çıkamayız. İlişme geçsin. Her şeyin bir zamanı var.

Mehmet Çavuş dinlemedi. Bahçe kapısından Maraş yoluna çıktı. Ahmet Çavuş yüksek sesle erleri silah başına çağırırken

Çolakyan da iyice yaklaşmıştı. Kısa boylu, kalın gövdeli biriydi.

Bir asker tarafından kesildiğini gördüğü halde, silahına el atmadan korkusuzca ilerliyordu. İyice yaklaşıncı, Mehmet Çavuş silahlı elini havaya kaldırarak bağırdı:

-Dur bakalım! Kimsin sen?

Eşkıya sert bir hareketle atının dizginlerini çekti. Hızını almayan at kişneyerek şahlandı. Bir anda atın eyerine dek toz yükseldi. Yağız at eşiniyor, hırçın bir şekilde başını iki yana sallıyordu. Binicisi kızgınlıkla Mehmet Çavuşa baktı. Kendisini tanımayan bu genç çavuşa, nasıl biri olduğunu bildirmeye karar verdi. Kendinden emin bir şekilde, elini silahına attı. Çavuşun silahlı oluşuna aldırış etmiyor, onun az sonra korkuyla karakola kaçmasını bekliyordu:

-Benim kim olduğum senden mi sorulur ulan! Diye bağırdı.

Mehmet Çavuş çevik bir hareketle mermiyi namluya sürdü:

-At ulan silahını!

Çolakyan bir an durakladı. Genç çavuşu dikkatle inceledi: Eleri titremiyordu ve kararlıydı. Barut rengi gözleri alev alevdi. Elini silahına attığında genç çavuşun bocalamadan ateş edeceği belliydi. Ağır ağır silahını omzundan çıkararak yolun kenarına, otların üzerine attı. İçine korku düştü, sarardı. Çevresine bakındı... Silahlarını kaparak olay yerine doğru koşan başka bir çavuşla birkaç eri görünce, içindeki kurtulma umutları kar olup erimeye başladı. Silahla yapabileceği hiçbir şey kalmamıştı. Bir umutla konuşmaya başladı:

-Bana bak! Sen benim kim olduğumu biliyor musun?

-Çok iyi biliyorum Çolakyan Efendi! Dedi Mehmet Çavuş. İn bakalım attan! Ahmet Çavuş da olay yerine yetişmiş, silahını Çolakyan'a doğrultmuştu. Peşinden bir kaç er soluk soluğa geliyordu.

Çolakyan attan indi. Mehmet Çavuş erlere buyurdu:

-Şunun ellerine bir kelepçe takın!

Erlerden biri Çolakyan'ın kollarını arkasına büküp kelepçeyi taktı. Mehmet Çavuş:

-Şu atı ahıra çekin! Dedi.

Erlerden biri atı ahıra çekerken Ahmet Çavuş sordu:

-Ne yapacaksın bunu?

Mehmet Çavuş başarının rahatlığıyla derin bir soluk aldı. Hafifçe gülümseyerek tane tane konuştu:

-Ali Haydar Paşaya karşılama armağanı yapacağım.

YAŞLI KURT

Zeytin Belediye Başkanı Nazarit Çavuş, karşılaştığı herkese şölen hazırlığı için buyruklar yığdıyordu. Gergindi ve bu gerginliğini çevresine yansıtıyordu.

Nazarit Çavuş; belediye başkanlığının perde arkasında Ermeni gençlerinden oluşturduğu bir örgütü yönetiyor; Ermeni Devleti kurulması için öteki terör örgütlerine arka çıkarak Türk basınlara düzenliyor; toplu kıyımlar ve yağmalar yaptırıyordu. Osmanlı'nın bu durumdan kuşkulandığını biliyordu. Yönetime el koymak için Zeytin'e birkaç kez asker gönderilmiş, ancak silahlı Ermenilerce pusuya düşürülerek püskürtülmüşlerdi. Bu kez de Ali Haydar Paşa komutasında bir tabur gönderilmişti. Nazarit Çavuş, Ali Haydar Paşanın eşkıya izlemede çok başarılı bir komutan olduğunu bildiği için, paşanın pusuya düşmeden Zeytine dek gelebileceğine şans tanıyordu. Bu nedenle paşanın Zeytine gelişi onuruna bir şölen vermeyi; bu şölende paşayı ve yanındakileri öldürmeyi tasarlıyordu. Düşüncesi basitti ama birkaç kez başarıyla uygulamıştı.

Başkanlık binasının oralarda dolaşmakta olan birine bağırdı:

-Artin! Ne geziyorsun burada! Seni tanyabilirler, bir yerlere saklan!

Ali Haydar Paşa, beyaz bir atın üzerinde dikkatle ilerliyordu. Pusu olasılığı olan her yere öncüler çıkartıyor, pusu olmadığı kesinleştikten sonra ilerlemesini sürdürüyordu. Sağında ve bir at boyu geride bir Binbaşı Paşayı izliyordu. Solunda ve yine bir at boyu geride, yöreyi çok iyi bilen Maraşlı Mehmet Çavuş geliyordu. Ali Haydar Paşa binbaşıya seslendi:

-Binbaşı, şu kayalığa öncü çıkar! Yolun altı uçurum. Tanrı korusun pusuya düşersek hiç birimiz sağ kalmayız. Kayalığı iyice incelesinler. Biz geçinceye dek kayaların üzerinden inmesinler. Sonra da biz onları bekleyelim, onlar bize yetişsin.

-Emredersiniz Paşam! Binbaşı atını mahmuzlayarak uzaklaştı. Paşa, Mehmet Çavuşa sordu:

-Mehmet, oğlum; ne dersin, saldıracılar mı?

-Belli olmaz Paşam. Ne düşündüklerini kestirmek zor... Siz daha iyisini bilirsiniz. Paşa konuşmasını sürdürdü:

-Askerliğimin son on iki yılı eşkıya ile uğraşmakla geçti. Bu ülke için, bu devlet için, bu din için kanımın son damlasına dek savaşmaya yemin ettim. Sizler de benim çocuklarımsınız. Bir tek askerimin burnunun kanamasına gönlüm elvermez. Onun için dikkatli olmak zorundayız. Sana danışmama gelince; eşkıyanın davranışları yöreden yöreye değişir. Onların ne yapacaklarını sizler daha iyi bilirsiniz. Çünkü birlikte yaşıyorsunuz, çocukluğunuz birlikte geçti. Ama ne acı ki, dün komşu olarak tuz ekmek hakkı gözettiğimiz Ermeni gençleri, bugün devlet kurma hevesiyle bizi arkadan vuruyor. Öncülerden gelen işaret üzerine birlik yeniden yola dizildi. Paşa, yanına yaklaşan binbaşıya mesleğinin sırlarını anlatırcasına konuşmaya başladı:

-Eşkıya izlemede gevşek durursanız, saldıracılar. Önlemlerinizi tam alacaksınız. Pusu olabilecek en küçük olasılığı bile önemseyerek değerlendireceksiniz. Böyle davrandığınızda öldürmek için değil, yalnızca ölmek için saldıracılar. O zaman iş kolay. Düzenli bir orduya karşı hiç bir örgüt başarılı olamaz. Bir de şuna dikkat edeceksiniz: Halk eşkıyanın öldürülmesini, dahası linç edilmesini ister.

Bizim görevimiz onları yakalamak ve yargı önüne çıkarmaktır. Amacımız öldürmek olamaz. Öldürmek, düşünülecek en son çözüm olmalıdır. Öncülerin ve artçıların arasında birlik güvne ilerliyordu. Yokuşu çıktıklarında, insana ürperti veren bir uçurumun üzerine yapılmış sivri kemerli taş köprüyü gördüklerinde Mehmet Çavuş, Ali Haydar Paşaya bilgi verdi:

-Zeytin'e geldik Paşam. Şuradan sağa doğru mu, Zeytin'e gireriz. Ermeniler Türkleri şu köprüden, aşağıdaki kayalıklara atarak öldürmüş. Paşa taş köprüyü iyice inceledikten sonra mırıldandı:

-Döktükleri kanın hesabını verecekler. Maraş'tan bu yana birliğine kılavuz olan Mehmet Çavuşa:

-Yardımların için teşekkür ederim oğlum, dedi. Binbaşuya dönerek:

-Binbaşı!

-Emredin Paşam!

-Saldırmayacakları kesinleşti. Düşündükleri başka bir şey vardır. Biz o tuzağa da düşmeyeceğiz. Mehmet Çavuşu al, öncülerle birlikte karakola git. Biz sizi izleyeceğiz. Askerlere söyle sokak başlarına, pencerelere, damlara dikkat etsinler! Oralara keskin nişancılar yerleştirmiş olabilirler. Karakola yerleşinceye dek ilk nöbeti öncüler tutacak.

-Emredersiniz Paşam! Binbaşı atını mahmuzlayarak uzaklaştı. Ali Haydar Paşa atının üzerinde dimdik ilerliyordu. Keskin gözleriyle Zeytinlilerin davranışlarını izliyor, her an bir saldırı olabileceğini düşünüyor, ama umursamaz görünüyordu. Zeytin sokaklarında biraz daha ilerleyip, kasabanın merkezine doğru yaklaştıklarında, iyi giyimli birkaç Ermeni paşayı karşıladı. Belediye Başkanı tarafından görevlendirildiklerini belirterek:

-Başkanımız sizin onuruza bir şölen hazırladı. Askerleri bir karakola götürürüz Paşam. Siz belediyeye buyurun, dediler. Ali Haydar Paşa:

-Bunlar benim çocuklarım. Onlar dinlenmeden ben dinlenmem. Onların karınları doymadan, ben karnımı doyurmam. Biz karakola bir yerleşelim, daha sonra görüşürüz. Başkana selam söyleyin, kahveye bekliyorum. Paşa atını sürdü. Karakola vardıklarında binbaşuyu yanına çağırdı:

-Binbaşı! Daha önce de söylediğim gibi ilk nöbeti öncüler beklesin. İlk nöbet bir saat olsun. Sonra bu çocuklar dinlensin; çok yoruldu. Askerlerin bir kısmı odalarda mermiler namluya sürülmüş olarak beklesin. Gece gündüz, her an baskın olabilir. Ötekiler avluda dinlensin. Avludakiler saldırı tehlikesi yokmuş gibi davransın. Ayrıca erlerin en gözü pek ve yiğit olanlarından sekiz on kişi seç; benim odamın bitişiğindeki odada beklesinler. Bana biri konuk olduğunda, hemen odaya dalarak kıvrak yakalayıp bir yere kapatsınlar. Gelen konuk kim olursa

olsun, tamam mı?

-Emredersiniz Paşam!

***

Nazarit Çavuş odasında gergin bir halde oturuyordu. Paşa neden şölene gelmemişti? Bir şeyden mi kuşkulandı? Kuşku uyandıracak bir davranışları olmuş muydu? Bir yandan da, “Kuşkulansaydı kahveye beklediğini söylemezdi. Belki gerçekten Nazarit Çavuş ve iki arkadaşı nöbetçinin gösterdiği kapıya doğru çevik adımlarla ilerledi. Kapıdan girdiklerinde, başka bir kapının önünde bir askerin beklediğini görerek sordular:

-Ali Haydar Paşa bu odada mı?

-Evet? Dedi asker sorar gibi.

-Ben Zeytin belediye başkanayım. Paşamla görüşmek istiyoruz.

-Bir dakika! Asker odaya girdikten çok az sonra dışarıya çıktı ve kapıyı aralayarak Nazarit Çavuş ve iki arkadaşını odaya aldı. Odaya girdiklerinde paşayı bir dosyayı inceler buldular. Nazarit Çavuş:

-Paşam hoş geldiniz! Diye söze başladı ama paşa dosyadan kafasını bir türlü kaldırmıyordu. Gelenlerin nasıl birileri olduğu bile ilgisini çekmiyor gibiydi. Ağır hareketlerle dosyadan bir sayfa daha çevirdi. Tam bu sırada kapı birdenbire açıldı ve odaya dolan yedi sekiz asker Nazarit Çavuşla iki arkadaşını kısıvrak yakalayıp koridora sürüklemeye başladı. Nazarit Çavuş beklediği bu davranış karşısında

-Bırakın beni! Ben belediye başkanayım, bırakın beni! Diye bağırmaya başlamıştı.

Ali Haydar Paşa incelemekte olduğu dosyadan kafasını kaldırarak tane tane konuştu:

-Belediye başkanı olduğunuzu biliyorum. Terör örgütü başkanı olduğunuzu da biliyorum. Yargı önünde hesap vereceksin! Askerler Nazarit Çavuşla iki arkadaşını sürükleyerek götürdü.

Yarım saat kadar sonraydı...

Nazarit Çavuşla iki arkadaşının dönmediğini gören Ermeni-

ler, tutuklandıkları ya da konuk olarak tutuldukları konusunda iki değişik görüş içindeydi. Sonunda bu kuşkularını gidermek için aralarından dört kişi seçerek karakola gönderdiler. Ali Haydar Paşanın da istediği buydu. Gelenler karakolun avlusunda mektup okuyan, silahını temizleyen, birbirleriyle şakalaşan askerleri görünce rahatlamış, nöbetçilerden izin alarak paşanın huzuruna çıkmıştı. Az önce olduğu gibi, paşa kafasını kaldırmadan önündeki dosyayı inceliyordu. Aralarındaki sözcü tam paşaya kendilerini tanıtacakken kapı birdenbire açılarak odaya yedi sekiz asker doluştu ve onları da kısıvrak yakalayarak, bağırıp çağırılmalarına aldırış etmeden odadan çekip götürdü.

***

Güneş dağların arasından erkenden battı. Sarp dağların başında kuşkulu, tedirgin, kızıl bulutları nöbetçi bırakarak kayboldu. Ali Haydar Paşa artık dosyadaki yazıları seçemez olmuştu. “Eh, bu kadarı yeter.” diye düşündü. Nöbetçiyi çağırarak sordu:

-Kaç kişi oldular oğlum?

-Otuz altı Paşam!

-İyi. Binbaşını bana çağır.

-Emredersiniz Paşam! Az sonra binbaşı odaya girdi.

Topuklarını birbirine vurarak selam verdi. Kazandıkları başarı, akşamın loşluğunda bile pırıl pırıl parlayan gözlerinden okunuyordu:

-Beni emretmişsiniz Paşam! Ali Haydar Paşa sandalyesinden kalkarak odada adımlamaya başladı:

-Otuz altı olmuş. Binbaşı sevincini açığa vurarak:

-Evet, Paşam, otuz altı oldu, dedi. Nazarit Çavuşla en gözük kara yandaşları elimizde. Çolakyan'ı da Maraşlı Mehmet Çavuş yakalamıştı...

-Çok iyi! Zeytin ve çevresindeki Ermeni terörünün beli kırıldı diyebilirim. Ama yine de gevşemeyelim. Bu gece güvenlik önlemlerini artıralım. Eğer saldırmazlarsa yarın belediyeye giderek duruma el koyarız. Bu yakaladıklarımızı Zeytinde tutmak akıllıca bir davranış olmaz. Bu nedenle en kısa zamanda bunları

Maraş'a götürerek yargı önüne çıkaracağız. Çıkabilirsın binbaşı. Topuk vurarak çıkmaya hazırlanan binbaşuya:

-Yiyeceklerini sanmıyorum ama bu otuz altı kişiye de yiyecek verelim. Ha, yemeği birlikte yiyelim, olmaz mı?

-Emredersiniz Paşam!

*Dacik: Osmanlı etnik guruplarından olan Ermeniler, Türklere "Dacik" derlermiş. Bu deyim yaşayan gazilerden derlenmiş olup, belki bir Türk boyu olan Tacik kelimesinden türetilmiş olabileceği düşünülmektedir.

İŞGAL...

ARPA TÜCCARI

İki fenerin aydınlattığı Nuri Beyin konuk odasındaki geniş ve isli ocakta kalın kütükler çatırdayarak yanıyordu. Yörük Selimle Kılıç Ali yer minderlerine yan yana oturmuştu. Karşılıklı emekli yargıç Ali Rıza Bey, ev sahibi Nuri Beyle kardeşi Mehmet Bey bağdaş kurmuştu. Öteki konukların henüz gelmediği şu dakikalarda konuk odasındaki beş kişi de derin düşüncelere dalmıştı. Kılıç Ali, Yörük Selimle olan kader benzeşmesini düşünüyordu. Düşman işgalini içlerine sindiremeyen, işgal güçlerine karşı savaşa hazırlanan Maraşlıların örgütlenmesine yardım etmek için Mustafa Kemal Paşanın kendisi ile Yörük Selimi görevlendirmesi; her ikisinin de yüzbaşı oluşları; Asaf olan adını Kılıç Ali; yoldaşının da Salim olan adını Yörük Selim olarak değiştirmesi; bütün bunların üzerinde kendilerini bu ülkenin kurtuluşuna adanmış olmaları bir kader benzeşmesiydi. Mustafa Kemal Paşanın Sivas'taki karargâhından ayrılarak Maraş'a yerleşmişlerdi. Birkaç gündür Elbistan'da Türkler, Çerkezler ve Ermenilerle görüşmeler yapıyor, olası bir kurtuluş savaşı için güç birliği oluşturmaya çalışıyorlardı. Osmanlının bir Türk yurdu olmasına karşın, kurtuluş savaşını göze alamayan çok sayıda Türk vardı. Ordusu dağıtılarak bütün silahlarına el konmuş, işgal altındaki bir ülkeyi Mustafa Kemal ve arkadaşları nasıl kurtaracaktı? Mustafa Kemal'in direnişi belki de işgal güçlerince kanlı bir şekilde bastırılacaktı. Mustafa Kemal'in bu direnişi, kimi Türklere göre ateşle oynamaktı. Ama yine de olası bir kurtuluş savaşına en istekli kesim Türkler; yanı sıra Çerkezlerdi. Ermenilerin sağduyulu olanları devletçi düşünüyor, ancak yabancı ülkelerin bir "Ermeni Devleti" sözü ile yanlarına çektiği Ermeni gençleri ulusal güce yanaşmadıkları gibi, bir kısmı Fransız ordusuna paralı asker yazılmıştı. Kılıç Ali, bu toplantıda en çok Ermenileri yanları-

na almakta zorlanacağını biliyordu. Büsbütün umutsuz değildi... Düne kadar Ermenilerle yüzlerce yıldır kavgasız gürültüsüz birlikte yaşıyorlardı. Kurtuluş savaşından sonra yine birlikte yaşayacaklardı. Kılıç Ali'nin düşünceleri böyle akıp giderken beklenen konuklar gelmeye başladı. Ermeni büyükleri, Çerkez beyleri ve Elbistan'daki Türklerin önde gelenleri yer minderlerine oturarak havadan sudan denilecek bir sohbeta daldı. Yörük Selimle Kılıç Ali, kendilerini Nuri Beye konuk olmuş Antakyalı arpa tüccarları olarak tanıtmıştı. Toplantıya en son katılan, misyoner Mr. Leymen ve Amerikan koleji öğretmeni Richard oldu. Yirmi yaşlarında iki delikanlının sunduğu kahveler içildikten sonra, ev sahibi Nuri Bey toplantıyı açtı:

-Hoş geldiniz değerli kardeşlerim! Bizi kırmayarak geldiniz, çok değerli olan zamanınızdan özveride bulundunuz, teşekkür ederim.

Yörük Selim'le Kılıç Ali ilke olarak bu toplantıda konuşmama kararı almıştı. Yalnızca dinleyecekler, konuşmacıların satır aralarında gizlenen düşüncelerini okumaya çalışacaklardı. Nuri Bey konuşmasını sürdürüyordu:

-Değerli arkadaşlarım, biliyorsunuz ülkemizin büyük bir kısmı işgal altında. Egemenliğimiz yabancıların eline geçti. Artık bu ülkede bizler söz sahibi değiliz. Atalarımızın kanıyla sulanan bu kutsal topraklar artık bizim değil. Bugün Elbistan'da bir sıkıntı görülüyor. Ama başka kentlerde bizim insanımıza yapılan sindirmeler ve baskılar, yarın Elbistan'da da olacaktır. Biz yüzlerce yıldır özgür yaşadık ve özgür yaşamak istiyoruz. İşgal güçleri kendiliğinden bu ülkeyi terk etmeyecektir. O halde bu gidişin sonunda bir kurtuluş savaşı kaçınılmaz gibi görünmektedir. Ülkesini seven herkes bu konuda kararını vermiş bulunmaktadır. Bir kardeşiniz olarak ben de kanımın son damlasına dek bağımsızlık için direnmeye, savaşımaya karar verdim. Yörük Selimle Kılıç Ali olanca dikkatleriyle Nuri Beyin konuklarını inceliyordu. Nuri Bey ateşli ve kararlı konuşmasını sürdürüyordu:

-Böyle bir kurtuluş savaşında hepinizi yanımızda görmek isti-

yoruz. Çünkü elimizden alınan özgürlük hepimizindir. Şimdiye dek bu ülkede Türk'tü, Ermeni'ydi, Çerkez'di diye bir ayırım yapılmadı. Karnımız doydusa hepimizin doydusu; aç kaldıysa hepimiz aç kaldık. Sevinçlerimizi ve üzüntülerimizi paylaştık. Bu ülkeye olan saldırılara birlikte karşı koyduk Şimdiye dek bu ülke hepimizindi, şimdi de hepimizin. Türk'ün, Ermeni'nin, Çerkez'in kol kola girme zamanı gelmiştir.

Nuri Beyin konuşması uzadıkça Ermenilerden onaylar anlamına "Öyle ya...", "Doğru söylüyor." gibilerden mırıldanmalar duyulmaya başlanmıştı. Çerkez beylerinin çok etkilendikleri, olası bir kurtuluş savaşında ulusal güçlerin yanında yer alacakları ağır ağır baş sallamalarından belli oluyordu. Yörük Selimle Kılıç Ali göz göze geldi. Olumlu bir sonuç alacaklarından kuşkuları kalmamıştı.

-Ama Nuri Bey... Ermenileri savaşa sürüklemeye hakkınız yok!

Mr. Leymen'di konuşan. Bozuk bir İstanbul Türkçesiyle konuşuyordu:

-Zaten Ermenilere yeterince baskı yaptınız, bir de onları savaşa mı sürükleyeceksiniz? Nuri Beyin konuk odasında buz gibi bir hava esti. Yörük Selim'le Kılıç Ali'nin bir anda kaşları çatılı verdi. Yer minderlerinde oturum değiştirerek konuşmaları izlemeyi sürdürdüler. Nuri Bey Mr. Leymen'i konuşturmamak için yeniden söze başladı:

-Mr. Leymen, Osmanlı Devleti Ermenileri ne zaman sömürdü, ne zaman baskı yaptı? Bizim dinimizde sömürmek, baskı yapmak günahdır. Sömürmenin en iyi örneğini de uygar geçinen ülkeler yaptı ve yapıyor. Biz Türk olmayanlarla yüzlerce yıldır kardeş gibi yaşadık. Osmanlı hamurunda yoğrulduk. Ortak bir kültür oluşturduk. Biz camiye, Ermeni'ler kiliseye, Yahudi'ler havraya giderken yollarımız ayrılırdı.

Bunun dışında yüzlerce yıl kardeş gibi yaşadık. Size yanlış bilgi vermişler. Nuri Beyin duraklamasından yararlanan Mr. Leymen yeniden söz alarak Ermenileri etkileme girişimini sürdürdü:

-Nuri Bey! Ermenileri savaşa sokarak İngiliz süngüsünün önüne süremezsiniz! Böyle bir savaşı kazanma kaybedeceksiniz... Bundan sonra bu toprakların efendisi Ermeni'ler olacaktır! Ermeniler soylu ve büyük bir millettir! Artık Türklere uşaklık etmeyeceklerdir! Misyoner Leymen'in konuşmaları Ermeni'leri etkilemişti. Hepsinin de kafaları karışmış, "efendi olmak" da hoşlarına gitmişti. Birdenbire konuk odasında top gibi bir ses gürlledi:

-Sen ne biçim misyonersin be? Başlar bu sert sese döndü. Kılıç Ali'ydi konuşan. Kızgınlıkla soluyordu. Mr. Leymen mavi gözlerini kırpıştırarak Kılıç Ali'ye baktı. Tanıyamamıştı:

-Siz kimsiniz? Diye sordu. Tanıyamadım... Kılıç Ali sert bir sesle konuşmasını sürdürdü:

-Antakyalı bir arpa tüccarıyım! Beni dinle Mister! Senin bu yaptığına misyonerlik denmez, casusluk denir! Azınlıkları Türklere karşı kışkırtmak denir! Bugün kışkırtmaya çalıştığınız bu insanlarla şansınız sıfırdır. Yarın biz kucak kucağa yaşayacağız. Ama senin gibilerin kışkırtmalarıyla bir yanlışlık yapılırsa iki toplum birbirinin yüzüne nasıl bakar? Sizin Amerika'nızda nasıl ki İngiliz, Alman, Fransız, İtalyan, İspanyol bir arada yaşıyorsa; bir Çinlinin lokantası, bir Yunanlının gemisi varsa ve bunlar anayasal olarak her hakka sahipse; Osmanlı Devletinde de durum aynen böyledir. Şunu bilirsiniz ki, azınlıklar bizi desteklemeseler de kararımız kesindir: Kanımızın son damlasına dek savaşaacağız! İşgal güçlerini de, senin gibi misyonerlik maskesi arkasında kışkırtıcılık yapanları da bu ülkeden kovacağız. Kaçarken tabanlarınız kışkırtıcıları dövecek! O zaman Elbistan'daki arpa tüccarının sözlerini yüzün kızarak anımsayacaksın! Eğer kızarırsa... Nuri Bey, kızgınlığından ağır sözler söylemeye başlayan Kılıç Ali'yi uyarmak gerektiğini duydu:

-Lütfen... Kılıç Ali sustu. Tabakasından bir sigara sarmaya başladı. Elleri tir tir titriyordu.

TENEKECİ ÇIRAĞI ÇİL MISTIK

Karabet Ustanın tenekeci dükkânı demirci çarşısındaydı. Ahşap tarabası isten kararmış, küçük, basık bir dükkândı. Yapıp bir yana yığdıkları hazır mangallar, dükkânı daha da küçük gösteriyordu. Sıvasız taş duvarları, ana rengi belli olmayacak kadar kararmıştı. Dükkân her zaman lehim kokardı. Bu koku Karabet Ustanın tuz ruhunu tenekelerin köşesine sürerek lehim yaptığı sıralar daha da artar, alışkın olmayanların burunlarını karıncalandırır.

Bu kokuya aldırılmazdı Karabet Usta... Alışkındı... Teneke olsun, saç olsun; küçük örsünün üzerine aldı mı, ona bir şekil vermeden işinden başını kaldırmazdı. Çok çalışırdı... Çok da kazanırdı... On birindeki küçük oğlu Mıgır ocağın körüğünü tıslayarak çekerti. Karabet Usta küçük Mıgır'ı tenekeci olarak yetiştirmek istiyordu. Baba-dede mesleğini oğullarından biri sürdürsün istiyordu. Tenekecilikte para vardı...

Karabet Ustanın çekirdekten yetme bir Türk çırağı vardı. On beş, on altı yaşlarında sarışın bir çocuktu. Adı Mustafa'ydı ya, Çil Mistik derlerdi ona. Bu çocuğa alıştığı için miydi, yoksa "Çil Mistik" gerçekten sevimli bir çocuk muydu, Karabet Usta pek severdi onu. Mustafa da ustasının sevgisini önemser, hiç şımarmadan çalışırdı. Saçakları, olukları, ustasını aratmayacak bir titizlikle onarıp; örsün başına geçtiğinde dalga geçmez, küçük Mıgır'ın çocuksu ayartmalarına kapılmadan çalışırdı. Ustasının dinler, ondan her gün yeni bir şeyler öğrenir, her gün biraz daha kalfalaşır.

İkindiden sonraydı...

Karabet Usta kalın sacı cetvelle işaretleyip kocaman bir makasla kesiyor, Mustafa da çekiçle perçinliyordu. Yalnızca ızgara çubukları kalacak şekilde bir köşeye yığıyorlardı. Izgara çubukları sonraki işti... Küçük Mıgır körük çekmekten usanmış, puf-layıp duruyordu. Mustafa Mıgıra bakarak gülümsüyor, Karabet Ustayla kızgınlıkla çekicini sapını çekerek bağırıyordu:

-Şuna bakın hele... Sanki koca demirci körüğü çekiyor. Erkek olacaksın Mıgır! Şimdi çekicin sapını kafana yersin!

Karabet Usta Türkçe konuşurdu. Osmanlı Devletinin işgal edildiği şu günlerde Taşnak ve Hınçak örgütüne üye olan Ermeniler bilerek Türkçe konuşmayı azaltmıştı ama Karabet Usta bunu doğru bulmuyordu. Yüzlerce yıldır birbirlerini üzmeden yaşayan bu iki toplum, iyi günde kötü günde anlayışlı olmak durumundaydı. Şu sıkıntılı günlerinde kimi Ermenilerin İngilizlere güvenerek Türklere kaba davranmalarını onaylamadığı gibi tam tersine onların üzüntülerini paylaşmaya çalışırdı. Daha çok Türkçe konuşmaya başlamıştı ama çok kızdığı zamanlar kendi diliyle çabuk çabuk bir şeyler söylerdi. Mustafa kendini iyice işine kaptırdığı bir sırada birden dükkânın karanlıklaştığı gibi bir duyguya kapıldı. Gözünün kıyısıyla baktığında yanına birinin dikildiğini; onun aydınlığı engellediğini görerek irkildi. Öteden beri yerden biter gibi birilerini görmek onu kısa bir an için korkuturdu. İrkildiği zamanlar alaya alınmasına da çok kızardı. Yavaşça kafasını kaldırdı. Kara şalvarlı, abalı biri başına dikilmiş kendisine bakıyordu. Kaşlarını çatarak, sessizce yanına sokulan adama baktı: Çarkçı Minüs'tü. Seyrek dişlerini göstererek sırıtıyordu. Bugün yanında çarkı yoktu. Ama her zamankinden daha yılışıkta:

-Kolay gelsin Karabet Usta! Dedi.

Karabet Usta önündeki mangalı Mustafa'ya doğru itti:

-Sağ ol Minüs, hoş geldin. Nerden böyle?

-Şöyle bir hava alayım, dedim de...

-Keyfin yerinde bugün Minüs. Çok mu bıçak biledin? Çarkçı Minüs Mustafa'dan yana baktı. Mustafa, bu yılışık adama bir türlü ısınamamıştı. Nedenini bilemiyordu ama Minüs geldiğinde diken üstünde otururdu.

Karabet Usta Minüs'ün Türk'lerle ilgili bir şeyler anlatacağını, ama bunu Mustafa'nın yanında söylemek istemediğini anladı. Çenesiyle sürahiyi göstererek seslendi:

-Saraçhane camisinden bir su getir de içelim Çil Oğlan, dedi.

Mustafa sürahiyi alıp çıktı. Mıgır körüğü bırakmış, bulunduğu yerden Minüs'ü izliyordu. Karabet Usta boğazının gıcığını temizledi. Elindeki yassı kalemi kulağının arkasına sıkıştırdı. Cetveli duvara dayadı:

-E, söyle bakalım Minüs, ne haberlerin var? Otursana... Minüs Ermenice konuştu:

-Haberler iyi Usta... Duymamışa benzersin; diyeyim de sevin. Yarın Fransızlar geliyor... Koca bir tümen...

-Ha İngiliz, ha Fransız... Ne değişecek?

-Öyle deme usta! Fransızlar İngilizlere benzemez diyorlar. Göreceksin Ermeni Devletini kurduracaklar bize.

-İngilizler için de öyle demişlerdi...

-Biraz zaman geçsin benim ne denli haklı olduğumu anlatacağın. Fransız ordusunun önemli bir kısmı Ermeni gençlerinden oluşuyor. Hınçak ve Taşnak örgütünün önerdiği bütün gençleri Fransızlar paralı asker olarak orduya aldı. Bahçeci Yohannes'in total oğlu bile asker yazılmış...

-Ya, hele çoktandır görünmüyordu, Ne yapacakmış o total baçağıyla?

-Çarpışacak Karabet Usta, çarpışacak! Bizim için...

Eliyle Karabet Ustayı dürterek güldü. Karabet Usta Minüs'ü sevmezdi. Adam yerine bile koymazdı. Bulduğu toplumda sürekli olarak insanları kışkırtırdı. "Ağzını açtı mı Hınçak der durur; başımıza bir iş açacak bu gençler ya, bakalım ne olacak?" diye düşündü. " Başka kentlerdeki Hınçak yanlıları da bunlar gibiyse, vay bize... Bugünün bir de yarını var. Osmanlının yüzüne nasıl bakarız?"

-Fazla kalıcı değilim Karabet Usta, yarın Fransızlar geliyor. Kenti İngilizlerden devralacaklar. Anlı şanlı bir tören yapacağız. Hırlakyan Agop Ağa çifte davul tutacakmış. Herkes karşılamaya gidecek! İki yüz tane de bizim kızlardan götüreceğiz. Diyeceğim şu ki, sen de eve söyle, yarın kuşluk vakti kentin Antep yolu çıkışına gelsinler. Bir tören yapalım da çatlasın mıymıntı İngilizler.

Karabet Usta daldı... Minüs gibi birinin buyruk verircesine konuşması ağırlığına gidiyordu. Sonra kadınları kızları peşkeş çeker gibi neden götürüyorlardı? Yutkundu... Örgüt istiyorsa olacaktı.

-Ne daldın usta? Sevinmedin mi?

-Yok, bir şey be!

-Kızla gönderecek misin?

-Anası hasta be! Kız gitsin... Söylerim ben... Minüs üstelemedi. Kalktı. Alışkanlıkla şalvarını silkeledi:

-İyi işler usta, diyerek çıktı. Mustafa geldiğinde ustasını dalgın buldu. Suyu uzattığında Karabet Ustanın isteksiz içişi gözünden kaçmadı. “Demek amaçları su içmek değildi.” diye düşündü. “Minüs yine ustamın kafasını karıştırmış. Ne ister bu adamdan bilmem.” Mustafa sormadan edemedi:

-Ne oldu Usta? Bir şey mi var? Karabet Usta Mustafa'ya baktı. Belki söyleyeceği çok şey vardı ama böyle derin konular için “Çil Oğlan” küçük sayılırdı.

-Boş ver Mıstık! Aldırma sen!

-Lehime başlayalım mı Usta? Karabet Usta gökyüzüne baktı; güneş iyice alçalmıştı:

-Bu günlük bu kadar yeter Mıstık. Lehime yarın başlayalım. Dur hele... Yarın kapalı olacağız. Şu sepeti de geçerken bize bırak. Giderken Migır'ı da götür. De ki... Neyse... Ben söylerim onu. Mustafa şalvarının kıvrımlarını düzeltti. Abasını giydi. Poşusunu keçe külahının çevresine bağladı. Sepeti alıp Migır'la çıktı:

-İyi akşamlar Usta! -Sana da oğlum! Yarın gelme ha! Kapalıyız... Çil Mıstık ertesi günün tatil günü olmadığını bildiği için “Kapalıyız” a bir anlam veremedi. Ama kapalı oluşlarına içten içe sevindi. “Gezerim biraz.” diye düşündü.

Karabet Ustanın evine yaklaştıklarında yüreğinin hızlı hızlı atmaya başladığını hissetti. Mustafa'yı hoş bir heyecan sarmıştı.

Ustasının kızı Siranuş'u düşünüyordu. Ne güzel gözleri vardı. Boyu, yürüyüşü... Siranuş güzel kızdı. Kapıya vardıklarında, içe-

riden Mustafa'nın yüreğini hoplatan bir ses duyuldu:

-Mama, diyordu Siranuş, babam beni de gönderir mi? Annesinin kendi dillerinden çabuk çabuk bir şeyler konuştuğunu işitti. Ne dediğini anlayamadı ama kızdığı belliydi. "Tıpkı Karabet Usta," diye düşündü Mustafa, "kızdı mı bu da kendi dilleriyle çabuk çabuk konuşuyor."

**

Ertesi gün Mustafa sokağa çıktığında kentte alışık olmadığı bir çelişki algıladı. Coşku ile durgunluk, sevinçle üzüntü iç içe gibiydi. Antep yolundan kente doğru bir uğultu yayılıyordu. Sokaklarda gelip gidenlerin kimi koşar adımlarla, kimi olması gerekenden daha yavaş yürüyordu. Kent insanlarının kimi süslü elbiseler giymiş, kimi de her zamanki elbiseleriyle geziniyordu. Arada bir yükselerek kulağına gelen uğultu birden ona İngilizlerin kente ilk girdikleri "işgal günü"nü anımsattı. Bu uğultu ile Çarkçı Minüs'ün Karabet Ustanın kafasını karıştırmasını birleştirmeye çalıştı. Kentte birkaç gündür İngilizlerin çekileceği, Fransızların geleceği söylentileri dolaşıyordu. Demek Fransızlar geliyordu.

"-Mama? Babam beni de gönderir mi?"

Dün kapıda işittiği sözleri anımsadı. Demek Siranuş da Fransızları karşılamaya gitmek istiyordu. Kara gözlerini, incecik belini düşündü. "Oraya doğru yürüsem Siranuş'la karşılaşır mıyım acaba?" diye düşündü. Belki kalabalıkta Siranuş'la bakışabilir ya da birkaç dakika konuşabilirdi. O yana doğru yürümeye başladı. Bir anda o yana doğru gidenlerin koşar gibi yürüdüklerinin ayırımına vardı. Bunlar süslü denilecek kadar iyi giyinmişti ve Ermeni'ydi. Ağır ağır yürüyenler Türklerd. Elleri arkalarında, tespihlerini çekerek, yavaş yavaş, bir şeyi özümser gibi yürüyorlardı. Uğultuya iyice yaklaşmıştı. Koşuşan, başları açık, süslü kızların kadınların arasında Siranuş'u aramaya başladı. Acaba o da gelmiş miydi? Birden koluna güçlü bir el yapıştı. İrkilerek döndü: Hacı Ökkeş Emmiydi...

Mahallenin önde gelenlerindendi. Yaşlılara özgü küçük gözle-

riyle kızgın kızgın bakıyordu. Uzun, beyaz sakalı kızgınlıktan titriyor gibiydi:

-Nereye lan? Fransızları karşılamaya mı?

Siranuş Mustafa'nın kafasından uçuverdi. Boşalan yere savaş, işgal, İngilizler, Fransızlar doldu. İngilizlerin ilk kez kente girdiklerinde babasının ne denli üzüldüğünü anımsadı. Sonra diğerlerinin yüzlerini... Gerginlikler, tartışmalar, asker çizmeleri, Ermenilerin şımarık davranışları, işkenceler...

Fransızları alkışlayacak değildi. Onun isteği Siranuş'la birkaç dakika da olsa birlikte olmaktı. Başını eğerek yutkundu.

-Öyle bir bakacaktım Ökkeş Emmi, dedi. Hacı Ökkeş, Mustafa'nın kolunu fırlatır gibi bıraktı:

-Ananı bacılarını da getirseydin ya! Öyle bir bakarlardı!

-O nasıl söz Ökkeş Emmi? Öylesine bir bakacaktım, dedim ya! Hacı Ökkeş, kurşun gibi gözlerini Mustafa'nın gözlerine dikerek konuşmaya başladı:

-Bir yandan can düşmanlarımız, din düşmanlarımız camilere çan takmaya çalışıyor; bir yandan ummadığımız Ermeniler tepemize çıkıyor; sen de düşmanımızı karşılamaya gidiyorsun. Utan be! Ananın babanın ağızlarını bıçak açmıyor. Tüh sana! Hacı Ökkeş yürüdü. Elleri arkasındaydı. Ağır ağır yürüyordu. Mustafa olduğu yere dikilmiş, yaşlı komşusunun söylediklerini küçük kafasında evirip çeviriyordu:

-Ananı bacılarını da getirseydin ya! Öyle bir bakarlardı!"

Demek işler, Hacı Ökkeş Emmiyi bu denli ağır konuşturacak kadar kötüydü. Seccadesinde dakikalarca dua eden ninesini, annesini; son günlerde iyiden iyiye dalgınlaşan babasını düşündü. İşgal güçlerinin Türk'le re sataşmaları, işgal, Ermeniler, İngilizler, Fransızlar, Siranuş... Demek...

Geriye döndü. Ağır ağır uzaklaşan Hacı Ökkeşe doğru yürüdü:

-Ökkeş Emmi! Diye bağırdı. Dur hele... Ben de geliyorum!

ABDAL HALİL AĞA

Ekim ayının son günleriydi. Pastırma yazı birkaç gün daha sürecek gibiydi.

Davulcu Halil, evinin çardağına uzanmış güneşleniyordu. Sağ dirseğini yere dayamış, uzun parmaklı esmer elini yanağına destek yaparak yan yatmıştı. Düşünceliydi... Gözleri duvarın kıyısından gidip gelen karıncalardaydı. Yuvalarına yiyecek taşıyorlardı. Abdal Halil Ağa karıncalardan gözlerini alamıyordu ya, akli başka yerdeydi.

Arkasında kalan karanlık bir kapı ağzından karısı çıktı. Koltuğunun altında, içinde yıkanmış çocuk bezleri bulunan bir leğen taşıyordu. Çamaşır ipine doğru giderken ayağı hafifçe kocasının ayağına süründü; sendeledi:

-Şu ayaklarını topla biraz! Diye çıkıştı Halil'e.

Halil dizlerini karnına doğru çekti. Kadın leğeni ipin altına bırakarak bezleri ipe sermeye başladı: Bezleri birer birer alıyor, önce şap şap şap diye üç kez çırpıyor, bezlerin üzerindeki alınabilir son su damlacıklarını da uzaklaştırdıktan sonra ipe seriyordu. Sonra başka bir bezi alıyor, yüzünü biraz yana çevirerek çırpma işlemi sürdürüyordu. Yüzünü yana çevirmesine karşın su damlacıkları yine de onu buluyor, bu nedenle kadının asık suratı biraz daha asılıyordu.

-Yat, yat, yat! Ne olacak bu işin sonu? Diye çıkıştı Halil'e. Halil can sıkıntısıyla sırt üstü döndü. Dizlerini dikti:

-İyi olur, iyi olur... Dedi.

-Böyle iyi yerin dibine batsın! İş güç yok, yan gelip yatıyorsun! Davulcu Halil doğruldu, bağdaş kurdu:

-Yahu iş oldu da çıkmadım mı? Ha? Ülkeyi ben mi işgal ettim. İngilizler, Fransızlar, daha bilmem kimler işgal etti. Benim suçum ne? Evlenecek genç mi kaldı Maraş'ta? Kimi Kafkasya'da şehit oldu, kimi Arabistan'da. Yenilgiydi, işgaldi derken toplumda düğün edecek durum mu kaldı? Şu karıncalar bile yuvalarına yiyecek taşıyor da, ben evimi çocuklarımı düşünmez miyim?

Karınca kadar yok muyum ben? Arkadaki karanlık kapı ağzından birden çocuk sesleri taştı. Aralarında çocukça bir anlaşmazlık çıktığı belliydi. Omuzlarından upuzun iki belik sarkan yeşil gözlü bir kız çocuğu belirerek öteki kardeşinin kendisine yaptığı haksızlığı annesine söyleyecek oldu:

-Anne! Kadın, olanca kızgınlığını sesine vererek bağırdı:

-Kızıl kızılıkurt! Cehennemin dibi! Şimdi gelirim saçlarını yolarım ha! Gebermeyesiyel!

Küçük kız, annesinin ne denli kızgın olduğunu görerek sessizce odaya girdi. Halil arkasına yaslanmış sigara sarıyordu. Tütünü ince kâğıda yerleştirip kıvırdı. Kâğıdın kenarlarını diliyle islatıp dişleriyle yoldu, tükürdü. Bir ucunu sivrilitti, öteki ucunu içe büktü. Sivrilittiği ucu dudaklarının arasına aldı. Kavını, çakmağını çıkararak çakmaya başladı. Bir yandan da konuşuyordu:

-İşin aslı böyle işte... Kimsede düğün edecek durum kalmadı. Düğün olmazsa davul çalınır mı? Elimden gelen başka bir şey yok! Tarhana zamanı değil ki çiğ satayım. Buğday zamanı değil ki elek, kalbur satayım. Tutuşan kavdan sigarasını yaktı. Bir iki soluk çekti. Kavı çakmağı sarıp şalvarının cebine koydu:

Hele şu Sotirek Beyin yanına bir varayım... Beni istetmiş.

Düğünleri varsa iyi... Elimize üç beş kuruş geçer.

-Sotirek Bey istetmiş de ne yatıyorsun?

-Kız ocağın yana senin, yemek vakti öyle yere gidilir mi? Deminden beri onun için oyalanıyorum. Halil kalktı. Sigarasını tütüre tütüre ahşap basamakları indi, sokağa çıktı.

Agop Hırlakyan'ın evinin kapısını bahçıvan açtı. Yaşlı, temiz yüzlü bir Ermeni'ydi. Halil'in önüne düştü, konağa doğru ilerlemeye başladı. Sol ayağı aksıyor, öteki bacağından biraz geride kalıyordu. Bahçeyi boydan boya geçtiler. Konağın sofasında oturanlar görünür olunca bahçıvan durdu. Eliyle sofanın merdivenlerini göstererek:

-Hepsi de orda... Dedi. Halil, dönerli çifte merdivene doğru yürüdü. Süslü demir korkuluklara tutunarak çevik adımlarla basamakları çıktı. Sofada Agop Hırlakyan, oğulları Avedis ve

Sotirek'le oturuyordu.

-Gel bakalım Halil Ağa, dedi Agop Hirlakyan, otur şöyle...
Halil kararında gülümsedi. Kulakları, kara gözleri tetikteydi:

-Sağ ol Agop Ağa, böyle iyiyim.

-Otur be Halil, otur! Halil diretti:

-Yok Ağam... Ağanın beyin yanında oturmak bize düşmez.
Sotirek Bey beni istemiş de onun için gelmişim. Sotirek'e dönerek:

-Buyur Beyim, dedi. Sotirek koltuğunda kıyılandı:

-Halil Ağa, dedi, iki davul iki zurna istiyorum... Haftalardan beri cebine tek kuruş girmeyen Halil sevinçle atıldı:

-Başım üstüne beyim! Sen tasalanma...

-İyi, dedi Sotirek, sana on altın var...

Halil'in içine birden bir kurt düştü. On altın çok paraydı. Bir düğün için bu denli çok para verilmezdi. Öyleyse... Bozuntuya vermedi... Kara gözlerini dört açarak bekledi:

-Sağ ol beyim! Bereket versin!

-Hemen şimdi gidip öteki arkadaşlarıyla görüş. Belki duyduğumuzdur, kentteki İngilizler çekiliyor, onların yerine Fransızlar geliyor. Kentin girişinde Fransızları karşılamak istiyoruz. İki yüz kadar da Ermeni kızı olacak. Sizler de orada davul zurna ile törene katılacaksınız. Tamam mı?

Halil'in kaşları çatılı verdi. Yüzü asıldı. Hafiften rengi uçtu:

-Beni bağışla beyim, dedi, bu dediğin olmaz!

-Neden olmasın Halil! On altın vereceğim sana, on altın! Halil kararlı bir sesle konuşmasını sürdürdü:

-Davulumun kasnağını altınla doldursan, yine dom dedirmem! Din kardeşlerimin bağrına çomak vuramam!

Sotirek beklemediği bu tepki karşısında şaşırılmıştı. Bu "Abdal"lar Türk değildi, neden Ermenileri desteklemiyordu da yenilmiş bir toplumun yanında yer alıyordu. Karşılama törenindeki davul çalınma olayının suya düşmemesi için Halil'e son bir kez daha üsteledi:

-Bak Halil, dedi, beni iyi dinle! Bundan böyle Türklerden bir

yarar bekleme. Onlar yenilmiş bir toplum... Tarihten bile silinecekler. Şunu bil ki bundan böyle ne Türk kalacak ne Sultan! Bundan böyle biz varız! Kararını ona göre ver! Sonra zararlı çıkmayasın! Halil kafasını iki yana salladı. Düşünmeye bile gerek görmeden kararını yineledi:

-Ben onu dokuzu bilmem beyim, din konusu bu... Ben bu işte yokum!

Halil beklemeyi gereksiz buldu. Ortaya, "İzninizle!" deyip merdivene yürüdü. Basamakları ikişer ikişer indi. Ağaçların arasında yitip gitti.

Sotirek bıyığını dişleri arasına almış çiğniyordu. Agop'la Avedis'ten yana bir türlü bakamıyordu.

SÜTÇÜ İMAM

Adı İmam'dı... Uzunluktaki Çınarlı camide Allah için namaz kıldırır, hamamın karşısındaki avuç içi kadar bir dükkânda süt satardı.

Bir cuma sabahıydı...

On bir aydan bu yana kenti işgal eden İngilizler, yapılan anlaşma gereği Maraş'ı Fransızlara terk edecekti. Kuşluk vakti Ermenilerde görülen kımıl kımıl bir canlılık bu söylentiyi doğrulamaktaydı. Süslenmişler; çalımlı çalımlı yürüyerek Fransız birliğini karşılamaya gidiyorlardı. Kızlar, kadınlar, erkekler, yaşlılar, gençler. Hepsinde de Noel sevinci vardı.

İmam onların coşkulu koşuşturmalarını dalgınlıkla izledi. Yüreği burkuldu. Osmanlının yenilmesi bir kez daha yüreğine oturdu. Bitmeyen savaşları, bozgunları, yenilgileri anımsadı. Yemen'i, Kafkasya'yı, Balkanlar'ı, Trablusgarp'ı düşündü. Bütün bu duygu yoğunluğu içerisinde kalbinin sıkıştığını algılayınca süt tenceresinin arkasından kalktı, kapıya dineldi. Demek yıllardır akıtılan bunca kandan sonra sonuç yenilgi olacak, şehit kanlarıyla rengi kırmızıya dönen bu toprakları düşman çizmeleri tepeleyecekti. Demek bundan sonra namus ve özgürlüğün dizginleri düşmanın elinde olacaktı.

Evler, camiler, hanlar, hamamlar İngilizlerin, Fransızların, dahası düşmana şımaran Ermeni gençlerinin izniyle açılacaktı.

-İmam Usta, bir tas süt daha ver hele...

-Peki, efendi hemen! Bir ağırlık, bir uyusukluk çökmüştü üzerine. İsteksizce süt tenceresinin yanına döndü. Sıcak süttten bir küçük tas doldurarak ahşap masaya bıraktı: -Çörek de ister misin?

-İstemem, bu yeter...

İmam yeniden kapıya dineldi. Uzun oluk 'tan aşağıya doğru koşuşanları, yukarıya doğru ağır ağır tırmananları izlemesini sürdürdü. Akdere'den aşağı doğru gelmekte olan İzzet Baba'yı gördü. Eline fenerini almış Türklerin yüzüne tuta tuta geliyor,

arada bir “Adam arıyorum, adam!” diye bağıyordu. İmam İzzet Baba’yı severdi. Kimi kimsesi olmayan bir dervişti. Uzun saçlı, uzun sakallı biriydi, Gölgesiz zenginlerle karşılaştıkça, “Zengin adam olamaz, adam zengin olamaz!” diye bağırdı. İzzet baba işgalden sonra gündüz vakti elinde fenerle dolaşmaya başlamıştı. “Ne arıyorsun İzzet Baba?” diyenlere, “Adam arıyorum, adam!” diye bağırarak bir şeyler anlatmaya çalışıyordu. İzzet Baba, yarınki kurtuluş savaşına katılacak yürekli adamları arıyordu. Sütçü dükkânının önüne gelince durdu. Bir iki saniye İmam’la göz göze bakiştılar. İmam:

-Süt içer misin?

Diye sordu. İzzet Baba:

-Fransızlar geliyormuş, dedi.

Sonra dükkâna girerek süt içenlerin yüzüne fenerini tuttu. Biri gülerek sordu:

-Ne arıyorsun İzzet Baba?

-Adam arıyorum, adam!

-Biz adam değil miyiz İzzet Baba!

-Sizin gibileri ne yapayım... Ben yürekli adam arıyorum! (İmam’ı göstererek) Aha bunun gibi adam arıyorum! İmam’ın sütçü dükkânındaki müşteriler İzzet Baba’nın konuştuklarına gülüştü. İzzet Baba fenerini tuta tuta dükkândan çıktı, aşağılara doğru yürüyüp gitti. Öğleye doğru kentin aşağılarından büyük bir uğultu yükseldi. “Aha geldiler!” diye mırıldandı Sütçü İmam.

Bir zaman süren uğultu kesildikten sonra, kuşluk vakti kentin aşağılarına akın eden sevinçli Ermeni kalabalığı, aynı coşku ile Uzun oluk ‘tan yukarıya doğru dağılmaya başlamıştı. Sütçü İmam kırkını geçtiği şu günlere dek ilk kez Ermenilere karşı bir kızgınlık duyduğunu anımsadı. Irkları ayırıyordu... Dinleri ayırıyordu... Ama bunlar birlikte yaşamaya engel değildi. Bu nedenle Müslüman olmayanlara ayrıcalıklı bir tutumları olmamıştı. Erkekler çarşıda sokakta nasıl dayanışma içerisinde esnaflık yapmışsa; kadınlar da birlikte ekmeğe açmış, çamaşır yıkamış, komşuluk ilişkilerini hiçbir ayırım gözetmeden sürdürmüştü. Os-

manlı Devletinin karış karış işgal edildiği şu günlerde Ermenilerin devlet kurma düşüyle Fransızlarla birlikte hareket etmeleri, Türkleri arkadan vurmaktı. İmam bunu içine sindiremiyordu.

Dar yolun iki yanından evlerine dağılan Ermeni kızlarına tükürecekmiş gibi baktı. Genç Ermenilerin yüzlerindeki hırslı, coşkulu anlatımları gördükçe Sütçü İmam derin derin soluyor, biraz daha içine kapanıyordu. ‘Kalabalığın sık sık “Yaşasın Fransızlar!”, “Kahrolsun Sultan!” şeklindeki toplu bağrıışmaları ile Türklüğe ve İslam’a sövgü içeren sözleri İmam’ın sinirlerini iyice geriyordu. Sütçü İmam kimi Fransız askerlerin Ermenilerle birlikte sokak aralarına doğru dağıldıklarını görerek şaşırıldı. Bu denli kısa bir zamanda nasıl olmuştu da Ermenilerle kaynaşmışlardı? Sonradan dikkat etti, bunlar Fransızlara gönüllü asker yazılan Ermenilerdi. “Vay alçaklar!” diye mırıldandı, “Çoktandır görünmüyordunuz, demek Fransız’a asker yazıldınız ha!” Kalabalık dağılmıştı. Suskun, dalgın, eli tespihli birkaç yaşlıdan başka sokaklarda kimse kalmamıştı. Namaza dek İmam’ın ağzını bıçak açmadı. Süt tenceresinin arkasında oturup kaldı. Eli yanağında bir Zaman düşündü, aklını yordu. Ne denli düşünürse düşünsün işin içinden çıkamıyordu. Bir Sütçü İmam ne yapabirdi ki. Bir çıkar yol bulamamıştı. Bunaldı... Kalkıp namaz hazırlıklarına başladı.

İmam namazdan sonra da düşünceliydi. O denli değildi ama yine de sıkıntıyı üzerinden atamamıştı. Süt tenceresinin arkasına oturdu. Dükkânın önüne iskemle atıp oturmayı çok severdi ama bugün onu da canı çekmiyordu. İkindiden döndükten sonraydı...

Uzun oluk hamamının önünde üç Fransız askerinin bekleştini gördü. Üçünde de tüfek yoktu. Kemerlerinde birer tabanca vardı. “Anlaşılan,” diye yorumladı İmam, “kumandanlarından birinin eşi hamama gelmiş, onu bekliyorlar. “Üstünde durmayacaktı. Akşamüzeri bekârından, garibinden birkaç müşteri gelirdi. Onlara sıcak süt bulundurmalydı. Ocağa kömür atmak için tespihini cebine koydu. Bir kez daha, bekleşen askerlere baktı.

Yüzü kendisine dönük olanı birden tanıdı. Şaşırdı. Çoktandır ortalıkta görünmeyen bir Ermeni gencydi. “Demek sen de Fransız’a asker yazıldın ha!” diye söylendi.

Bu Ermeni gencinin kışladan izin almışken neden evine gitmeyip de hamamın önünde beklediğini anlayamadı. Bunda bir iş vardı...

İmam dükkâna girdi. Dalgın dalgın ocağa kömür attı. Akli hamamın önündeydi. Üç askerın yol kıyısınca dolaşması; yol kıyısınca akan derenin pis suyuna, çizmelerinin ucuyla küçük taşlar yuvarlayarak sabırsızca bekleşmesi İmam’ın kafasını karıştırıyordu. Duramayıp dışarıya çıktı. Hasır iskemlesini dükkânın önüne atıp, oturdu.

Uzun oluk hamamının önünde bekleşmekte olan üç asker birden hamama doğru yürümeye başladı. Sütçü İmam hamamın kapısına baktığında, yüzleri peçeli iki kadınla dört beş yaşlarında bir erkek çocuğunun dışarıya çıktığını gördü. Askerler, peçeli kadınlara doğru yürüyordu. Yüz anlatımlarından, kadınlara bir kötülük yapacakları anlaşılıyordu. Kadınlar, askerlerin üzerlerine geldiğini görünce duraladı. Endişe içinde birbirlerine sokuldular. Küçük çocuk değişik giysili askerlere bakıyor, ürküyordu. Askerler birden atılarak kadınların peçelerini yırtmaya, onlara sarılarak dar bir sokak arasına sürüklemeye başladı. İki kadın korku ile yere yığılmıştı. Kendilerini sürüklemeye çalışan askerlere çığlık atarak direnmeye çalışıyorlardı. Askerler, kadınları kucaklayarak götürmeyi denemeye başladı. İmam heyecanla ayağa kalktı. Kalbi küt küt atıyordu. Koşarak dükkâna girdi. Çekmeceden tabancasını alarak mermilerini gözden geçirdi. Çabucak dışarıya çıktı. Biraz ilerideki kahveden çıkanların olay yerine doğru koşuştuklarını görerek durdu. On beş yirmi kişi kadardı. Türk kadınlarının peçesine el atan üç askerın üzerine kızgınlıkla yürüyorlardı. Sütçü İmam rahatladı. Derin derin soludu. Bunca kalabalık biriktikten sonra bu kadınların namusuna zarar gelmezdi. Tabancasını çekmeceye bırakacak oldu, sonra vazgeçti. Ne olur, ne olmazdı.

Askerler silahlarını çekmiş, namlularını gelenlerin üzerine doğrultmuştu. Kalabalığın korkusuzca yaklaştıklarını görünce rasgele ateşe başladılar. Kalabalık birden durdu... İçlerinden biri yere yığıldı. Bir iki kişi de hafifçe yaralanmıştı. Kalabalık birkaç adım geriledi.

-Sait vuruldu, Sait vuruldu! Dediler. Silahın üzerine yumrukla gidilmiyordu. Ermeni olan asker, kalabalığa Türkçe bağırırmaya başladı:

-Çekilin be! Burası Kilikya oldu! Burada peçe ile dolaşılmaz! Bunu kafanıza sokun artık!

Öteki iki asker, kadınların kollarından çekiştirmeye, yeniden onları sürüklemeye başladı. Kahveden koşup gelenlerse üzerlerine çevrili namluya bakarak, kımıldanıp duruyordu. Küçük çocuk korku ile annesinin kucığına atıldı. İki asker, küçük çocuğun ağlamasına, kadınların bağrıışmalarına aldırış etmeden onları sürüklemeye çalışıyordu.

Sütçü İmam işin kendisine düştüğünü anladı. Beklemenin yararı yoktu. “Ya Allah, ya bismillah.” deyip dereye indi. Suyu geçip yamacı tırmandı. Askerlere iyice yaklaşmıştı. Ermeni olanı silahıyla kalabalığı korkutmayı sürdürüyordu. Öteki ikisi, kadınları dar sokağa doğru sürüklemeye çalışıyordu. Üçü de Sütçü İmamın geldiğini görmemişti. İmam silahını, kalabalığı tabancasıyla korkutan askerin üzerine doğrultarak üst üste iki kez tetiği çekti. Asker sendeleyerek yere yığılırken Sütçü İmam silahını öteki askerlerin üzerine doğrulttu.

Güneş iyice alçalmıştı.

Akşam yakındı...

Sütçü İmam'ın gözlerinde özgürlük muştuları vardı.

KORKUSUZ ÇAVUŞ

Dedem Mehmet Ağanın yürekli ve aziz ruhuna...

Agop yine çok içmişti...

Yol düzeyinden iki basamak aşağıdaki içkili aşhaneden çıkarırken ne denli sarhoş olduğunun ayırımına vardı. Midesi alev alevdi. İçkiden göz kapakları süzölmüş, küçük gözleri daha bir küçölmüştü. Gözlerini açmak istediğinde kaşları yukarıya kalkıyor; o zaman da Agop'un yüzüne bir dağıtmışlık, bir zavallılık yerleşiyordu. Yalpalayarak birkaç adım attı. Yeterince içtiğine karar verdi. Keyiflendi... Boğazını güröltüyle temizledi, duvarın dibine doğru tükürdü.

Ufak tefekti Agop. Terzi dükkânındaki sandalyesinde oturduğunda arkadan görenler onun yeni yetme bir çırak olduğunu sanırdı. Ama Agop ufacak yapısına aldırış etmeden bir testi şaraba meydan okurdu. Aslında meydan okuduğu şey, şarap testisinin ardındaki kendi ufak tefekliğiydi. Çelimsiz yapısından her zaman rahatsızlık duymuş, her konuda iri yarı insanlarla boy ölçüşmeye çalışmıştı. Ötekilerin ağır ağır içtiği şarabı, Agop bir dikişte içerdi. Herkesten daha çok içmeye çalışırdı. İçerdi de. İçtikten sonra isterse yerlere yıkılsın, isterse gözlerinden acı yaşlar çıkana dek kussundu. Testiyi bitirmiş olmak yeterdi ona. Testiyi bitirdiğinde kendi ufak tefekliğinden öç almışçasına keyiflendirdi. Böyle zamanlarda ruhun derinliklerinden gelen bir dürtü, efelenecek kadar güçlü olduğunu fısıldardı kulağına.

Onu evine götüren dar sokaklarda yalpalarken, içkili kafasına taktığı bir konuyu evirip çeviriyordu. "Ulan Agop," diyordu kendi kendine," yaman adamsın oğlum! Bir testi şarabı bitirdin be! Fransız da iyi içiyor ha. Subay deyince onun gibi olmalı. Boş konuşmuyor adam. Afrikadaki en ilkel zenciler bile devlet kuruyor, dedi. Ya koca Ermeni ulusu? Hay ağzını seveyim senin. Öyle Biz neden devlet kurmayalım? Hazır Osmanlı Devleti yenilmişken bir devlet kurmalıyız. Subay öyle dedi ya... Fransızlar bi-

zi bağırlarına basacakmış. Biz neden devlet kurmayalım? Koca Ermeni ulusu...”

Durdu... Duvara yaslanarak dengesini sağladı. Küçük gözlerini iyice kısarak karşıdan gelenlere baktı. Karşılıklı cumbaların biraz daha karanlıklaştırdığı dar sokakta, efelenebileceği birilerini arıyordu. Tanıdık bir ses duyarak o yana baktı. Kaşlarını kaldırmış, bütün dikkatini güçlkle araladığı süzölmüş gözlerine vermişti. Selam veren, komşusu Ali Ustaydı. Agop yüzünü buruşturarak:

-Eaah!

Diye bağırdı. İyiden iyiye sarhoş olduğu zamanlar, işine gelmeyen sözlere böyle garip bir haykırıyla karşılık verirdi.

Ali Usta bir an duraladı. Agop'a dikkatle baktı: Sarhoştun... Süzölmüş gözleri, çarpılmış yüzü, ayakta durabilmek için ileri geri sallanan çelimsiz vücudu Agop'un sarhoşluğunu Ali Ustaya yeterince anlatıyordu.

Ali Usta, Fransızların kente gelişinden bu yana Agop gibilerin Türklere sataştıklarını biliyordu. İçip “cıvıtanlar” Türklere sataşıyordu. Hele gençler... Yapmadıklarını bırakmıyorlardı. Osmanlının yenilmesine, kent kent paylaşılmasına bir kez daha içlendi. Dişlerini sıktı. “Lâ havle.” çekerek yürüdü.

Yaptıkları Agop'un hoşuna gidiyordu. Efeleniyor ama karşılık görmüyordu. Daha da yüreklendi. Keyifle yürümeye başladı. Daha ilk yalpasında tanıdık bir yüz görerek durdu. Kaşlarını iyice kaldırıp, gözlerini araladı. Akrabalarından kuyumcu Osep Ustaydı. Osep Usta gür kaşlı, kır sakallı, yaşlı ama dinç biriydi. Ayakta durmaya çalışan Agop'u görmüş, ona doğru ilerliyordu. Agop'un bu dağıtmış durumuna takılmadan geçememişti:

-Ulan Agop, yine mi içtin? Her gün, her gün bu ne böyle, hey benim deli oğlum?

-Aldırma...

Agop sözcükleri yuta yuta konuşmaya başladı:

-Sen beni sarhoş sanıyorsun, öyle mi? Sarhoşun, işe yaramazın biri sanıyorsun, öyle mi? Dur, dur... Biliyorum ben. Herkes

öyle diyor. Ama ben aldırıyor muyum? Aldırmıyorum. Neden? Çünkü onlar beni zamanla anlayacaklar. Daha sonra...

Osep Usta işleme fırsatını kaçırmadı:

-Kesin sen anlayacaklar Ágop. Senin için bir anıt bile di-
kecekler: Şarap testisi bir elinde olacak. Şöyle de duracaksın.
Geçememişti:

-Eaah!

-Eaah, ya. İşine gelmedi değil mi?

-Bırak şimdi dalga geçmeyi de söyle bakalım ben neyim?

-Sen mi? Sen rezilin, sarhoşun birisin. Ágop adında sarhoş bir
terzisin. Ágop kızgınlıkla Osep Ustanın kolunu tuttu. Olanca
gücüyle sıkmaya başladı. Kendi sarhoş yalpasına uydurarak yaş-
lı akrabasını da sallamaya başlamıştı. Bu konuda duyarlı oldu-
ğunu anlatmak için kaşlarını iyice çatmıştı: -Bırak dalgayı de-
dim. Söyle bakayım ben neyim? Osep Usta Ágop'un çok içtiğini
anladı. Sarhoş akrabasının çirkin bir davranışla kendisini küçük
düşürmesinden çekinerek altta aldı: Sen benim yeğenimsin, ak-
rabamsın. Sen iyi bir terzisin. Ágop dal fesini öne eğip yılıştı:

-O bakımdan değil be. Bilemedin... Ben diyeyim sana: Ben Er-
meni ulusundan biriyim. Anladın mı? Osep Usta yüzünü buruş-
turdy. Kolunu sert bir şekilde çekerek Ágop'un koca elinden
kurtardı:

-Yine o Fransız subayla içtin değil mi? O doldurmuştur seni.
Sonra sesini alçaltarak konuşmasını sürdürdü:

-Ágop, oğlum, rahatız biz, rahatız. Öte git diyen yok; beri gel
te yok. Sen terzisin, ben kuyumcuyum. Her birimizin birer
tezgâhımız var. Paramız var, evimiz var, bağımız var, her şeyi-
miz var. Dinimize karışmazlar, ırzımıza sataşmazlar; hor gör-
mezler, hakkımızı yemezler.

Osmanlının doğruluğunu, kuracağın Ermeni Devletinde de
bulamazsın. Sana arka çıkan Fransâda da... Böyle giderseniz bu
rahatlığı çok ararız. Hepimiz perişan oluruz. Kulak asma sen o
Fransız'a. Çıkarları olmasa sırtımızı sıvazlamazlar. Onların ama-
cı sana devlet kurdurmak değil. Osmanlıyı parçalamak. Senin

gibileri de maşa olarak kullanıyorlar. Agop bir “Eaah!” daha çekip yürüdü. Ş’lerin üstüne basa basa:

-Yaşlı kafası işte... Diye söylendi.

Mahalleye vardığında güneş batmıştı. Sokağın köşesinde karşılaştıkları gençten biri dikkatle Agop’a baktı. Agop’un çocukluk arkadaşı Ziya’ydı. Kapı komşuydular. Ziya son günlerde Ermeni gençlerinin yaptıkları taşkınlıkları biliyordu ama Agop’la çocukluk arkadaşı olmanın verdiği rahatlıkla takıldı:

-Ne o Agop? Kafayı cilalamışsın yine!

-Eaah! Biz sizin gibi enayi değiliz oğlum. Biz Hristiyanız, ağzımızın tadını biliriz. Biz koskoca bir Ermeni ulusuyuz. Anladın mı? Bundan sonra biz konuşacağız, anladın mı?

Ziya irkildi. Bir an ne yapması gerektiğini düşündü. Düne kadar gölgesinden korkan Agop’un böyle efelenmesi ağırlığına gitmişti. Deli dolu, güçlü kuvvetli Ziya bu sıksa Agop’un kendisine kafa tutuşuna acı acı güldü. Yaşlıların öğütlerini anımsadı: “Sakın ha! Bir iş öyle pat diye yapılmayacak. Ulusal Güçlerin(*) buyrukları doğrultusunda davranılacak.”

Ziya çocukluk arkadaşına yanıt vermeden eve girdi.

Dışarıda kalan Agop, bu deli dolu çocukluk arkadaşını sindirmenin verdiği keyfi kısa kesmek istemedi. Bağırma, sövmeye, kapıyı tekmelemeye başladı. Ziya’ya, Ziya’nın ailesine, Türklüğe, İslam’a sövüp duruyordu.

Yüksek sesle yapılan bu sövmeler köşedeki kahveden birkaç kişiye oraya toplamıştı. Akşamüzeri evlerine gitmekte olanların da birikmesiyle kalabalık birden büyüdü.

Olaya hiç kimse karışmıyordu. Bir kısmı, Ermenilerle kavga edenlerin Fransızlarca tutuklanarak kışlada dövüldüğü için; bir kısmı da Ulusal Güçlerin buyruğu gereği olaya karışmıyordu.

Müezzin akşam ezanını okumaya başlamıştı.

Ziya’nın içeriye girdiği kapı yavaşça aralandı. Beyaz başörtülü, yaşlı bir kadın yarı açık kapıdan Agop’a seslendi:

-Agop, oğlum, niye sövüyorsun bize? Sana ne yaptık. Şurada kapı komşu değil miyiz? Ayıp değil mi? Böyle sövmek yakışır mı

sana? Agop yaşlı kadını dinlemeden bağırmasını, sövmelerini sürdürüyordu. Agop'un bağırması ezana karışıyordu:

-Söyle oğluna erkekse dışarıya çıksın! Kırırım bu kapıyı yoksa kırırım! Agop'un kim olduğunu herkese anlatacağım! Erkeksen çık dışarı lan! Evden bir takım sesler duyuldu. Birkaç ses birbirine karıştı. Ziya dışarıya çıkmak istiyor, ötekiler engel olmaya çalışıyordu. Agop'un bağırmasının yankılandığı sokak arasında, kalabalığın arkalarından bir ses duyuldu:

-Ne oluyor?

Birkaç kişi dönüp baktı... Jandarma çavuşu bir Türk'tü gelen. Başında kalpağı, sırtında çapraz asılı silahı, ayağında körüklü çizmeleriyle çevresine her zaman güven veren Mehmet Çavuştu. O da bu sokakta oturuyordu. Annesi yaşındaki bu yaşlı kadının alttan almasına karşın Agop'un sırtını Fransızlara dayayarak yüksek sesle sövmesi Mehmet Çavuşun onuruna dokundu. Elleriyile kalabalığı yararak ortaya doğru ilerledi. Agop'u omzundan tutarak kendisine çevirdi:

-Ne bağıryorsun lan! Ne istiyorsun bu kadından? Agop kollarını kaldırmak için yeni gelene baktı. Küçümseyerek yüzünü buruşturdu. Jandarma da olsa, hiçbir Türk'ten korkmadığını belirtmek ister gibi bağırdı:

-Eaah!

Mehmet Çavuş bir tokatta Agop'u yere düşürdü. Agop'un şaşırarak, aptallaşarak yüzüne tükürerek bağırdı:

-Tüh ulan sana, köpoğlu köpek! Dedi. Boyunuza bakmadan kabınıza sığmaz oldunuz değil mi? Sizin güvendiğin Fransızların da defterini düzeriz ulan! Acele etmeyin. Hepinizin de hesabınızı göreceğiz.

Kalabalık derin bir soluk aldı. Agop'un yakasına sarılan, tokatlayıp yere düşüren kendileriymiş de yorulmuş gibi soluk soluğa kalmışlardı. Yüreklerine yeni bir güç, gözlerine kızgınlık dolu bir kararlılık yerleşmişti. Birbirlerine daha bir sokuldular.

Bileklerini acıtan o zincirleri koparabileceklerdi.

(*) Ulusal Güçler: Kuvayı Milliye

ELİN YUMRUK OLMASI YA DA HEYET-İ TEMSİLİYE

-Sakallı! Dur bakalım! Bu saatte nerden geliyorsun?

Ökkeş evine dönerken soğuktan kaplumbağa gibi boynunu içine çekmiş, giysilerinin içinde iyice büzülmüştü. İki gündür Ahır Dağından esen poyraz Maraşlılara kışlıklarını giydirmişti. Kentin “deli Poyraz’ı dallarda direnmekte olan son yaprakları da önüne katmış, tozularak esiyordu. Ökkeş’in uzun siyah sakalı poyrazın yönüne bağlı olarak bir o yana bir bu yana savrulup duruyordu. Ökkeş duvarcı ustasıydı. Bu gün işe dalmış, sokağa çıkma yasağını unutmamıştı. Gerçi yasağın başlamasına biraz daha vardı ama yine de işgal güçlerinin askerlerine rastlamak istemiyordu. Elleri, kulakları, boynu iyice üşümüştü. Aldığı soluk kuru ve soğuktuktu. İçini titretiyordu. Adımlarını sıkılaştırdı. Soğuk ve yasak onu daha hızlı yürümeye zorluyordu. Fransızlarla karşılaşmadan evlerinin yakınına dek gelmişti. Tam kendi sokaklarına sapacak zaman birdenbire askerlerle burun buruna gelmişti. Biri Türk polisi, biri Ermeni, üçü Fransız’dı. Kentte dolaşan Fransız askerlerine bir Türk polisi eşlik ediyordu. Fransızlara paralı asker yazılan Ermenilerdense her gurupta bir iki kişi oluyordu. Okkeş’in içindeki korkular, kuşku büyüdükçe. Yasağın başlamasına daha vardı ama ya bir terslik çıkarsa? Sonra, Türk’leri tutuklayıp Kışlaya götürmek, orada tutmak ya da dövme için bir neden olmasına da gerek duyulmuyordu.

Ermeni asıllı Fransız askeri, Türkçe:

-Sakallı, demişti, dur bakalım! Bu saatte nereden geliyorsun?

Ökkeş durdu. Yüreği hızlı hızlı atıyordu. Korkmuştu. Suçsuz yere dövülenleri, kışlaya götürüldükten sonra bir daha haber alınamayanları düşündü. İri iri yutkunduktu:

-İşten geliyorum, dedi. Biraz geciktim ama... Sakalını göğsüne bastırarak başını eğdi. “Daha yasak başlamadı.” diyememişti. Soğuktan ve korkudan çarpılan yapmacık bir gülümsemeyle askerlere baktı. Fransızlardan biri, Ermeni asıllı olana Ökkeş’in anlamadığı bir dilden bir şeyler söyledi ve gülüştü. Ökkeş’e

öyle geldi ki, kendisinin korktuğuna gülüyorlardı. Elinden bir şey gelmeyişinin verdiği kızgınlıkla yumruklarını sıktı. Yardım umarcasına Türk polisine baktı. O da umarsız bir şekilde başını öne eğmişti. Hiçbir yetkisi; belki tabancasında mermisi bile olmayan bu Türk, kuşkusuz meslek yaşamının en güç görevini yapmaktaydı. Utancından Ökkeşe bakamıyordu.

Fransız eliyle “Kaybol!” anlamına bir işaret yaptı. Yine de Ökkeş'in durumuna gülmekten kendini alamıyordu.

Ökkeş yılışarak uzaklaştı. Ermeni asıllı Fransız askeri Ökkeş'in ardından bağıırıyordu:

-Şansın varmış sakallı! Güneş batmış olsaydı canını yakardık! Ökkeş güneşin batmayışına, yasağın başlamamış olmasına sevinererek derin bir soluk aldı. Koşar gibi evine vardı. Eve vardığında eşi dikkatle Ökkeşe baktı:

-Ne oldu? Diye sordu. Yüzün sapsarı. Hasta mısın?

-Yok, bir şey... Diye kestirip attı Ökkeş.

Dışarıda ne denli didişirse didişsin, canı ne denli sıkılırsa sıkılsın, Ökkeş evine sorun taşımazdı. Bunu ilke edinmişti. Ama bu gün bu ilkeyi bozmuş, sapsarı bir yüzle eve gelmişti. Rengi, yüz çizgileri, gerginliği bir şeyler olduğunu anlatıyordu. “Yok, bir şey.” derken sesindeki pürüzün kendisi de ayırımına varmıştı. Dudaklarındaki titremenin önüne geçemiyor, bu nedenle fazla konuşmak istemiyordu. Evin içinde bir zaman amaçsız dolaştı. Gergindi... Çocukları sudan nedenlerle susturmuş, yanından uzaklaştırmıştı. Eşiyle göz göze gelmekten kaçınıyordu. Fransızların kendisini küçümseyişlerini, kendisinin de onlardan korktuğunu içine sindiremiyordu. Ocağın köşesine bağdaş kurdu. Gözlerini alevlere dikti. Ocağa çatılı kalın odunlar sönük, pis bir alevle yanıyor, isler bacaya doğru yükseliyordu. Ökkeş ocağa bakıyordu ama ne alevleri ne isleri gördüğü yoktu. Kendi ülkesinde, hem de biraz geciktiği için, üstelik sokağa çıkma yasağı başlamamışken “elin gâvuru” tarafından sıkıştırılıyor, horlanıyordu. İşgal uzadığında Fransızların Türklere karşı tutumları ne olacaktı? Kimilerinin dediği gibi ırz namus da elden gidecek miy-

di? Kuşkusuz iyi şeyler olmayacaktı. Ekmek, namus, özgürlük Türk ulusunun en önemli değerlerindendi. Fransızların daha kötü şeyler yapmayışları belki de Türklerin bu özelliğini bilmelerinden kaynaklanıyordu: Fransızlar düzenli bir ordu olarak bunları düşünebilirlerdi ama aralarındaki Ermeniler bunu umursamaz, kendilerine söz verilen Ermeni Devletinin kurulma umudu ve çılgınlığıyla daha ileri boyutlarda taşkınlıklar yapabiliirdi. O zaman ip kopacaktı. İp koptuğunda Türkler birlikte hareket edebilecek miydi? Ökkeş, Ulusal Güçlerin gizli çalışmalarını anımsadı. Bu örgüt Aslan Bey başkanlığında çalışmalarını sürdürüyordu. Kentin önde gelen saygın insanları bu duyarlı konu üzerinde düşünüyor, konuşuyor, karar alıyor ve girişimlerde bulunuyordu. Yürekli gençlere akşamdan sonra gizlice çağrı gönderiliyor, gelenleri Kur'an üzerine yemin ettirerek örgüte alıyorlardı. Ökkeş'e de çağrıcı göndermişlerdi:

Serin bir geceydi... Sokak kapıları vurulmuştu. Sokağa çıkma yaşağının olduğu şu günlerde kim olabilirdi? Sıçrayıp kalkmıştı, İslî gaz lâmbasının ışığında merdivenleri inerken içi korku ve kuşku doluydu. Fransız askerleri olamazdı. Çünkü onlar bu denli gürültüsüz gelmezdi. O halde kimdi, kimlerdi?

-Kim o? diye sormuştu usulca.

-Benim... Katırcıların Mahmut. Aç hele. Mahmut'un yaşağı hiçe sayarak gelişi Ökkeş'in hoşuna gitmişti ama o gece Ulusal Güçlerin çağrısına olumlu yanıt vermemişti. Katırcıların Mahmut bu örgütün ne denli gerekli olduğunu anlattıysa da Ökkeş'in usuna yatmamıştı:

-Bu iş Ökkeş 'siz olmaz diyor Aslan Bey.

Aslan Beyin özel çağrı göndermesine karşın Ökkeş gitmemişti. Ama bugün öyle düşünmüyordu.

Bu böyle yürümeyecekti... Buna yürekten inanıyordu artık. Özgürlüğün ve onurun ayaklar altında olduğu şu günlerde daha yürekli ve daha duyarlı olmak gerekiyordu.

Ocağın köşesinden kalktı, yatak odasına geçti. Sık sık aynaya bakmak gibi bir alışkanlığı yoktu ama bu kez aynadaki Ökkeş'e

özenle baktı: Rengi yerine gelmemişti. Gözleri iri ve donuktu. Gözlerini gözlerine dikerek daldı. Katırcıların Mahmut'un geldiği o serin geceyi anımsadı. O gün Ulusal Güçlere katılmadığına üzüldü. Utandı da... Kim bilir kendisi için ne düşünmüşlerdi. Korkak, sorumsuz, satılmış. Bunlardan hangisiyle suçlanmıştı acaba? Belki de hepsiyle... Türklük için, din için; vatan, özgürlük, namus için herkes örgütlenirken kendisinin bu denli duyarsız davranmasına üzüldü. Herkes canı pahasına örgüte destek olurken kendisi nasıl olmuş da geri durmuştu? Katırcıların Mahmut'un sözlerini mırıldandı: "Bu iş Ökkeş 'siz olmaz, diyor Aslan Bey."

-Bana mı diyorsun? Karısıydı... Sorar gibi bakıyordu Ökkeş'e. Karısının aynadaki görüntüsüne dalgın dalgın baktı. Yine aynı dalgınlıkla:

-Herkes diyorum, dedi.

Kararını vermişti. Gidip örgüte üye olacaktı. Eşini seviyorsa, çocuklarını seviyorsa; ülkesini, inançlarını, özgürlüğünü seviyorsa taşın altına kendisi de elini koymalıydı. Artık örgütlenmeli, eli yumruk yapmalıydılar. Güçsüz ve yalnız parmakları birleştirip kocaman bir yumruk yapmalıydılar. Konsoldan tabancasını alıp kuşağının arasına soktu. Karısı iyice şaşırmişti:

-Ne oldu Ökkeş? Bir şey mi var? Ne olursun bir şey varsa anlat, korkuyorum.

-Korkacak bir şey yok Anşe! Aslan Beyin evine kadar gidip geleceğim, o kadar.

-Fransızlar?

-Ara sokaklardan gider gelirim. Tasalanma, görünmem onlara.

-Ya görürlerse?

-Görünmem dedim ya... Korkma Anşe, korkunun ecele yararı yok. Herkes ölümü göze almış. Gün bu gün... Kırk yıl çakal gibi yaşamaktan, bir gün aslan gibi yaşamak daha yeğdir. Bu gün şuna buna sataşıyorlar; yarın sana bana sataşacaklar. Bu böyle olmayacak Anşe, savaşmalıyız. Fransız'dı, Ermeni'ydi, yasaktı diye

ezilerek yaşayamayız. Fransızları ülkemizden kovana dek savaşmalıyız. Başka çıkar yol yok. Namusumuz için, çocuklarımızın geleceği için, inandığımız din için savaşacağız. Bu amaçlı bir örgüt kurulmuş, gidip üye olacağım.

Merdivene doğru yürüdü. Ahşap basamakları inerken içi içine sığmıyordu. Suyun yüzüne çıkmışçasına derin bir soluk aldı.

BAYRAK OLAYI

*Vatan, millet, bayrak aşkı
Üfürmekle sönebilmez.
N.Y Gençosmanoğlu*

-Matmazel? Benimle dans eder misiniz?

Hırlakyanların evinde işgal güçlerin sivil valisi Mösyö Andre onuruna bir şölen veriliyordu.

İngilizlerin Maraş'ı Fransızlara bırakarak çekilmelerinden birkaç gün sonraydı. Fransızların Osmanlı devleti sınırları içerisinde bir Ermeni Devleti kurduracaklarına iyice inanan Ermeniler, İşgal güçlerine kucak açmış, her gün birilerinin evinde, onur şölenleri düzenliyordu. Bu toplantıların ilkinde, Yoğun geçen bir haftanın yorgunluğunu atmak isteyen Andre, Hırlak Agop Ağasının torunu Helen'e dans önermiş, kendinden emin bir şekilde kızın dana kalkmasını bekliyordu.

Ama beklenenin aksine Helen kibar bir gülümsemeyle dansı geri çevirdi:

-Özür dilerim mösyö Andre, sizinle dans edemeyeceğim.

Vali Andre şaşırmıştı. Onuruna düzenlenen bir şölende bir sivil valinin dans önerisi, bir ermeni kızı tarafından nasıl geri çevrilebilirdi? Biran soğukkanlılığını bir kenara bırakıp şaşırdı. Şaka olsa onunda bir dozu olurdu bu kalabalıkta, bunca insanı arasında... İri iri yutkunararak Helen'den açıklama bekledi. Helen gülümsemesini sürdürüyor, Helen'le aynı masada oturan arkadaşları, Helen'in ne yapmak istediğini anlamak istercesine ona bakıyordu.

-Matmazel! Neden geri çevrildiğimi bilmek isterim. Bu benim hakkım.

Helen açıkladı:

-Maraş kalesinde Türk bayrağı dalgalandığı süre, hiç kimseyle

dans etmem! Yarın Cuma... Türkler bayraklarını yine kaleye dikmişlerdir. Bu kalede Türk bayrağı asılı olduğu sürece kendimi özgür saymıyorum. Tutsaklar dans etmez. Ne zaman Türk bayrağını indirirseniz, sizinle o zaman dans ederim. Vali Andre geri çevrilmesinin nedenini anlayınca rahatladı. Derin bir soluk aldıktan sonra emir subayını yanına çağırarak buyurdu:

-Kaledeki Türk bayrağını indirin, yerine bizim bayrağımızı çekin! Emir subayı bu uygulamanın uluslararası anlaşmalara aykırı olacağını düşünerek:

-Ama efendim... Diye anımsatmak istedi. Andre üsteledi:

-Ne dedimse onu yapın! Emir subayı topuk vurarak çıktı. Andre Helen'e yaklaşarak az önceki dans önerisini yineledi:

-Şimdi matmazel, benimle dans eder misiniz? Helen ona doğru atıldı:

-Seve seve Mösyö Andre, dedi. Müzik salona yayılmıştı...

Avukat Kısakürek Mehmet Ali Beyin yazdığı, genç Şahap'ın önemli yerlere gizlice yapıştırdığı bildirilerin ne zaman ve kimlerce yazıldığını, yapıştırıldığını gören olmadı ama cuma namazına gelenler çarşı camilerine asılan bildirileri ilgiyle okudu:

“AZİZ MÜSLÜMANLAR;

Ey soylu Osmanlı! Vaktine hazır ol. Bin üç yüz yıldan beri yüce Allah'ı ve sevgili peygamberi hoşnut ettiğin bir din ölüyor. Yani, Atalarının kanı pahasına aldığı bir kalenin burcundaki bayrağın, bugün Fransızlarca indirildi, yerine kendi bayrakları çekildi.’

Bildirinin burasına gelenler başlarını çevirerek kaleye bakıyor, üç hilâlli Osmanlı bayrağı yerine üç renkli Fransız bayrağını görerek kızgın kızgın mırıldanıyordu.

Bildiriyi sonuna dek okuyanlar, bu günün önemli olaylara gebe olabileceğini, böyle önemli günlerde ulu camiden verilecek fetvaya göre davranılacağını bildikleri için cumayı ulu camide kılmak üzere yola çıkıyordu.

Ulu camide imam Rıdvan Hocaydı. Vaaz için kendisi camiye erken girdiğinden bildiriye görmemişti. Bu günkü aşırı kalabalık dikkatini çekiyor ama bir anlam veremiyordu.

Müezzin ezana başlayınca Rıdvan Hoca da vaazını tamamladı. Kürsüden inmeye hazırlanırken on beş yirmi kişilik bir kalabalık topluca camiye girdi. İçlerinden biri yüksek sesle bağırdı:

-Hocam, kalede Fransız bayrağı dalgalanırken cuma namazı kılınır mı? Müslümanlar dışarıda fetva bekliyor!

Ulu cami derin bir sessizliğe gömüldü. Rıdvan Hoca bir anda olağanüstü bir durumdan geçtiklerini anladı. Demek bu günkü kalabalığın nedeni buydu. Şaşkınlığı geçince yeniden soğukkanlı, ağır başlı Rıdvan Hoca oldu:

-Kaledeki bayrağımızı mı indirmişler?

-Evet Hocam! Bizim bayrağımızı indirip kendi bayraklarını çekmişler. -Söyledikleriniz doğru mu?

-Doğru Hocam! İsterseniz siz de bakın! Camidekilerden biri tanıklık etti:

-Ben de gördüm Hocam! Doğru! Rıdvan Hoca sağ elinin işaret parmağını havada sallayarak konuşmaya başladı:

-Aziz Müslümanlar! Bir ulusun bayrağının dalgalanmadığı yerde, o ulus tutsak sayılır! Tutsaklar cuma namazı kılamaz! Ulu caminin içini birden bire uğultu doldurdu. Rıdvan Hoca sesini yükselterek uğultuyu bastırdı:

-Minberin yanında dayalı duran yeşil sancağı alıp önümüze düşün! Müslümanlar sancağımızın altında toplansın. Bayrağımızı kalenin burcuna yeniden dikelim!

Cumayı da Allah kısmet ederse bayrağımızın gölgesinde, kalenin burcunda kılalım! Analarımız bizleri bu gün için doğurdu, yürüyün!

Ulu caminin içi birden çalkalandı. "Allah, Allah, Allah!" sesleriyle camidekiler avluya çıkıp dışarıda bekleyenlerle birleşti. Sancağı çekip kaleye doğru kızgınlıkla koşmaya başladılar. Kaledeki Fransız manga, kaleye doğru sel gibi akan Türkler karşısında silahlarına bile davranamadan, acar hamamın oraya inip kış-

laya doğru kaçmıştı.

Osman Onbaşı adında bir genç bayrak direğine yanaşmış, Fransız bayrağını indirmeye başlamıştı.

Fransız bayrağını indirdiler, yerine üç hilâlli Osmanlı bayrağını çektiler.

Cumayı oracıkta kıldılar.

ANDRE'Yİ ÜRKÜTEN NEDİR?

Öğleden hemen sonraydı.

Fransız işgal güçlerinin sivil valisi Kaptan Andre odasına az önce dönmüştü. Emir subayı hızla odasına dalarak, sapsarı bir yüzle olanları anlatmaya başladı:

-Haberler kötü efendim, haberler kötü...

-Ne var, ne oldu? Diye sordu Andre.

-Türkler kaleden bayrağımızı indirmişler.

-Ne? Akşam çekilmesini buyurduğum bayrağımızı mı indirmişler? Nasıl olur? Kim yapmış bunu? Kaledeki askerler ne yapmış? Karşı koymamışlar mı?

Emir subayı heyecandan kekeliyordu:

-Efendim, Ulu Camide toplanıp kaleye saldırmışlar. Çok kalabalıklarmış. Biliyorsunuz kalede bir manga asker var. Onlar da korkudan geri çekilmişler.

-Bizden ölen var mı?

-Hayır efendim!

-Neredeymiş şimdi bu Türkler?

-Dağılmışlar efendim! Olayın bu kadarla yatışmış olması Andre'yi biraz rahatlattı: Ölen olmamıştı ve kalabalık dağılmıştı.

Kaptan Andre Maraş'a sivil vali olarak geleli üç gün olmuştu. Bu üç gün içinde kent halkı "bayrak indirmek" gibi çok önemli bir çıkış yapmıştı. Üst düzey Fransızlara ne diyeceğini, olayı nasıl örtbas edeceğini bilemiyordu.

Andre geceki partiyi düşündü. "Matmazel! Benimle dans eder misiniz?" Helen'in kendisini geri çevirmesini anımsadı. Nedenini şöyle açıklamıştı: "Bu kalede Türk bayrağı asılı olduğu sürece kendimi özgür saymıyorum. Tutsaklar dans etmez. Ne zaman Türk bayrağını indirirseniz sizinle o zaman dans ederim." Bunun üzerine vali Andre, kaleden Türk bayrağının indirilerek Fransız bayrağının çekilmesini buyurmuştu.

Demek Türkler bayraklarını yeniden kaleye dikmişti. Demek Türkler bayraklarına bu denli düşküdü. "Hayret." diye düşün-

dü.” Koca bir orduya karşı silahsız birkaç yüz kişi ne yapabilir ki saldırıyorlar. Deli mi bunlar?” Bu çılgınlığın, ya da bu yürekliliğin kaynağı neydi?

Kaptan Andre yanına çevirmenini ve birkaç asker alarak so-kağa çıktı. Gelip geçenlere kızgınlıkla bakıyordu. Şu sessiz, şu yumuşak yürüyüşlü insanlar mıydı az önce başkaldıranlar? Hiçbir şey olmamış gibi yürüyen şu yoksul giyimli de bayrak indirenlerin arasında mıydı acaba?

Andre çok kızgında ama yine de Maraşlıların yürekliliğini, bu yürekliliğin kaynağı olan özgürlüğe saygılarını değerlendirmekten kendisini alamıyordu. Bunlar ne korkusuz insanlardı ki, düzenli bir orduya kafa tutmaktan çekinmiyordu. Kendi askerlerinin bir tek mermi bile atmadan geri çekilmeleri ile Türklerin bu yürekliliğini kıyasladı. Aralarındaki ayırım o denli büyüktü ki... İyice sinirlendi.

Cuma Türklerin hafta tatiliydi. Dükkânlar kapalıydı. Andre’yi çılgına çeviren şey, halkın hiçbir şey olmamış gibi sessiz ve umursamaz görünmesiydi. Bu durgunluk, bu sessizlik Andre’yi iki açıdan korkutuyordu: Birincisi, bayrak olayı gizli bir örgütün çalışması olabilirdi. Olaydan sonra halka hiçbir şey olmamış gibi davranmaları salık verilmiş olabilirdi. Gerçekten böyle bir örgüt varsa Andre başka sıkıntılara da hazırlıklı olmalıydı. İkincisi, Maraşlılar bayrak olayını hafife alıyordu. Böyle bir olayı hafife alıyorlarsa, demek daha büyük olaylara da kalkışabilirlerdi.

Nakip camiinin önünden geçiyorlardı. Cami kapısının yanındaki binek taşına orta yaşlı biri oturmuş güneşleniyordu.

Kaptan Andre ona doğru yürüdü. Hafif ve süslü bastonuyla adamın omzuna dokundu. Adam yine toparlanmamıştı. Yalnızca kaşlarını çatarak Andre’ye bakıyor, tepkisini bu şekilde ortaya koyuyordu. Vali, çevirmen aracılığıyla sordu:

-Ne oturuyorsun burada?

-Sana ne?

-Adın ne senin?

-Bana Âşıklı oğlu Hüseyin derler!

-Beni tanımadın mı? Ben vali Andre'yim. Size okul yapmaya, yol yapmaya, hastane yapmaya geldik. Size uygarlık getirmek istiyoruz. Sizse başkaldırıyorsunuz. Âşıklı oğlu Hüseyin ayağa kalkmış, giderek sertleşen ses tonuyla ikili atışmayı sürdürüyordu:

-Biz seni Adana'dan, Osmaniyeden biliriz. Düşmanın iyisi olmaz. Düşman, düşmandır... Andre kızmıştı. Burnundan solu-yarak bağırdı:

-Bir bez parçası için bu denli gürültü çıkarmaya değer miydi? Ya biz de silahla karşılık verseydik ne yapacaktınız? Âşıklı oğlu hızlı hızlı, sert sert konuşuyor, çevirmen onun sözlerini çevirmekte güçlük çekiyordu:

-Ben anamdan doğdum, kaledeki bayrağımızı gördüm! Biz bayrağımıza âşığız, görmeden duramayız! Cuma sabahı yatağımızdan kalktığımızda önce bayrağımıza bakarız, ondan sonra çorbamızı içeriz. Bizim bayrağımız bu kalede dalgalanmalı... Eğer gelecek cuma bayrağımızı kalede görmezsek, yeniden kaleye saldırırız! Ya bayrağımızı dikeriz, ya da bu uğurda ölürüz! Topunuz mu var, tüfeğiniz mi var, neyiniz varsa çekip gelin! Andre küçümseyerek güldü:

-Yani bizi yenecek misiniz? Âşıklı oğlu Hüseyin'in gözleri çakmak çakmak olmuştu:

-Eğer savaşmaya karar verirsek önce kadınlarımızı ve çocuklarımızı sizlerin eline düşmesin diye kendi ellerimizle öldürürüz!

Hüseyin kuşağının arasından bir deste çıra çıkararak Andre'ye gösterdi:

-Sonra şu çıralarla evlerimizi ateşe vererek o hırsıyla, o kinle; balta bulursak baltayla, kazma bulursak kazmayla, silah bulursak silahla Karşınıza çıkarız! O zaman korkun bizden! Her şeyini yitirmiş insanların önünde dünya bile duramaz! Şu elimdeki çiradan bütün Maraşlıların kuşaklarının arasında birer deste vardır! Bundan hiç kuşkun olmasın!

Andre ürkmüş bir halde Hüseyine bakıyor, Hüseyin'in kişili-

ğinde bütün Maraşlıları tanımaya çalışıyordu.

Bu Türkler ne garip insanlardı. Yaşamaya hiç mi değer vermiyorlardı?

Boğuk bir sesle çevirmenine:

-Gidelim, dedi.

Hızla uzaklaştılar...

HACEY HATUN

Olayı derleyen Dr. Oğuz Paköz'e...

Bozağaların çadırları görüldüğünde vakit öğleye yaklaşmıştı.

Soğuktu... Atların burunlarından çıkan solukları yoğunlaşıyor, sis gibi çevreye dağılıyordu. Öğretmen Hayrullah Efendiyle Fatmalı Derviş, arada bir Maraş'ın üzerine ağan barut rengi bulutlara bakarak ta başından beri içlerine sindiremedikleri Fransız işgalini düşünüyorlardı. Osmanlı bu durumlara düşecek devlet değildi ama olmuştu bir kez. Koca devlet işgal edilmişti. Yerli Ermeniler Fransızların devlet kurma sözüne kanarak Osmanlıların karşısında yer almıştı.

Ama bu böyle sürüp gitmezdi. Günün birinde bir kurtuluş savaşı kaçınılmaz görünüyordu. Olası bir savaşta Maraş'a Fransız birliklerine yardım gelmesini engellemek için Adana ve Antep yollarının tutulması gerekiyordu. Adana yolunu kendileri tutacaktı. Antep yolunu da Bozağazâde Ali Ağanın tutmasını isteyeceklerdi. Gelişlerinin amacı buydu.

İri köpekler havlayarak atlıları karşılayınca çadırlardan birkaç kişi çıkarak köpekleri yatıştırdı. Sonra gelenleri konuk ettiler:

-Buyurun ağalar, buyurun! Hoş geldiniz!

Öğretmen Hayrullah Efendi ile Fatmalı Derviş atlarından indi. Öğretmen Hayrullah Efendi yoldaşına gülümsedi:

-Derviş Ağa, dedi, Tanrıdan başka hiç kimseden korkmadım. Şu köpeklerden korkarım. Çocukken biri ısırmıştı beni, o günden bu yana korkarım. Elimde değil...

Sonra kendilerini karşılayanlara dönerek:

-Hoş bulduk gençler, dedi, Ali Ağa burada mı? Ben Eloğlundan (Türkoğlu) öğretmek Hayrullah, arkadaşım da Fatmalı Derviş Ağa...

-Hoş geldiniz ağalar, Safalar getirdiniz. Ali ağa burada. Aha büyük çadırda...

Gençlerden biri koşarak çadıra daldı. Hayrullah Efendiyle Derviş Ağa yavaş yavaş çadıra doğru yürüdü. Çadırın örtüsünü

aralayıp içeriye girdiklerinde kalın bir dōşeęe Ali Ağa ile eşi Hacey Hatun, karşılarındaki dōşeęe de iki oğlu oturmuştu. Konukları görünce ayağa kalkarak yer gösterdiler. Ali Ağa:

-Ooo, kimler gelmiş hele, kimler... Hayrullah Efendi, Dervif Ağa; yahu siz buraları bilir miydiniz? Buyurun, buyurun... şöyle buyurun.

Konuklar dōřeklere yerleşirken karşılıklı hal hatır sordular. Hacey Hatun da konuklarına ayrı ayrı hal hatır sorduktan sonra onları Ali Ağa ile baş başa bırakmak için:

-Kahvelerinizi yaptırayım...

Diyerek çadırdan çıktı. Çıktı ama içine bir kurt düşmüştü. Bu soğukta ta Eloğlundan buraya ne için gelmişlerdi? Fatmalı Dervif'le Öğretmen Hayrullah'ın olası bir kurtuluş savaşı için kollarını sıvayanlar arasında olduklarını duyuyordu. Bu amaçla hem Öğretmen Hayrullah, hem de Fatmalı Dervif birer çete oluşturarak olası bir kurtuluş savaşı için hazırlanmıştı, Bunlar kahve içmek için buralara gelmiş olamazdı.

Hacey Hatun konuklarına kahve gönderdi. Bir şeyler duyamaz mıyım düşünceyiyle çadırın oralarda dolaşmaya başladı. Kulağı çadırdıydı.

Kara kıl çadırda kahveler içildikten sonra Öğretmen Hayrullah Efendi söze girdi:

-Ali Ağa, dedi, ataların araya gitmiş sözü yoktur... Demişler ki, bahanesiz dost köyüne varılmaz. Biz seninle bir konuyu enine boyuna görüşmeye geldik. Beyden bir at isteriz, verirse biner gideriz, vermezse döner gideriz.

Ali Ağa oturum değiştirerek:

-Buyurun ağalar, dedi. Elimden gelen bir şeyse, sizden esirgeyecek değilim. Sizleri ne denli sevip saydığımı bilirsiniz.

Hayrullah Efendi ile Dervif Ağa:

-Sağ ol Ali Ağa... Dediler. Hayrullah Efendi konuşmasını sürdürdü:

-Ali Ağa, kardeşim, bu ülke zor günler yaşıyor. Maraşı Fransızlar işgal etti. Ulusun içi kan ağlıyor. Fransızlar bir yandan,

yerli Ermeni gençleri bir yandan... Artık kadınların peçelerine el atmaya başladılar. Duymuşsundur, bir Sütçü İmam çıktı, namusumuzu korudu. Aynı olay bir kez daha olsa bir Sütçü İmam daha çıkar mı, çıkmaz mı bilemem. Diyeceğim o ki, ırzımız, malımız, canımız tehlikede. Bu ulus tutsaklığı içine sindirecek bir ulus değil. Çok sürmez Maraşlılarla Fransızlar iyi bir savaşa tutuşur. Ölen ölür, kalan adam gibi yaşar.

Ali Ağa sözün nereye geleceğini kestirmişti. Düşüncesinden ipucu vermek için Hayrullah Efendinin sözünü kesti:

-Sözünü kestik Hayrullah Efendi, düzenli bir orduya karşı neyle savaşacak Maraşlılar? Yemen'de, Çanakkale'de, Galiçya'da, Kanalda savaşa savaşa bu ülkede genç mi kaldı? Hani silah, hani mermi? Tutsaklığı senin kadar ben de istemem. Ama düzenli bir orduyla savaşmak akıllı insanların işi değil.

Hayrullah Efendiyle Fatmalı Derviş, Ali Ağayı savaşa inandırmanın güç olacağını birbirlerine anlatmak ister gibi bir an göz göze gelerek bakıştı. Ali Ağa Antep yolunu tutmazsa kim tutabilirdi? Bu büyük aşiretin ağasını bu işe inandırmak gerekiyordu. Öğretmen Hayrullah Efendi ses tonunu yükselterek konuşmasını sürdürdü:

-Ali Ağa, Ali Ağa... Bizim ilkemiz şu: Ya bağımsızlık, ya ölüm! İkisinin arası bizim kitabımızda yazmaz... Mavzerle, dolma tüfekte, baltayla, tahrayla ne bulursak onunla savaşacağız! Türk ulusu yoksul iyidir, bin kez onurludur. Yaşayabilir, âma tutsak yaşayamaz. Tutsak yaşamaktansa ölmek bin kez onurludur.

-Türk ulusu kurda benzer, kurt tutsak yaşar mı?

Ali Ağa olası bir savaşı göze alamıyordu. Bu nedenle ortaya atılmak istemiyor, konuklarını kırmadan geri çevirmeye çalışıyordu. Sessizce başını yere eğdi. Hayrullah Efendi sesini biraz daha yükselterek ve sağ avucunu göğsüne bastırarak konuşmasını sürdürdü:

-Olası bir savaşta Adanadan Fransızlara yardım gelirse onları durdurmak benim boynumun borcu... Ya ölürüm ya onları durdururum. Derviş Ağa çetesiyle Maraş'a yardıma gidecek...

Ali ağa karşı çıktı:

-Hem konuğumsun, hem kardeşimsin, kusura bakma ama nasıl durduracaksın yardım güçlerini? Neyle durduracaksın? Hayrullah Efendi kurgusunu açıkladı:

-Ali Ağa, bizim oraları bilirsin, yolun bir yanı Gâvur Gölünün bataklığı, bir yanı dağ... Düzenli ordu ne bataklıktan geçebilir, ne dağdan... Yolun dar bir yerini tuttun mu bir adım bile ilerleyemezler. Bizim canımız var da onların canı yok mu? Ağa kusura bakma, sen bu işi fazla büyütüyorsun. Hani çocukken bir dereden atlamaya korkardık, korkunca da atlayamazdık. Korkumuz geçince bir çırpıda karşıya atlardık. Bu da onun gibi bir şey. Biz bu dereyi atlarız.

-Zor atlarız... Derviş Ağa Hayrullah Efendiye destek çıkmak için söze girdi:

-Atlarız ağa, atlarız... Bu ulus ne dereler atladı da bunu mu atlayamayacak? Bizim senden istediğimiz Antep yolunu tutman. Antep yolunu tutsan tutsan sen tutarsın. Bu görev senin Ali Ağa! Karabıyıklarda yolu tuttuğun zaman yardım güçlerinin yapabileceği hiçbir şey yoktur. Basacaksın mermiyi... Dağa tırmanamazlar, yazıya inemezler... Biz Antep ve Adana yolunu tutarsak Maraşlılar başlarının çaresine bakar. Sen yolu tut yeter!

Ali Ağa düzenli bir orduyla savaşmanın güç olacağını bildiği için oymasını ayakaltına atmak istemiyordu:

-Derviş Ağa, kardeşim, bu iş çocuk oyuncağı değil. Asker yok; silah yok; mermi yok. Neyle durduracağız Fransız askerini? Elimizde birkaç genç varsa onları da Fransızlara mı kırdıralım?

Derviş Ağa oturum değiştirerek konuşmasını sürdürdü:

-Ali Ağa, Ali Ağa, dedi, sen dağın başına çadırlarını kurmuşsun, Fransız'ı gördüğün yok, Ermeni'yi gördüğün yok...

-Maraş'ta hamamdan çıkan kadınların peçelerini yırtıyorlar, kaçırmaya çalışıyorlar sen duymuyorsun. Maraş'ta sesini yükseltene kışlaya götürüp ya dövüyorlar ya öldürüyorlar, sen duymuyorsun. Maraş'takiler benim bacım değil diyorsan, sana sözüm yok. Maraş'takilerden bana ne diyorsan sana sözüm yok. Ama

onlar benim kardeşlerim bacılarım diyorsan, gün bugün! Ağalık beylik kolay olsa her kes ağa bey olurdu Ali Ağa!

Ali Ağa yine karşı çıktı:

-Derviş Ağa, bu ülkedeki her kadının namusu benim de namusum sayılır. Ama ben bir çobanım... Üç beş adamım, üç beş davarım var o kadar. Silahım yok, mermim yok. Düzenli bir orduya karşı nasıl savaşabilirim?

Kıl çadırın giriş örtüsü birden aralanarak Hacey Hatun içeriye girdi. Konuşulanları duymuş, kocasının bu denli çekimser konuşmasına içerlemişti. Sağ elinin işaret parmağını havada sallayarak sert sert konuştu:

-Ali Ağa, Ali Ağa, dedi, sen bu oymağın babasıysan ben de anasıyım! Seninle evlenirken çeyizimde altın, gümüş, at, deve, sığır, koyun, keçi ne getirdimse sat silah al! Yine de ben Fransızları durduramam dersen, izin ver kardeşlerime haber salayım, gelsin onlar durdursun!

Hacey Hatunun bu kararlılığı, bu duyarlılığı, bu yürekliliği Karşısında Öğretmen Hayrullah Efendinin gözlerinden birer damla yaş yanaklarına doğru süzülürken Ali Ağa oturum değiştirerek tane tane konuştu:

-Peki, ağalar, Antep yolu için tasalanmayın.

SAVAŞ...

İLK KURŞUN

*Vatanımıza, bayrağımıza, dinimize,
ulusumuza olan sevgimizin her zaman taze kalması için "İlk
Kurşun Anıtı'nın
Akçaoyunlu'ya bir gün dikileceğini umuyorum.*

-Fransızların Maraş'ı işgal etmelerinden sonra kentte dirlik kalmamıştı. Fransızların ve onlarla işbirliği içinde olan yerli Ermenilerin baskıları dayanılmaz olmuştu. Kentte sesini yükselten Türkleri dövüyorlar, hapsediyorlar; böylece sindirmeye çalışıyorlardı. Köylerde Türk evlerine baskınlar yapıyorlar; erkekleri öldürüyor, kadınlara işkenceler yapıyor, cinsel saldırıda bulunuyorlardı.

Ulusal Güçler çalışmalarını sürdürüyor, herkes olanca gücüyle Maraş'ın kurtuluşu için gece gündüz çalışıyordu.

Her semtte dayanışma gurupları kurulmuş, birlik ve beraberlik içinde, gelişen olaylar izleniyordu. Birkaç gündür dükkânlar açılmıyordu. Bir savaşın kaçınılmaz olduğu ortadaydı. Binlerce yıldır özgür yaşamış bir ulus, Fransızlarca yönetilmeye başlanmıştı. Türk ulusunun onuruna dokunan da buydu. Bu ulus eninde sonunda, ne pahasına olursa olsun özgürlüğüne kavuşacaktı. Türkler gergin bir bekleyiş içindeydi. Fransızlar da kentte dolaşan askerlerin sayısını artırmışlardı. Kışlada savaş hazırlıklarına benzer bir takım çalışmaların yapıldığı dilden dile dolaşıyordu. Bir gün önce General Keret, içlerinde Doktor Mustafa'nın da bulunduğu bir gurubu kışlaya çağırtmış ve bunları alıkoymuştu. Bu yarı tutuklama durumu kentteki gerilimi daha da artırmıştı. İp kopmak üzereydi. Bir kıvılcım bekliyordu.

Akçakoyunlu Mahallesi de öteki semtler gibiydi. Nalbant damının(1) önünde biriken kalabalık endişeli, gergin homurdanıp duruyordu. Konuşuyorlar, uzakları gözetliyorlar, arada bir öteki

semtlerden gelenlerden bilgi alıyorlardı. Sonra da yüksek sesle bu bilgileri yorumluyorlardı.

Alikoğlu Ali kalabalıktan biraz uzaktaydı. O da endişeliydi. Gergindi. Her zaman için kalabalıktan ayrı durup, bağımsız düşünmeyi yeğlerdi. Kapalı dükkânların önünde bir aşağı bir yukarı gidip geliyordu.

Bitişik mahalleden biri gelmişti. Heyecanlı bir sesle Kızıl Kabirlikte (2) gelişen olayları anlatıyordu. Alikoğlu yanaştı, dinlemeye başladı: Ermeni evlerinden atılan bir kurşunla küçük bir çocuk vurulmuştu. Bunlar Alikoğlu'nun günlerdir duya geldiği olaylardı. Kalabalıktan ayrıldı. Gezinmesini sürdürdü. "Her gün birimizi öldürüyorlar..." diye düşündü." Kadın dedikleri yok, çocuk dedikleri yok... Tanrım bu işin sonu nereye varacak? Ne zaman kopacak bu ip? Ne yapmalı, nasıl etmeli?" Sorduğu soruyu yine kendisi yanıtladı: "Savaş, savaş, savaş... Başka çözüm yok!"

-Alikoğlu! Gelsene biraz. Kâzım Çavuştu seslenen. Alikoğlu kalabalığa yaklaştı:

-Ne var Kâzım Çavuş?

-Kışlaya gidenleri bırakmamışlar.

-Bırakmazlar...

-Kimi öldürmüşler diyor, kimi rehin tutuyorlar diyor.

-İkisi de beklenir bunlardan.

-Sen savaş görmüş adamsın Alikoğlu, ne diyorsun bu duruma?

-Bana sorarsan ortalık öyle bir savaş kokuyor ki, buram buram... Tarhana çorbası gibi. Yahu Kâzım Çavuş, sen de cephe- den cepheye koşun, nerde savaş varsa oraya seğirttin; bu kokuyu almıyor musun? Barut kokuyor ortalık; kan kokuyor, kan!

-Askerler geliyor!

Bu uyarı üzerine birkaç kişi nalbant damına girdi. Birkaç kişi de sokak aralarına girerek kayboldu. Alikoğlu, Kâzım Çavuş, Ahmet Çavuş, bir de on beş yaşlarında bir çocuk dağılmamış, Kısık Kayadan(3) Belen askerleri izliyordu. Mezarlığın (4) içinden Akçakoyunlu'ya doğru iniyorlardı. Üçü Fransız askeri, üçü

Türk polisiydi gelenlerin. Nalbant damının önünde bekleşenler kızgınlıkla gelenleri izliyordu. Yine gelecekler, yine birilerine satacaklar; yanlarındaki Türk polisleriye, ellerinden bir şey gelmeyişin ezikliğiyle başlarını yere eğecekti. Alikoğlu'nun kafasından hızla bu düşünceler geçti. O an kararını verdi. İpi kendisi koparacaktı. Kararını yanındakilere açıkladı:

-Bu ip kopmaya kopacak, varsın Alikoğlu kopardı desinler. Deyip hızla evine yürüdü.

-Büyüklere sormadan nasıl olur Alikoğlu? Diye sordu Kâzım Çavuş.

-Büyükler de büyüklüğünü bilsin... Gün bugün Kâzım Çavuş Aha geliyorum. Alikoğlu sokakta görünmez olunca ötekiler de silahlarını almak için evlerine dağıldı. On beş yaşlarındaki çocuk nalbant dükkânına girdi. Alikoğlu birkaç dakika içerisinde Rus beşlisini alarak nalbant damının önüne geldi. Silahını iri bir taşın ardına gizleyerek Fransız askerlerini izlemeye başladı. İyi-ce yaklaşmışlardı. Artık kim oldukları seçilebiliyordu. Üç Türk'ten yalnızca sağır polis Remzi'yi tanıdı. Alikoğlu Kâzım Çavuşla Ahmet Çavuşun da silahlarını alarak geldiklerini görünce daha bir yüreklendi. Kurşunlar Türklere değmesin diye Remzi'ye bağırdı:

-Remzi! Çekil şunların yanından! Kenara çekil! Remzi Alikoğlu'nun düşüncesini hemen anlamıştı. Türkçe bilmeyen Fransızlar "Ne oluyor?" gibilerden Remzi'ye bakıyordu. Remzi "Sakin ha! Yapma!" anlamına ellerini sallayarak bağırdı:

-Olmaz Alikoğlu, yapma!

-Lan çekil diyorum sana! Kenara çekil!

Nalbant damındakiler dışarıya çıkmıştı. Kalabalığı gören Fransızlar bir şeyler olacağını sezerek omuzlarından silahlarını çıkarmaya başladı. Alikoğlu daha çevik davranarak silahını kapı. Yere diz çökerek Türk polislere en uzak olan Fransız'a nişan alıp tetiği çekti. Fransızlardan biri devrilmiş, ötekiler mezar taşlarını siper alarak ayrı yönlerde kaçmaya başlamıştı. Alikoğlu'nun yanında bir silah daha patladı. Fransızlardan biri

daha yere yıkıldı. Kâzım Çavuştu ateş eden. Sonra üçü birden, Mağralı'ya doğru kaçmaya çalışan üçüncü Fransız'a ateş etmeye başladı. Fransız çevik adımlarla, mezar taşlarını siper ederek kaçıyor, kurşunlardan kurtuluyordu. Ateşi kestiler... Alikoğlu:

-Kimin silahı yoksa gidip askerlerin silahını alsın! Dedi.

İki kişi oraya doğru koşarken, Acemli'den, Kümbet'ten, Arkbaşı'ndan, Kızıl Kabirlik'ten, Kışla'dan, Abarabaşı'ndan aynı anda silah sesleri gelmeye başladı. Alikoğlu'nun silahı, işaret fişegi gibi bir anda savaşı başlatmıştı.

-İp koptu, diye mırıldandı Alikoğlu.

(1)Nalbant damı: Bu günkü Batı Park camisinin batısındaki küçük parkın yerindeki nalbant dükkânı.

(2)Kızıl Kabirlik: Karaca Oğlan Halk Kütüphanesinin olduğu yer.

(3)Kısık Kaya: Akçakoyunlu'dan ve Mağralı'dan batıya doğru giden caddelerin keşiştikleri yerde konglomera türünden iki kaya vardı. Bu kayaların arasından yüklü iki eşek ancak geçebilirdi. Bu nedenle buraya Kısık Kaya denirdi.

(4) Mezarlık: Bat Park futbol sahası.

DÜŞMAN KARANFİL GETİRMEZ

Soğuktu... Karlar erimemişti. Göz kamaştırın bu soğuk beyazlığın içinde, Mercimek Tepeye hücumla kalkmışlardı. Fransız birliği tepeye yerleşmiş(1), top ve makineli ateşleriyle Maraşlılara ağır kayıplar verdiriyordu. Bu nedenle Mercimek Tepenin keşkinde düşmandan arındırılması gerekiyordu. Kentin işgal güçlerinden kurtarılması için yapılması zorunlu olanlardan biri de buydu.

Maraşlılardan oluşan çeteler "Allah Allah!" sesleri arasında tepeye hücumla kalkmışlardı. Fransızların top ve makineli tüfek ateşlerine; işgal sırasında karşılaştıkları onur kırıcı ve acımasız davranışların oluşturduğu kinle, kızgınlıkla göğüs geriyorlardı. Her Maraşlı anası için, babası için; kardeşi, bacısı, eşi, çocuğu için silaha sarılmıştı. İnandıkları din için, üzerinde yaşadıkları topraklar için, namus için, özgürlük için savaşıyorlardı. Atılıyorlar, pusuyorlar, koşuyorlar; yeri geldikçe düşmana silahlarıyla karşılık veriyorlardı. Top mermilerinin açtığı her oyukta birkaç kişi yaralanıyor, şehit düşüyor, dahası parçalanarak kayboluyordu. Kalanlar daha büyük bir kızgınlıkla, giderek artan bir istekle, yılmadan saldırılarını sürdürüyordu.

Top mermisinin düştüğü yerdeki karlar havaya savruldu. Oradaki iki kişi de parçalanarak havaya savruldu. Geride kırmızı topraklı geniş bir çukur kaldı. Savrulan vücut parçalarından biri Ökkeş'in göğsüne çarparak onu yere devirdi. Ökkeş karların üstüne sırt üstü devrilmiş ama sağ eliyle sınıksız silahını tutuyordu. Yaralandığını sandı. Ağrıyan göğsüne elini sürdü: Kan vardı... Korktu. "Eyvah vuruldum!" dedi içinden. Çenesini kısarak göğsüne baktı: Evet, kan vardı. Beyninden, yıldız kayar gibi, hızla ve ardı ardına düşünceler geçmeye başladı:

Öncelikle kurşun yarasına benzer bir ağrı duymadığının ayrımlına vardı. Sonra kama ve kurşun yaralarında ağrının sonradan duyulduğunu anımsadı. Dehşet içindeydi. Abasının yakasını araladı. Elini gömleğinin içine soktu. Ağrıyan yerini buldu.

Hayret, yara izi yoktu. Kan da yoktu. Yaralanmamış mıydı yoksa? Doğruldu... Ayağa kalktı... Ayağının dibinde bir vücut parçası görerek irkildi. Bu az önceki top mermisinin parçaladığı şehitlerden birinin koluydu. İşaret parmağı hafiften seğiriyor, canlıymış gibi kıpırdıyordu. Ökkeş korkuyla geriledi. Silahını sımsıkı tutarak göğsüne bastırmıştı. Tüylere diken dikendi. Korkudan gözleri iri iri açılmış, dudaklarının ve yüzünün rengi uçmuştu. Soluk alıp verdiği bile belli olmayacak kadar donmuştu. Gözlerini bu kol parçasına dikmiş, korku içinde bakıyordu. Birinin kendisini sarstığını algıladı. Yeniden kendisini top ve makineli tüfek seslerinin arasında buldu. Dolma tüfekleri, savaş çığlıklarını, Allah Allah seslerini yeniden duymaya başladı. Kolunu tutup sarsana baktı. Ahmet Emmiydi:

-Ne oluyorsun Ökkeş! Kendine gel bre! Ökkeş kendisini savaşın içinde buluyor, silah seslerini ve savaş çığlıklarını duyuyor, ancak kendisini dehşete düşüren bu kol parçasından bir türlü gözlerini ayıramıyordu. Ahmet Emmi Ökkeş'in derin bir korku yaşamakta olduğunu anladı. "Sonra değişiriz." diyerek Ökkeş'in silahını aldı, kendi tabancasını ona verdi. Onu bir kez daha sar-sarak bağırdı:

-Bırakma kendini oğlum, toparlan! Biz tepeye çıkıyoruz, arkamızdan gel. Şu tabancayı da sen al! Tut bakayım...

Avucuna sıkıştırılan tabancayı aldı.

Ahmet Emmi gittikten sonra da Ökkeş bir zaman öylece kaldı. Sonra sendeleyerek oradan ayrıldı. Göğsüne çarpan o kolu bir türlü unutamıyor, karların arasından sıyrılmış her taşı, her toprak parçasını ona benzeterek bir kez daha ürperiyordu. Kafasının içi bomboş bir halde yürüdü.

Tepedeki savaş çığlıkları birden yükseldi. Top ve makineli tüfek sesleri duyulmaz oldu. Maraşlı çeteler Mercimek Tepeyi ele geçirmişti. Eline baktı: Bir tabanca tutuyordu. Şaşırıldı...

Acaba bunu kimden almıştı? Kendi silahı neredeydi? Tepe seslerin çoğalması üzerine usunda belli belirsiz bir anı şekillendi. Mercimek Tepeye yaptıkları saldırı... Allah Allah sesleri...

Sonra vurulanlar, yaralananlar... Daha sonra o kol parçası... Artık kendine gelmişti. Tabancayı eline Ahmet Emminin tutuşturduğunu anımsadı. Kendi silahını da o almıştı. Utandı... Korkmuştu demek. Kim bilir Ahmet Emmi kendisi için ne demiş, ne düşünmüştü. Yürüyüşünü hızlandırdı. Ayağının altında karlar kütürdüyordu. Birden durdu. Çevresine bakındı. Mercimek Tepenin biraz açığından gidiyordu. Köy yolunu tutmuş gibiydi. Güldü. Kendi kendine, “Ulan oğlum Ökkeş, sen iyiden iyiyeye korkmuşsun.” dedi. Görenler onun köye kaçtığını sanırdı. Savaşın iyice kızıştığı beş altı gün öncesinde, “Ya özgürlük, ya ölüm!” düşüncesiyle silaha sarılan Maraşlılar, kendilerine ayak bağı olmasın diye yaşlıları, kadınları, çocukları çevre köylere kaçırmıştı. Bilinçsiz ayakları sanki Ökkeş’i Tekerek Köyündeki eşinin ve çocuklarının yanına götürüyor gibiydi. Bir yandan Fransız askerlerini önüne katmış kovalayan çeteleri düşünüyor, hızlanarak onlara yetişmek istiyordu, öte yandan, bunca çetenin arasında bir Ökkeş eksik olsa ne olabilir diye düşünüyordu. Düşman zaten kaçıyor. Şuraya dek gelmişken acaba Tekerek köyüne yarım saatliğine uğrasa mıydı? Çocuklarını görür, gelirdi. Akşamdan sonra da döner çetelere karışırdı.

Bu düşünceler içinde kararsız bir şekilde ilerlerken cılız bir ses duyarak irkildi. İleme gibi bir sestti. Silahını hazırladı. Dikkatle ilerlemesini sürdürdü. Aynı sesi yeniden duyarak o yana doğru yürüdü. O cılız ses, tepesi karlı bir çalılığın ardından geliyordu. Yerleri incelediğinde çizme izleri gördü. Bunlar Fransız askerlerinin buralarda dolaştığını anlatıyordu. Silahını öne doğru tutarak hızla çalıyı geçti. Ama gördükleri karşısında dehşetle geriledi. Bu bir kadındı. Karların üzerinde çırılçplak yatıyordu. Her yanı kanlar içindeydi. Göğüsleri bıçakla dilim dilim kesilmişti. Yaralarından kanlar sızıyordu. Karların üzerinde öylece, çırılçplak yatıyor ve titriyordu. Ökkeş’i görünce elleriyle örtünmeye çalıştı. Yüzünü öte yana çevirdi. Kadını... Ölmek ereyken bile çıplaklığından utanıyordu. Ökkeş bu kadına yapılan işkence karşısında kendini tutamayarak bağırdı:

-Vay namussuz şerefsizler! Vay Allah'tan korkmazlar!
Ağzına geleni saydı, sövdü. Abasını çıkararak kadının üzerine örttü:

-Kim yaptı bacım bunları sana?

-Gâvurlar... Teslim olmayınca dövdüler. Bıçakla yaraladılar. Her kötülüğü yaptılar. Sonra böyle bıraktılar. Ne olur edem(2) beni öldür.

Ökkeş Tekerek'teki eşini, çocuklarını çoktan unutmuştu. Bu kadıncağıza yapılan işkencenin öcünü almak isteğiyle yüreği yanıyordu. Yüreği alev alevdi. Kafasının içinden alev alev yıldızlar kayıyordu. Kızgınlığından elleri titriyordu. Acı içinde gözlerini yumdu. Bir an öylece kaldı. Yanaklarına süzülen gözyaşlarını tutamıyordu. Yapılan vahşete ağlıyordu. Savaşın görünmeyen bir cephesiydi bu:

-Kardeş bacısını öldürür mü kız? Korkma, iyileşeceksin. Seni hastaneye götüreceğim.

Soğuktan morarmış kadını kucağına aldı. Çabuk adımlarla kente doğru yürümeye başladı.

(1)Fransızların top yerleştirerek kente ateş ettiği yere, Abdülhamid Han camisi yapılmıştır.

(2) Ede=Ağabey.

EVİNİ YAKTIRAN ADAM

Maraş'ın yüksek tepelerine toplarını yerleştiren Fransızlar, kenti sürekli top ateşine tutuyordu. Fransızlarla iş birliği yapan Ermenilerin evlerinden hiç susmayan makineli tüfek sesleri geliyordu. Semt semt çeteler oluşturan Maraşlılar mavzerlerle, dolma tüfeklerle; ateşli silah bulamayanlar balta, kürek, tarha ne buldularsa onunla bağımsızlık savaşlarını sürdürüyordu. Kadınları, çocukları ve yaşlıları çevre köylere kaçırmışlar, ölümüne bir savaş veriyorlardı. Hepsini de, "Ya özgürlük, ya ölüm!" diyordu.

Küçük Çavuşlu camisine toplanan bir gurup Maraşlı, az ilerideki bir Ermeni evinden çevreye kurşun yağdıran makineli tüfeği nasıl susturacaklarını tartışıyorlardı.

-Gelin bir kez daha saldıralım şu eve, dedi içlerinden biri.

-Üç kez denedik olmadı, dedi Millîş Nuri(1). Onların mermileri bol, silahları bol... Bizim gibi değil. Kendi kendimizi kırdırmayalım. Gelin şu evi yakalım. Dışarı çıkkanı teslim alırsınız. Teslim olmayanı vururuz. Ne dersin Ali Çavuş?

-İyi olur da. Nasıl yakacağız bu evi? Her yanı taş. Neresini yakalım?

-Yaksak yaksak çatıdan yakabiliriz, dedi başka biri. Ama çatıya nasıl ulaşırız?

-Ben size bir şey diyeyim mi, diye söze başladı bir başkası, bu evin bitişiğindeki ev benim evim. Onu yakarsak Ermeni'nin evi de yanar. İşte size bir çözüm...

Ali Çavuşla ötekiler birbirlerine baktı. Millîş Nuri:

-Sonradan üzülmeysin ha! Diye uyardı adamı. Durumu zayıf birine benziyorsun.

-Gün bugün kardaşım, diye sert sert konuştu adam. Ya öleceğiz, ya düşmanı kovacağız. Bu ikisinin arası yok. Evi barkı düşünecek gün değil. İzin verin ben yakayım; kendi elimle yakayım.

-Dede ev nasıl yakılır? Ali Çavuşun torunu küçük Mustafa'ydı soran. On beş yaşlarında gösteriyordu. Ali Çavuş hem torununa hem de kalabalığa evin nasıl yakılacağını anlatmaya başladı:

-Şu paçavraları şu tenekedeki gazyağına batırırız. Yakılacak evin ahşap bir yerine yerleştiririz. Sonra da tutuştururuz. O zaman seyredin, ev nasıl yanıyor... Millîş Nuri evini yakmayı öneren adama:

-Senin yakman yakışık almaz. İzin verin ben yakayım, dedi. Birkaç kişi aynı anda:

-İzin verin ben yakayım! Diye bağırıştı.

Ali Çavuş:

-Ben üç kez savaşa katıldım, dedi. Düşmanın ateşinden korunmayı iyi bilirim. Yaşça da sizden büyüğüm. İzin verin ben yakayım.

Millîş Nuri:

-Bu iş uzayacak, dedi. Gelin taş turalım. Çocuklar gibi... Burada dokuz kişiyiz. Bakın sekiz tane beyaz taş alıyorum, bir tane de siyah taş alıyorum. İşte taşları şalvarımın cebine koyuyorum. Sırayla birer taş alacaksınız. Siyah taşı bulan evi yakacak. Tamam mı?

-Tamam! Dedi oradakiler.

Millîş Nuri taşları şalvarının cebine koydu. Cebini Ali Çavuşa yaklaştırarak:

-Çek bakalım Ali Çavuş, dedi. Ali Çavuş elini Millîş Nuri'nin şalvarının cebine daldırarak bir taş aldı: Beyazdı.

-Sen kaybettin, dedi Nuri. Sen çek bakalım Ahmet! Ahmet elini şalvarın cebine daldırdı. Taşlardan birini çekti: O da beyazdı.

-Sen de kaybettin, dedi Millîş Nuri. Sıra kimde? Evini yakmayı öneren adamın sesi bir kez daha duyuldu:

-Oho, siz taşla uğraşırken biri evi yakmış bile!

Bütün başlar Ermeni evinin bitişiğindeki eve çevrildi. Gerçekten de ev tutuşmuş yanıyordu. İlk şaşkınlıkları geçince evi kimin yakmış olabileceğini araştırmaya başladılar. Hayret, dokuzu da oradaydı. Kim yakmış olabilirdi?

-Kim yaktıysa yaktı, dedi Millîş Nuri, yakanın eline sağlık. Haydi bakalım... Evi kuşatalım. Teslim olana ilişmek yok.

-Müftü efendi, “Teslim olanı öldüren katildir, kısas gerekir.” dedi. Türk ulusu aman diyene kılıç kaldırmaz. Ama teslim olmayana da fırsat vermeyin.

Evin çevresine birer ikişer siperlendiler. Kapıyı, pencereleri gözetlemeye başladılar. Bitişik evden taşan alevler, Ermeni evinin çatısına ulaşmış, çatırdayarak yanmaya başlamıştı. Ermeni evinden hiç susmayan silahlar, yangın kokusunu alınca daha da hızlanmıştı. Çatı tutuşmuş, çatıdan düşen ağaçlar evin içini de yakmaya başlamıştı. Millîş Nuri gür sesiyle içerdekilere bağırıyordu:

-Teslim olun! Teslim olana dokunulmayacak! Korkmayın, teslim olun! Bizde aman diyene kılıç kalkmaz, korkmayın, teslim olun!

Millîş Nuri'nin gür sesi kesilince dereden cılız bir ses duyuldu. İnleme gibi bir sestir bu. Millîş Nuri Ali Çavuşa seslendi:

-Duydun mu Ali? Dereden bir ses geliyor. Yaralı mıdır, nedir? Bir bak hele...

Ali Çavuş yanına Ahmet'i alarak dereye indi. Az ilerde küçük bir çocuk yatıyordu. Koşup yanına vardılar: Ali Çavuşun torunu küçük Mustafa'ydı. Bir kurşun omzunu delip geçmiş, kanlar beyaz karın üzerine kırmızı bir çiçek gibi akmıştı. Mustafa dedesini görünce yavaş yavaş doğruldu:

-Evi yaktım dede, dedi, ben yaktım.

1) Millîş Nuri: Milis Nuri

SENEM AYŞE

Kurtuluş savaşımızın sayısız destan kahramanlarından Senem Ayşe'nin kutsal ruhuna...

Dışarıda savaş bütün öldürücülüğüyle sürüyordu. Makineli tüfeklerin, marka marka tabancaların, dolma tüfeklerin sesleri Duraklıdaki bu ahşap evin geniş ahırına dek geliyordu. Kadınlar ve çocuklar bu gübre kokulu ahırı tıklım tıklım doldurmuştu. Hep susuyorlardı. Fransızlara karşı savaşıyor kocalarını, kardeşlerini, oğullarını, babalarını düşünün düşünün dalıp gidiyorlardı. Silah seslerinin uyanık tuttuğu kafaları hep bu düşüncelerle, hep bu kaygılarla doluydu. Diz dize oturmuşlardı. Kimileri gaz lâmbalarının yetersiz ışığında Kur'an okuyor, kimileri savaşıyor yakınlarını düşünüyor; kimileri de savaşın geleceğini tartışıyor. Savaşın geleceği konusunda kadınların çoğu endişeliydi. Gelişmiş silahları ve düzenli ordusu olan Fransızları ve onlara her türlü yardımı yapan yerli Ermenileri terazinin bir kefesine; dolma tüfekte, baltayla, kazma sapıyla, belki elli altmışı geçmeyen mavzerle kenti işgal güçlerinden kurtarmaya çalışan Maraşlıları öteki kefesine koyuyor; savaşı Fransızların kazanması gereğine olan inançları baskın çıkıyordu. Böyle olunca büyük bir karamsarlığa düşüyor, bundan kurtulmak için de sürekli Kur'an okuyorlardı. Tanrıdan başka sığınacak bir saçak altı bulamıyorlardı. Yaşlı bir kadın küçük çocukların dualarının Tanrı katında daha çok kabul göreceğini düşünerek onlara, "Allahümme ya vedut, elin bağla dilin tut!" şeklinde dua ettiriyordu.

Senem Ayşe yanındaki kadını dirseğiyle dürttü:

-Ne daldın ahretlik(1)? Ne düşünüyorsun?

Kadın derin derin iç geçirdikten sonra:

-Derdimizi bilmez misin ahretliğim? Dedi. Şuramda bir sıkıntı var.

(Kadın eliyle kalbini gösteriyordu.) Aha şuramı sıkıyorlar sanki Kapının her açılışında oğlumun kara haberi gelecek sanı-

yorum.

Senem Ayşe her zamanki korku dağıtan sesiyle:

-E, sen de... Dedi. Böyle söyleme! İyi değil. Savaş bu... Ölen şehit. Kalan gazi... Benim de kocam ateşin ağzında. Çocuklarımın babası. Evimin direği. Senin oğlunla belki aynı siperde savaşıyorlar. Ya şehit. Ya gazi... İkisi de Tanrı katında iyidir. Alınlarına ne yazıldıysa o olur. Gerisi boş laf...

-Öyle olmasına öyle de, dedi yaşlı ahretliği, yine de içimde bir sıkıntı var işte. Biz senin gibi değiliz kızım. Tanrı sana bir yürek vermiş ki, çok erkekte bulunmaz. Ah senin gibi olabilsem. Yüreğimdeki sıkıntı gitmiyor.

-Aç biraz kitap oku, açılırsın.

Senem Ayşe herkesin korkularını dağıtırdı. Biraz bağırır, bir iki okşayıcı söz söyler kadınları yatıştırırdı. Ama o da yüreğinde ince bir sızı duyar; hem bunu kimselere söyleyemezdi. Gün olur, herkesin korkularını dağıtan Senem Ayşe'nin yüreği ateşler içinde kabarıp, kabarırdı. Kocasını düşünürdü. "Tanrım, Ramazan'ımı sen koru! Evimin direğini yıkma!" diye dua ederdi. İçinin iyice daraldığı zamanlar Kuran okurdu. Açılırdı o zaman. Yeniden eski Senem Ayşe olurdu. Yürekli. Korkusuz...

-Anşe! Anşe!

Kendisine seslenildiğini duymadı. Dalıp gitmişti. Ah yalnız kalıp da doya doya bir ağlasaydı. Onu da yapamıyordu. Bu çocuklaşmış yaşlıların, bu sulu gözlü gelinlerin arasında bir de kendisi ağlasa, ölü evine dönerdi burası. Dişlerini sıktı. Derin bir göğüs geçirdi.

-Senem Ayşe!

Birden silkindi. Uykudan uyanmış gibiydi.

-Buyur Hatiç Abla. Dalmışım, kusura bakma.

-Gel hele kız buraya.

Hatice Kadın ahır kapısının iç kısmındaydı. Az önce girdiği belliydi. Üşümesi geçmemiş, ellerini ovuşturup duruyordu. Senem Ayşe içinden "Bismillah!" diyerek kalktı. Yoksa bir kara haber mi vardı! Yüreğindeki o ince sızı yeniden depreşmeye başla-

dı. Ramazan'ına bil şey mi olmuştu yoksa? İçine korku düştü. Yüreği hızlı hızlı atmaya başladı. Bir yandan da kendi kendine avuntu vererek yüreğindeki korkuları dağıtmaya çalışıyordu. Hemen usuna kötü şeyler getirmemeliydi. Belki de yemek yapılması için çağırıyordu kendisini. Yemek için de erkendi ya...

Hatice Kadın sesini iyice alçaltarak Ayşe'nin kulağına fısıldadı:

-Duydun mu Anşe? Şeyi vurmuşlar...

Yüreği küt küt atıyordu Ayşe'nin. Gözlerini uyuyan çocuklarının yüzlerinde gezdirerek, kendince uzayan zamanın geçmesini bekledi. Sabırsızlanıyordu, korkuyordu. Korktuğuna uğramak endişesi soluğunu tıkamıştı. Yüreğinin iyice daraldığının ayrı-ırına vardı. Bir an soluk almadan durdu.

-...Osman'ı vurmuşlar. Emin Anşe'nin kocasını... Kilisedeki makineli tüfeği susturmak için savaşıyormuş.

Hatice Kadının söylediklerinin gerisini anlayamadı. Yüreği rahatladı. Demek vurulan Ramazan'ı değildi. Derin bir soluk aldı. Sevinç gibi bir duygu kapladı benliğini. Sonra utandı bu duygudan. Emin Ayşe'nin kocası Osman da bir kardeşleri değil miydi? Birkaç çocuk öksüz kalmamış mıydı? Soğukkanlılığı ve yürekliliği yeniden üzerine geldi. Artık Hatice Kadının söylediklerini duyabiliyordu:

-...kuyumcu Artin'in damından ateş etmişler. Osman oracığa düşmüş.

-Allah rahmet eylesin Hatice Abla. Ne mutlu kendisine; şehitlik herkesin eline geçmez. Ne diyelim, alın yazısı böyleymiş. E abla, nasıl söyleriz Anşe Geline bunu? Alıştırta alıştırta söylesek mi? Yoksa birkaç gün sonra mı söylesek?

-Ne birkaç günü kız! Cenazeyi buraya getiriyorlarmış. Bir kilime sarmışlar... Yaralarından kan sızıyormuş. Gözleri açık gitmiş adamcağızın.

-Şu savaşı bir kazansaydık...

Şu Kent yağıdan bir temizlenseydi... Ondan sonra hamamdan çıkan Kadınların peçelerine el atılmayacaktı. Ondan sonra şımarık Ermeniler kimsenin kocasına, kardeşine, oğluna, sataş-

mayacaktı, sövmeyecekti. Kapı komşusu Ermenileri düşündü. Daha dün ekmek açmak için birbirlerine yardım ediyorlardı. Tarhana yaparken, bulgur kaynatırken, salça çıkarırken birbirlerine yardım ediyorlardı. Bu ayrı baş çekme neyin nesiydi? Dinleri ayrıydı, ama o Tanrıyla kul arasındaydı. Koca Osmanlı devletinin toprağına doymuyorlar mıydı? Sonra başka sesler de duyuldu...

Hatice abla Senem

Dışarıdaki yaşlı erkeklerin sesleri yükseldi, silah seslerini bastırır oldu.

Ayşe ile göz göze geldi. İkisi de Osman'ın getirildiğini anladı. Emin Ayşe'ye doğru baktılar: İsten kararmış gaz lâmbasının ışığında Kur'an okuyordu.

Dışarıdaki sesler yükselince bütün başlar doğruldu. Hayvan gübresi kokan havayı hızlı hızlı soludular. Yine ne olmuştu? Kimlere kara haber geliyordu? Yürekleri, küçük bir su birikintisine bırakılan kocaman balıklar gibi çırpınmaya başladı. Küçük çocuklarda bile bir sessizlik, bir korku vardı. Bu gibi durumlarda içlerinden birinin babasının, amcasının, ağabeyinin vurulduğunu deneyimleriyle biliyorlardı. Kadınların kimileri ayağa kalkmıştı. Mırıltılar, konuşmalar, soruşturmalar başladı. Ne oluyordu? Yine mi kara haberdirdi?

Senem Ayşe onlara doğru birkaç adım attı. Ellerini sallaya sallaya sert bir ses tonuyla konuştu:

-Ne var? Ne oldunuz? Niye ayaklandınız? Oturun bakalım! Hemen usunuza kötü şeyler getirmeyin. Acıkan çeteler yemeğe geliyormuş. Oturun bakalım!

Senem Ayşe'nin asker buyruğı gibi sert sözlerinden sonra birkaç kadın yeniden oturdu. Birkaçı ise kararsız bir durumda sırtlarını duvara yaslayarak dinelmeyi yeğledi. Ayşe duruma egemen olmuştu ama dışarıdaki sesler giderek yükseliyordu. Senem Ayşe:

-Sıdika Bacı, Zeynep Bacı! Gelin bakalım. Sen de gel Fatıma, şu yemek işine başlayalım, diyerek kapıya doğru yürüdü. Karlı

avluya çıktılar. Soğuktu. Ağzlarından çıkan soluk yoğun bir buhar olup dağılıyordu. Kaç gündür bunca insanın dolaştığı avluda karlar vıcık vıcık olmuş, ama yine de erimemişti. Yalnız yemek pişirilen köşede karlar erimiş, boz bir toprak parçası ortaya çıkmıştı. Desenli, yeşil bir kilimin içinde Osman'ı getiriyorlardı.

-Vay Osman Efendi vay! Diye üzüntüsünü dışa vurdu Senem Ayşe.

Bir Fatiha okuyup üfledi. Emin Ayşe'ye Osman'ın vurulduğunu nasıl anlatacaklarını düşünüyordu. Gencecik kadın ve iki tane çocuk...

Kendisine sesleniyordu birisi. Baktı, tanıyamadı. Gençten biriydi.

-Neden ahıra gireyim? Diye sordu Senem Ayşe.

-Gir, gir... Ahıra gir sen.

Senem Ayşe bir şey anlamamıştı. Bakışlarını, bir açıklama bekler gibi yaşlıların yüzlerinde gezdirdi. Hepsisi de başlarını yere eğmişti. Yeşil kilimden kanları sızarak yere damlayan, üzeri örtülü şehide baktı. Niçin yalnızca kendisinin buradan uzaklaşmasını istiyorlardı? Bunda bir iş vardı. Birden aklına isim benzerliği geldi: Emin Ayşe, Senem Ayşe... Öyle ya... Delikanlı kendisini Osman'ın karısı Ayşe sanmıştı. Ben Emin Anşe değilim edem, Senem Anşe'yim... Delikanlı yutkundu. Sesi çatallanarak çıktı:

-Biliyorum bacı...

Birden Senem Ayşe'nin yüreğine bir ateş düştü, yaktı. Yüreğine ılık ılık bir şeyler aktı. Cenaze gelirken konuşmaları ilk duyduğu andaki gibi, yüreği duracak oldu. Sakın Ramazan vurulmuş olmasındı? Emin Anşe, Senem Anşe... Ramazan. Baş döndü, gözleri karardı; düşecek gibi oldu. Duvara tutundu. Kilimin arasında yatan şehidin Osman mı, Ramazan mı olduğunu öğrenmeliydi:

-Açın! Diye bağırdı. Yüzünü göreceğim, açın! Sesine ağıt öncesinin bütün pürüzleri dolmuştu. "Açın!" diye bağıyor, yaşlıların giysilerinin kollarından tutarak çekiştiriyor, kilimi açmak

usuna gelmiyordu. Yaşlı bir adam Senem Ayşe'yi sakinleştirmeye çalışıyordu:

-Kızım, yavrum, kendini bırakma. Kendimizi bırakacak gün değil. Açıp da ne olacak? Ölenle ölünebilir mi? İncitme şehidi. Senem Ayşe karların üzerine diz üstü çöktü. Kilime sarılı kocasının üzerine başını yaslayarak ağlamaya başladı. Kadınların onu kollarından çekiştirmelerine, yatıştırıcı sözler söylemelerine bütün gücüyle karşı koyuyor; ağlıyor, ağlıyordu.

Sonunda kilimi açtılar: Ramazan'dı... Giysileri kan içindeydi. Silahı yanındaydı. Ayşe'nin ağlamasını yeterli gören yaşlılar, önceki kadınlara Ayşe'yi ahıra götürmelerini işaret etti. Kadınlar, yatıştırıcı sözlerle Senem Ayşe'yi ayağa kaldırdı. Ayşe derin bir bir çaktı. Umarsızdı. Ramazan'ı şehit olmuştu. İçinden bir ses, bir duygu ona siperde boş kalan yerini doldurmayı düşündü. Elinde geldiğinde kocasının öcünü almak istiyordu. Durdu. Dikleşti. Az önce hüngür hüngür ağlayan Senem Ayşe gitmiş, onun yerine asker kadar dik ve kararlı bir Senem Ayşe gelmişti. Koşup Ramazan'ın silahını kaptı:

-Kocam vurulduysa yerini ben alacağım! Dedi. Abasını, şalvarını, yeleşini, poşusunu tez bana getirin!

Kararını vermişti. Ahıra girdi. Kadınların az sonra kocasının kanlı giysilerini giydi. Kendisine uzun gelen şalvar paçalarını birkaç kez katladı. Yün çoraplarının üzerinden giydiği ham çarıkların kaytanlarını sıkıca bağladı. Silahı alıp, ahırdaki kadınlara helalleşti:

-Tuz ekmek helal edin! Ya öleceğiz, ya bu Fransızları Maraş'tan kovacağız!

Deyip bir daha dönmek üzere o gübre kokulu ahırdan çıktı. Ahırdakiler Senem Ayşe'ye parmak ısırıldı.

****

Fransız birliği arkasında kırık tekerlekli toplar bırakarak kaçmaya dek Senem Ayşe siperden siperde koştu. Kocasının giysilerinin içinde kocasını aratmayacak kadar yığıtçe savaştı. Duvar diplerinde, pencerelerde, damlarda savaştı, savaştı. Savaşın iler-

leyen günlerinde on beş-yirmi kişilik bir çete kurarak Fransızlara göz açtırmadı.

Senem Ayşe Duraklıdaki o gübre kokulu ahıra bir daha dönmedi. Ama savaş süresince ahırlarda ve sığınaklarda kadınlar Senem Ayşe'nin savaçılığını, yürekliliğini, atılganlığını anlatıp durdu. Senem Ayşe kadınların ve erkeklerin beğenisini kazanmış; savaş sona ermeden destan kahramanı gibi ilgi görmeye başlamıştı.

****

Savaştan sonra Senem Ayşe gösterişsiz bir yaşam sürdü. Çocuklarını büyütüp yuvadan uçurdu. Ama iş yerlerinde, cami avlularında, okullarda Senem Ayşe'nin yiğitliği, yürekliliği, atılganlığı destan gibi anlatılır.

(1) Ahretlik: Ahrette komşu olmak isteyecek kadar birbirlerini seven iki kişi.

BEBEKLER ÖLDÜ...

*Her savaşta ölen, öksüz kalan,
Günahsız yavrulara.*

Düşmanın yuvalandığı ev kesme taştan. Büyük de. Pencerele-
rinden kurşun yağıyor. Bir kez ateşe başladılar mı, ayağa bile
kalkamıyoruz. Mermileri bol... Kim bilir kaç kişiler? Kalabalık-
lar. Bizim gibi dört kişi değiller ya. Yiyecekleri de bol mu acaba?
Sanmam... Zengin bir Ermeni evindeler ama kalabalık olunca
bulgur mu dayanır, ekmek mi? Bacadan çıkan dumana bakılırsa
yemek kazanı büyük.

-Haydar Emmi, elli kişi varlar mı dersin? Demek en azından
elli kişi varlar.

Bulduğumuz odanın bana en uzak köşesinden Mustafa Us-
ta

-Ne yapacaksın kaç kişi olduklarını? Kaç kişi olurlarsa olsun-
lar... İsterse kolordu olsunlar... Sen yüreğine bak, yüreğine! Çok
düşman gördük biz.

Kum torbalarının arasından namluyu uzatıyorum. Kimselerin
göründüğü yok ama onlara mermi harcatmak için iki el ateş
ediyorum. Sonra çabucak geri çekilerek bütün pencerelerden
açılan yaylım ateşini dinliyorum. Artık kulaklarım uğuldamı-
yor. Savaşın ilk günleri ne çok uğuldardı kulaklarım. Demek bu-
na da alışıyor insan. Bu gün savaşın birinci günü... On bir... Dile
kolay... Yanımdaki pencerede Haydar Emmi duruyor. Altmışın-
da görünüyor. Yaşlı sayılır artık. Bu yaşında yine iyi... Uzağı da
iyi görüyor. Vurması da iyi Haydar Emminin. Kas savaşa girip
çıkış... Ellerini ovuşturuyor işte. Demek üşüyor. Ben de üşü-
yorum. Soğuk... Her yer karla kaplı. Yalnız kar olsa. Esinti de
var Maraş'ın deli poyrazı arada bir esiyor. Yine iyi dayanıyoruz
bu soğuğa.

-Çekil bakayım!

Çekildim. Haydar Emmi de çekildi. Bizim yerimize Mustafa Ustayla Ali geçti. Ali daha çocuk sayılır. On altı yaşındaymış. Benden üç yaş küçük. Ama gördüğü iş büyük... İşe yarıyor. Bu adam yokluğunda bir kişi, bin kişi sayılır. Kılıç Ali Beye bakarsanız kalabalığız. İki güne kalmaz kenti düşmanlardan temizlemiştir. Kemal Paşa da asker gönderecekmış. Kılıç Ali Bey “Asker yola çıktı.” demiş. Aman, herkes bir şey diyor işte. Mustafa Ustayla da bakarsan asker masker yokmuş.

-Yukarıda mısınız Haydar Ağa?

Fadıma Teyze bu... Yemek getirmiştir. Yiğit kadın Fadıma Teyze. Kendisi böyleyse, kim bilir Yemen’de şehit düşen oğlu nasıldı?

Haydar Emmi çıkını açtı. Ne olacak, bulgur pilavı. Yufka ekmeğler pilavın üzerinde. Soğan da mı var ne? Evet.

Haydar Emmiyle Fadıma Teyze konuşuyor. Her semtte ölenlerden, öldürülenlerden, yakılan evlerden konuşuyorlar. Düşmanın siperlendiği bir Ermeni evini yakmak için Türkün biri, bitişindeki kendi evini elleriyle yakmış. “Allah yoluna feda olsun!” demiş.

-Aman Allah’ım! Bunlar nerden geliyor? Davran Ali! Acımı mermiye! Şu kadınlar geçene dek pencerelere ateş et!

Evin içini birden bire silah sesleri dolduruyor. Karşı evdekiler ateş etmeye başladı. Haydar Emmiyle Fadıma Teyzeye bakıyorum, ikisi de gözlerini dört açmış, Mustafa Ustayla Ali’ye bakıyor. Pencereye yanaştım. Silahımı hazırladıktan sonra Ali’yi dürttüm. Çabucak yer değiştirerek ara vermeden rasgele ateşe başladım. Sonra namluyu taş binanın pencerelerinden birine doğrultarak ateş etmeyi sürdürdüm. Sokakta çarşafli birkaç kadın var. Kim bilir nereden nereye kaçıyorlar. “Kaç kaç” diyorlar buna. Kadınlar, korku içinde köylere kaçıyor. Ellerinde, sırtlarında torbalar, çocuklar var. Taş binanın duvarına iyice yanaşsalar kurşunlar değmez. Seslensek duyuramayız.

-Çek tetiği Ali! Vur ha! Kurtaralım şunları.

Kadınlar mermilerin taş binadan atıldığını anlayınca duvarın

dibine doğru koştu. Eyvah! Biri vuruldu kadının. Duvarın dibine doğru varıp yıkıldı. Kucağında bir de bebek varmış. Kadın debeleniyor. İnsan ölürken böyle oluyor işte... Tavuk gibi debeleniyor. Öteki kadınlar kaçtı. Ateşi kesmeli artık. Yazık oldu kadına. Kurtaramadık. Kimlerden acaba? İşin zoru şimdi başlıyor: Bebeği nasıl kurtarırız?

Bebek kundak çağında... Elinin biri dışarıya çıkarmış, annesinin üzerine düşmüş. Meme emer gibi duruyor. Allahtan kadın duvarın dibine düştü. Çocuğa kurşun değmez artık. Onları vurmaları için pencereden iyice sarkmaları gerekir ki bunu göze alamazlar.

-Şu kadıncağızı bir alabilirsek... Ölüsü aralıkta kalmazdı.

Konuşan Mustafa Ustaydı. Geri geri çekildi. Yerine Haydar Emmi geçti. Haydar Emmi Sokağı inceledikten sonra yerini Ali'ye bıraktı. Mustafa Ustayla kafa kafaya vererek kadını çocuğu nasıl kurtarabileceklerini tartışmaya başladı. Arkam onlara dönük... Yalnızca seslerini duyuyorum, o da silahların sustuğu zaman. Haydar Emmi dışarıya çıkmamıza izin vermiyor. Akşamüzeri ama karın aydınlığı var. "Kapıdan çıkar çıkmaz vururlar." diyor. "Bombacı Ahmet'i getirelim, şu evi bombalasin." diyor Fadıma Teyze. Ama ara o denli uzak ki... Buradan oraya bombayı atamaz. Evi yakmayı konuşuyorlar. Yusuf Çavuş ya da Millîş Nuri'yi çağırarak oluyorlar. Bunlar yürekli insanlar. Ama bu evin yakılacak yeri yok ki... Her yanı taş. Bir çatısı ahşap...

-Mustafa Usta çocuk vurulmuş olmasın?

-Hayır, çocuğa değmedi. Vurulsa ölürdü zaten. Canı ne ki?

Bu bebeği nasıl kurtarabiliriz? Biz koruma ateşine başlasak da bir kişi kapıdan çıkıp, çocuğu kapıp gelse çok tehlikeli olur. Bir zaman u düşündük. Yemeğimizi sırayla yiyoruz. Lokmalar boğazımıza diziliyor.

Çocuk sürekli ağlıyor.

Mustafa Usta:

-Çıkıp şu evin arkasına bir bakacağım, diyor. Bir bakayım, baskın yapabilir miyiz? Haydi, Fadıma Bacı, seni de bırakayım.

Merdivenleri inip, güvenli olan arka sokağa geçtiler. Gözümüz karşı evin pencerelerinde, parmaklarımız tetikte, öylece bekliyoruz. Gözü çatallanan, eli ayağı üşüyen yer değiştiriyor. Ben de ellerimi ısıtmak için birbirine sürüyorum. Poşuma sararak bacaklarımın arasına Haydar Emmiden öğrendim. O böyle yapıyor.

Hava iyice karardı. Bebek ağlıyor... Karşı evdekiler ateşe başladığında bebeğin sesi duyulmaz oluyor. Bunun dışında o ağlamayı sürekli duyuyoruz. Bu içli ağlamalar artık yüreklerimizi burkmaya başladı. Tiz, acıklı, çıldırtıcı... Haydar Emmi hiç konuşmuyor. Gözü bebeğin bulunduğu yerde... Ellerini hohlamaz oldu. Ali ise adımlayıp duruyor. Gergin... Beyninde ikinci bir savaş var: Gerilim.

Bu bebeği kesinkes kurtarmalıyız. Yoksa sabaha kalmaz ölür. Donar soğuktan.

Merdivenlerde bir gürültü var. Kim acaba? Evin arka girişi güvenli bir sokağa baktığı için gelenlere aldırılmıyoruz. Ali geleni karşıladı: Mustafa Ustaymış.

-Bebek nasıl? Yaşiyor mu?

Haydar Emmi suskunluğunu bozdu:

-Yaşiyor. Sen ne yaptın Mustafa?

-Ev kale gibi... Giremeyiz. Yakacağız, başka yolu yok. Millîş Nuri'ye birini gönderdim, "Beş on kişiyle geleceğim." demiş. Onlar gelinceye dek çocuk donmasa bari. Şu günahsızın sesine bak, içim parçalanıyor.

Ben de artık bu sese dayanamayacağım. Kulaklarımın birinden girip, ötekenden çıkan kalın bir ipin bir o yana, bir bu yana çekildiği gibi bir acı duyuyorum. Bebeğin ağlaması kulaklarımda büyüyor, büyüyor... Ninemin anlattığı masaldaki büyülü lâmbanın devi gibi... Beni çıldırtasıya rahatsız eden o sese karşı o denli duyarlı olmuşum ki, silah sesleri arasında bile duyabiliyorum. Kulaklarımı kapatsam bile... Artık duramayacağım. Bu bebeği kurtarmalıyım. Evet, ben...

-Dayanamayacağım artık, diyorum Mustafa Ustaya. Bu ses

beni delirtecek. Kadını da bebeği de gidip getireceğim.

-Zor iş o. Yapamazsın. Hem evi yakacağız dedik ya. Birazdan gelirler.

-Birazdan mı? Onlar gelinceye dek Haydar Emmi de aklını oynatır, ben de. Ben gidiyorum, ateşinizle beni koruyun.

Mustafa Usta silahının dipçiğini göstererek bağırdı:

-Bana bak! Dipçiği yersin ha! Geç otur şuraya!

-Sen gitmeye korkuyorsun, bırak da ben gideyim! Mustafa Ustayı can evinden vurdum. Onu kızdırmak için söylemedim. Ağzımdan çıkıverdi. Silahının havadaki dipçiğini yavaşça yere indirdi. Biraz düşündü. Değişen yüz çizgilerinden, dudak kırpanışlarından, aklından delice düşünceler geçtiğini anlıyorum. Odayı adımlamaya başladı. Çok kızdığı belli... Bir türlü özür dileyemiyorum. Haydar Emmi pencereden dönmüş bize bakıyor. Bakışlarıyla bana kızıyor.

-Bak aslanım, diyor sonunda Mustafa Usta, savaş bu. İşin ucunda ölmek de var. Tanrı kısmet eder de şehit olursam, "Rahmetli falan yerde korktuysun." demeyesin diye gidiyorum. Bebeği alıp getireceğim. Sen kapıda dur. Haydar Ağa, siz de Ali'yle pencerede durun. Ben ateş etmeden sakın ateş etmeyin. Belki onlara duyurmadan gider gelirim.

Başındaki keçe külahını çıkardı. "Beyaz olduğu için görünür." diyor. Kapıya yaklaşırken içimdeki pişmanlık bütün benliğimi kaplıyor. Yoksa onu ölüme mi gönderiyorum? Evet... Kapıdan çıkar çıkmaz kesin kesin vuracaklar. Ah bir özür dileyebilsem...

Kapının iki yanındaki duvara yaslandık. Mandalı yukarıya kaldırdı. Sonra silahının namlusu sığacak kadar kapıyı araladı. Şalvarının cebinden açık mavi bir mendil çıkararak namlunun ucuna bağladı. Aralık kapıdan dışarıya uzattı. Birden bire karşı evden silah sesleri duyuldu. Kurşunlar kapıya saplanıyordu. Bir donmuşum... Demek Mustafa Usta çıksaymış... O gülerek yüzüne bakıyor. Gözleri ışık ışık:

-Ben gidiyorum, şimdi bebeği getiririm, diyor.

-Gitme! Diye bağıriyorum. Az önce git diyordun. Ne kararını

değiştirdin. Yanıt vermiyorum. O da üstelemiyor. Yeniden ötekilerin yanına dönüyoruz.

Ali'yle yer değiştirip pencereye geçiyorum. Silahım ateşe hazır. Çocuğun ağlamaları akşamı titretiyor. Arada bir öteki semtlerden de silah sesleri duyuluyor. Pencerenin köşesinden sokağa bakıyorum: Bebek öylece duruyor. Elinin biri kundağın dışında. Annesinin memesini emer gibi. Kıpırdanıyor. Daha önce annesinin çarşafını pekiştiriyordu. şimdi parmaklarını kıpırdatmıyor. Donmuş olmasın...

İnsanın önce elleri, ayakları donarmış. Çocukluğumdan bu yana dinlediğim tüm donma öyküleri, sokaktaki ağlamalarla beslenerek anılarımda canlandı. Hepsini de sanki görmüşüm, yaşamışım. Donan birini görmek ve yardım edememek... Ne korkunç bir şey...

Haydar Emmi karşı evin pencerelerine iki el ateş etti. Karşıdan yeniden silah sesleri duyuldu. Sonra silah sesleri kesildi. Gecelerin yılan gibi ürkütücü sessizliği yeniden geldi. Birden odada bir şeylerin eksikliğini duydum. Odaya bakındım, herkes yerinde. Haydar Emmi oturmuş, ellerini bacaklarının arasında ısıtmaya alışıyor. Mustafa Usta, sol eli şalvarının cebinde, sağ eli kuşağının arasında... Ali silahını kum torbalarının arasına sıkıştırmış, iki eli şalvarının cebinde dışarıyı gözetliyor. Ama eksik olan ne? Biraz önce yanımda olan bir şeyi görememenin tedirginliği içindeyim. Uykum var... Dün gece ben nöbet tuttum. Uykusuzluktan ne dediğimi bilemez mi oldum ne?

-Mustafa Usta ben biraz uyuklayacağım. Başım da ağrıyor.

-Bebekten ne haber! Ağlaması kesildi ha! Birden aklıma geliyor. Aradığım şey bebeğin sesi. Onu duymamak da beni tedirgin ediyormuş demek. Sesi ıkmıyorsa...

-Donmuş olmasın? Diye soruyorum.

-Korkarım öyle, diyor Mustafa Usta ezik bir sesle. Duvarları yumruklarımla yıkmak istiyorum...

EMİNE BİR ANADIR

Savaşın on dokuzuncu günüydü...

İşgal güçlerine karşı kişisel başkaldırmalar giderek artmış; bu başkaldırmalar birleşerek ölümüne bir kent savaşına dönüşmüştü. Gecesi gündüzü olmayan, göğüs göğse bir savaştı bu. Düzenli orduya karşı Maraşlıların dolma tüfeklerle, beş on mavzerle; baltayla, kazmayla, kürekle, tahrayla savaşıydı. “Ya özgürlük ya ölüm...” diyen insanların Fransız ordusuna ve onun yerli iş birlikçileri olan Ermenilere karşı dışı dışı çarpışmasıydı.

Kent kar altındaydı. Bu sıcak çatışmalara inat hava soğuk mu soğuktu. Saçaklardan süngü gibi buzlar sarkıyordu. Maraşlılar da Fransızlar da savunması kolay evlere, kiliselere, camilere doluşmuştu. Maraşlılar; kadınları, çocukları yaşlıları çevre köylere kaçırmaya başlamışlardı. Eli silah tutamayanlar kendilerine ayak bağı olmasın; kıran kırana bir savaş olsundu.

O gün Emine'nin kaynanası bir subay gibi kesinkes uyulması gereken buyruklar veriyordu:

-Pekmezi kuyuya döktün mü?

Emine o yıllarda kaynanaya saygıyı anlatan kısık bir sesle

-Döktüm.

-Bulguru torbaladın mı?

-Torbaladım. Kalanını da avluya döktüm.

-İyi. Ekmekleri suladın mı?

-Suladım, sofraya bezine çıkınladım.

-İyi. Götürebileceğimiz her şeyi alalım. Gittiğimiz yerde yiyecek bulabilecek miyiz, bilinmez. Elin aralığında aç perişan olmayalım. Götüremeyeceklerimizi kuyuya atalım ki düşmanın eline geçmesin.

Yaşlı kadın belki bir daha göremeyeceği evlerinden ayrılırken kadını bir duygusallığa kapılıyor, ama içinden bir ses ona bu duygusallığın sırası olmadığını fısıldıyordu. Yaşlı kadın gerekli bir şeyi unutmuş olmamak için odaları birer kez daha dolaştı. Sonra:

-Ocaktan bir kömür al da yüzünü karala kızım, dedi. Tanrı korusun düşmanın eline geçerse seni yaşlı sansınlar, çirkin sansınlar. Sana bir kötülük yapmasınlar. Emine ocaktan iri bir kömür parçası aldı. Aynanın karşısına geçerek alını, yanakların, burnunu, çenesini kömürle karaladı. Her zaman güzelleşmek için geçtiği aynanın karşısına bu kez çirkinleşmek için geçişine üzüldü. Ağlamaklı oldu. Yakınlarından ölenleri, yaralananları biliyor; düşmanın eline geçen kadınların ırzına geçildiğini, bıçakla memelerinin kesildiğini; havaya atılarak altına süngü tutulan kundak bebeklerini duyuyordu. Düşmana tutsak olmak, ölmek ya da dana k şeylerle karşılaşmak demektir. Maraşta böyle bir savaşın olacağını bir yıldır duyuyordu. Ama Emine'nin gözünde savaş, iki semtin kırsalda yaptıkları sapan dövüşü gibi bir şeydi. Öyle sanıyordu. Yaşlı genç, kadın erkek ayrımı yapmadan; ama herkesin sağlığını, mutluluğunu, yaşama sevincini alan, herkese ölüm gibi, yara gibi; korku, açlık, endişe gibi usa gelmeyen üzüntüleri zorla veren bir şeydi savaş. Sonunda belki özgürlük gelecekti, ama karşılığında o denli şey götürüyordu ki savaştan önce bunları kesin kesin usundan geçiremezdi. Demek özgürlüğün bedeli bu denli ağırdı. Yittiğinde değeri ortaya çıkan ve elde edilmesi çok zor olan özgürlük yine de uğruna ölmeye değerdi.

Kömürü ocağa bıraktı. Ellerini yıkadı. Kundaktaki bebeğinin altını değiştirdi, kundakladı, emzirdi. Maraşlılar arasında "kaç kaç" denilen göçe hazırdı. Yer minderine oturup, bebeği ayaklarında sallayarak uyutmaya başladı. İçinden ninni söylemek gelmiyordu.

Emine'nin beş yaşındaki büyük oğlu göçü anlamış, ninesiyle odadan adaya dolaşıp duruyordu.

-Uyudu mu? Diye sordu yaşlı kadın.

-Uyudu.

-İyi. Daha rahat taşırısın. Sırtına bağlarız... Toparlan artık. Çarşafını giy, neredeyse gelirler. Yatsıdan önce demişlerdi, vakit tamam.

-Ben hazırım. Dur hele... Kapı değil mi vurulan?

-Geldiler... Haydi kızım.

Çarşafalarını giyindiler, bebeği Emine'nin sırtına bağladıktan sonra az önce hazırladıkları yiyecek torbalarını ellerine alıp dışarıya çıktılar. Dışarıda kendilerinden başka altı kadınla dört çocuk vardı. Bir de İsmail Emmi ile silahlı iki kişi.

-Haydi, bacım, haydi kızım, dedi İsmail Emmi, yürüyün ama sessiz olun. Çocuklarınıza dikkat edin bağırarak konuşmayın, ağlamayın. Ermeni evlerinin yakınından geçeceğiz, bizi duymayın. Haydi, bakalım, Tanrı yardımcımız olsun. Bulutlu, soğuk bir gece başlıyordu. Karın aydınlığı karanlığı yenmiş; sokakları, evleri birazcık da olsa görünür etmişti.

Karları kütürdeterek yürüdüler. İsmail Emmiyle bir silahlı önden yürüyordu. Kadınlar ve çocuklar ortada, ikinci silahlı en arkadaydı. Kadınların bir kısmı çocukların ellerinden tutmuş, sırtlarında yiyecek torbalarıyla; ötekilerse sırtlarına ellerine aldıklarıyla bilinmeyen bir geleceğe doğru yürüyordu. Kimi zaman konuşmak isteyen çocuklara fısıltıyla kızıyor, onların küçücük ellerini, bileklerini avuçlarında sıkarak konuşmamaları gerektiğini anımsatıyorlardı. Emine de öyle yapıyordu. Oğlu tam konuşmaya başlarken bileğini sıkıyor, o incecik kolu sarsarak konuşmaması uyarısında bulunuyordu. Ürkek ve endişeliydiler. Yaşamlarının en korkulu yürüyüşlerini yapıyorlardı. Yaşlı İsmail çevreyi iyi biliyordu. Bir sokağı dönünce durdu. Biraz ilerideki

Ermeni evinden ışık sızıyordu. Bir ses duyar gibi oldu. Endişesi artmıştı. Arka sokağı dolaşmaya karar verdi. Yine öne düştü. Penceresinden ışık sızan evin arkasındaki sokağa saptılar. Sessiz yürüyorlardı. İçlerinden ayetler okuyor, dua ediyorlardı. Emine'nin yüreği hızlı hızlı atıyordu. Sağ eliyle oğlunu tutmuş, kimi zaman parmaklarını sıkıp gevşeterek onun sessiz olmasını sağlıyordu. Çocuk da içinde buldukları durumun önemini kavramış, çit çıkarmadan koşar gibi yürüyordu. Yalnız, yere basarken ayakkabısıyla pat pat sesler çıkarıyordu.

Birden Emine'nin sırtında bir kıpırdanma oldu. "Aman yavrum uyanma ha!" diye geçirdi içinden. Endişesi, korkusu iyice arttı. Biran önce Ermeni evinin önünden uzaklaşmak için adımların sıklaştırdı Birkaç adım daha atmıştı ki, sırtındaki bebek birden ağlamaya başladı Sesi karanlık ve sessiz gecede yankılanmaya başladı. Peşinden bir pencerenin açıldığı duyuldu. Sonra silah sesleri... İsmail Emmiyle iki silahlı kendilerine ateş açılan pencereye doğru rasgele ateş etmeye başladı. Bu atışlar, penceredekileri vurmaktan çok, onları pencereden uzaklaştırmaya yöneldi. İsmail Emmi kadınlara:

-Kaçın! Diye bağırdı. Koşun! Canınızı kurtarın! Emine koşarken sırtındaki bebeğin sıyrılmakta olduğunu sezdi. Bebeğin düşmesini önlemek için bütün ağırlığını soluna verdi. Biraz dengelenir gibi olmuştu. Ama bu ölüm koşusu bebeğin dengesi yeniden bozdu. Bebek annesinin sırtından sıyrılarak karların üzerine düştü.

-Yavrum! Diye haykırdı Emine. Durdu... Ölüm koşusunun orta yerinde kazık gibi, koşu yolunun bir engeliymiş gibi durdu. O anda ensesi ile sırtı arasına sert bir tokat indi. Emine öne doğru sendeledi. Tokadı atan el, Emine'nin kolunu bir pençe gibi kavrayıp peşinden sürükledi. Silahlılardan biriydi bu:

-Kız delirdin mi sen? Duracak zaman mı? Emine şaşkındı. Bebeğini almak istiyor, ama silah seslerinin birbirine karıştığı bu can pazarında ikinci çocuğunu da yitirmekten korkuyordu. Bileğini kurtarsa bebeğini alıp gelebilir miydi? Yoksa bu sırada öteki çocuğuna bir kurşun değer miydi? Bebeğini almakla kaçmak arasındaki ikircikli düşünceyle uğraşırken, kolunu tutan el kendisini uzaklaştırdığının ayrımına varmadı bile. Kolundan tutan el kendisini sürüklüyor, beş yaşındaki oğlu fes püskülü gibi arkasında sallanıyordu. Oradan hızla uzaklaştılar.

Emine o gece uyuyamadı. Bebeğini getirme sözüyle kendisini avutmaya çalışanları kuşkuyla dinledi. Ama umudunu da yitirmiyordu. Ancak ertesi günün gecesinde uyuyabildi. Korkulu düşerle uykusu sık sık bölünüyordu. Böyle atılarak uyandığı bir

sırada doğruldu. Akçakoyunlu mahallesindeki bir sığınakta olduğunu anımsadı. Herkes bir yere kıvrılmış uyuyordu. Çocuklar annelerinin, ninelerinin, ablalarının dizlerine, kucaklarına büzülmüşlerdi. Bir yaşlı kadın uyumuyor, oturduğu yerden öne arkaya sallanarak tespah çekiyordu.

-Uyusana kızım, dedi uykulu bir ses. Kaynanasıydı.

-Düş görmüşüm, uyandım. Uykum kaçtı.

-Hayırdır inşallah... Emine kaynanasına doğru eğilerek düşünüyü fısıldamaya başladı:

-Gündüzmüş. O sokaktaymışız... Herkesler koşuyor. Gâvur Müslüman birbirine karışmış, bir o yana koşuyorlar bir bu yana. Birbirlerine bağıra bağıra sövüyorlar, ama hiç ses duyulmuyor. Silah sesi de yok. Ben sokağın girişindeki binek taşının üzerinde oturuyorum. Koşuşanlardan biri yavrumun üzerine bastı. Deliler gibi bağırdım. Benim de sesim çıkmıyor. Kalkayım dedim, kalkamadım. Birden kendimi boğazıma dek yere gömülü buldum. Bir türlü topraktan çıkıp da yavruma yardım edemiyorum. Derken, biri daha bastı yavrumun üzerine; sonra biri daha... Ayaklarındaki çarıklar, postallar, çizmeler, yemeniler koca koca oldu. Koca koca ayakkabılarla benim de yüzüme basmaya başladılar. Bağıramıyorum. Yavrumun üzerine basıyorlar, bağıramıyorum. Herkes koşuyor... Ayakkabılar kocaman, kapı gibi. Biri yavrumun tam üzerine bastı. Nasıl bağırdı ciğerim. Sesi duyulmuyor, ama ben nasıl bağırdığımı duyuyorum. Kalkayım dedim, uyandım. İçi hıçkırıklarla sarsılıyor, sarsılıyordu. Kaynanası Emine'yi kucağına çekti. Gözlerine doluşan damlaları akıtmamak için başını havaya doğru kaldırdı. Ertesi gün bebeğin ölüsünü getirdiler. Sığınağın önündeki küçük avluya küçücük bir mezar kazdılar, yavrucağı oraya gömdüler.

ÇOCUK AĞLARSA?

Bir saattir penceredeydi Yunus. Şalvarının içindeki yaşlı bacakları yoruluncaya dek dineldi. Yorulunca dineldiği yerden çekildi. Burnundan soluyarak mindere çöktü. Derin derin iç çekeerek tespihini pıtırdatmaya başladı.

Şubatın ortalarına doğruydu. Dışarıda soğuk ve savaş vardı. Toprak damlı bu küçük evde yedi kişiydiler. Üç gündür öteki komşularıyla iletişimleri kesilmişti. İkinci üzeri on, on iki kişilik bir Fransız birliği biraz ötelindeki bir eve baskın yaparak evdekilerin bir kısmını öldürmüş, ötekileri tutsak almıştı. Yapılan baskın, kırılan kapıların çatırtısı silah seslerine karışmıştı. Sonra çığlıklar, tek tek kaybolan sesler... Yaşlı Yunus bu sesleri değerlendirdiğinde, o evdeki yaşlıların ve çocukların öldürüldüğünü anladı. Çünkü o evdeki genç kadınla körpe görünmesinin çığlıkları, ağlamaları ara ara duyuluyor, ama yaşlıların ve çocukların sesleri duyulmuyordu. Onlar kesinkes öldürülmüştü.

Yunus torunlarına baktı. Nineleri ile yaşlı komşuları Şerife Kadının arasına sokulmuşlar, korkulu yüzlerle onların konuşmalarını dinliyorlardı. Yunus'un üç torunu vardı. Yedi ve dokuz yaşlarındaki iki kız, Yemen'e gidip dönmeyen Ali'sinin yetimliydi. Kundaktaki ise, iki yıllık evli kızının çocuğuydu. Beş altı aylık ancak vardı. Damadı, Evliya Efendi'nin çetelerine katılmıştı. Bir haftadır hiç haber alamamışlardı. Sağ mıydı, yaralı mıydı bildikleri yoktu.

Vakit yatsıydı. Maraş'ı işgal eden Fransızlar, kendileriyle çete savaşına girişen Maraşlılara makineli tüfeklerle kurşun yağdırıyor, üstün silah güçleriyle başkaldırmayı sindirmeye çalışıyordu. Bu yoğun ateşe inat birkaç minareden ezan sesi duyulmaya başladı. Ezandan sonra silah sesleri de dindi.

Bir kadın çığlığı ile daldıkları düşüncelerden silkindiler. Dışarıya kulak kabarttılar. O evden geliyordu sesler. Sonra çığlıklar ikileşti. Fransız askerlerinin o evdeki genç kadınla kıza ne yaptıklarını bu çığlıklar anlatıyordu.

Şerife Kadın:

-Hüseyin'in karısıyla kız kardeşi bunlar, dedi.

Sonra da bu genç kadınla genç kızın acılarını paylaşırcasına ağlamaya başladı. "Vah günahsızlar, vah tazeler." diyerek ellerini dizlerine vuruyordu. Yunus'un kızıyla yaşlı karısı da bir köşeye çekilmiş sessizce ağlaşıyordu. İki küçükse dışarıdaki çığlıklarla içerideki sessiz ağlayışlar arasında çabucak bir bağ kurmuş, başlarını yere eğmişti.

Yunus, gergin bir davranışla minderden kalktı. Kadınların yüzlerine bakamıyordu. Pencereye yanaştı. Bükülmüş belinin elverdiğince doğrularak dışarıya baktı. O evden ışık sızıyordu ama pencerelerinde kimse yoktu. Dinledi... Çığlıklar bütün şiddetiyle sürüyordu. Gittikçe yabanıl bir ulumaya, insan gırtlığından çıktığına inanılmayacak bir şekle ve tona bürünüyordu. Biraz sonra çığlıklar kesildi, kısa hıçkırıklara dönüştü. Sonra duyulmaz oldu. Geceyi derin bir sessizlik kapladı.

Yunus bir zaman daha kadınlardan yana bakamadı. Biraz ötelelerinde aynı kandan ve dinden iki kadına cinsel saldırıda bulunuyorlar, ama Yunus hiçbir şey yapamıyordu. Yirmi iki gündür savaşıyorlardı. Sönen ocaklar, köylere kaçan kadınlar, çocuklar, yaşlılar.

Bir duman kokusu ile kendine geldi. Döndü. Kızı ocağa çalı çırpı atıp tutuşturmuştu. Koşarak ocağa geldi. Postallarıyla ateşi tepeleyip söndürdü. Bir yanlış yaptığını anlayan kadın geri geri çekildi. Suçlu gözlerle babasına bakıyordu.

-Kızım sen deli misin?

-Çocuklar üşüdü, ateş yakacaktım. Yunus kafasını iki yana sallayarak kızgınlığını belirtti. Dik dik kızına baktı:

-Peki, yaktığın ateşin dumanı görünmez mi? Kokusu dağılmaz mı? Burnumuzun dibindeki düşmanlar burada da insan olduğunu anlamaz mı? Ne yaparız o zaman? Tövbe tövbe.

Genç kadın seslenmedi. Bu kadarını düşünemediği için kendi kendine kızdı.

-Yatakları aç, çocuklar içine girsin, ısınırlar.

Şerife Kadını konuşan. Genç kadın yüklüğün perdesini araladı, koca bir döşeği çekiştirmeye başladı. Birden, biraz önceki çığlıkları yeniden duyarak duraladı. Döşeği öylece bıraktı. Çığlıklar kısa bir zaman sonra yine yabancı ulumalara dönüştü. Yaşlı Yunus pencerenin önünde hırsından ve umarsızlığından titreyerek duruyor, kadınlarsa sessizce ağlaşıyordu.

“Ah bir tane on bir atar İngiliz, ah!” diye inledi Yunus. Ah bir silahı olsaydı onlara Yunus’un kim olduğunu gösterirdi. Ama ne yazık ki paslı bir kılıçla üç kadın ve üç çocuğa bekçilik etmek durumundaydı. “Ah bir Alman mavzeri, ah!”

Ağlamalar kesilinceye dek kıınıldamadı. Ağlamaların kısa hıçkırıklara dönüşmesini, sonra da kesilmesini bekledi. Umarsızlıktan gözlerinde yaşlar birikmişti. Hüseyin’in karısının yerine kendi kızını koyarak düşündü. Ürperdi. Yüreği hızlı hızlı atmaya başladı. Bu değiştirmeyi çabucak usundan kovdu. Ama bir yandan da başlarına gelebileceklerin en kötüsünü düşünmekten kendini alamıyordu. Ya buraya da gelirlirse? Ara o denli yakındı ki. Bir ışık, bir ses onları buraya yöneltebilirdi. O zaman Fransızların kendilerine ne yapacaklarını düşünmeye başladı: Kendisini ve karısını hemen öldürürlerdi. Şerife Kadını da. Kızına ne yapacaklarını bir türlü düşünmek istemiyordu. Ona ne yapacaklarını en sona bırakıyordu. Aynı şeyleri her düşünüşünde kızına sıra gelince baştan alıyordu: “Benim işim kolay... Karımla beni hemen öldürürler. Şerife Kadını da. Birer kurşunluk işimiz var. Çocukları da öldürürler. Anşe’ye...”

Yatağa oturmuş, yorganı kucaklarına dek çekmiş çocuklara baktı. “Yetimlerim...” dedi içi titreyerek. Kala kala yaşlı dedelerine kalmışlardı. . “Sen yardım et Tanrım.” diye yalvardı.

O eve ikinci sonu baskın yapılmıştı. Yunus’un şaşıtığı şeydu: Bu sokak savaş boyunca Fransızların uğramadığı bir sokaktı. Nasıl olmuş da buralara dek gelmişlerdi. Bu eve baskın yapanlar, Fransızlara yardım için kente mi gelmişlerdi?

Eyvahtı o zaman! Hüseyin’in evindeki çığlıklar kimi zaman durmuş, kimi zaman yeniden geceyi kaplamıştı.

Yaşlı Yunus çığlıklar yükseldiği zaman pencerenin önüne dikiliyor, ah çekerek bildiği bütün silahların adlarını sayıyordu.

Gece yarısına doğru o evden iki el silah sesi duyuldu. Yunus buna da bir anlam veremedi. Acaba iki zavallıyı öldürmüşler miydi? Silah seslerinin ardından, Yunus'un anlamadığı bir dilden konuşmalar duyuldu, sonra sesler kesildi. Yaşlı gözlerini uyku tutmuyordu. Her an çığlıklar, silah sesleri, kendi evlerine baskın düşünerek ürperdi durdu.

Kadınlar ve çocuklar uyuyordu. Kadınlarınkine uyku denmezdi ya... Uyku ile uyanıklık arası bir kendinden geçti. Biraz dalıyorlar, sonra da dürtülmüş gibi atılarak uyanıyorlardı. Önce korkulu gözlerle çevreyi gözden geçiriyorlar, minderinde tespih çekerek dua etmekte olan Yunus kocayı görünce, kendilerini güvende sayarak yeniden dalıyorlardı.

Tespihini cebine koydu. Ayakyoluna gidip geldi. Hava ışımaya yüz tutmuştu. Abdest alarak namaza durdu. Sabah namazının sünnetini bitiriyordu ki kundaktaki bebek ağlamaya başladı. Selâm verip kalktı. Ayşe de uyanmış, bebeği pışpışlamaya başlamıştı. Çocuk önceleri susar gibi oldu. Sonra yine ağlamaya başladı. Annesinin bütün pışpışlamaları, havaya atıp tutmaları, kucağında sallamaları onu susturamıyordu. Ağlıyor, ağlıyordu... Yunus pencerenin önünden fısıldadı:

-Sustur şunu kızım! Kes şunun ağlamasını. Duyacaklar...

Ayşe bebeği biraz daha kucağına bastırdı. Bebek ağlamasını sürdürüyordu. Ayşe kızgınlıkla eliyle bebeğin ağzını kapattı. Bebek bir an boğulur gibi oldu. Gözleri iri iri açılmıştı. Morarınca ya dek ağzını kapattı, sonunda anne yüreği yumuşadı ve elini çekti. Bebek birkaç kez ağzını açarak soluklandı. Sonra kesik kesik iç çekti. Arkasından olanca gücüyle ağlamaya başladı.

Ayşe umarsızlıkla babasına baktı:

-Aç... Dedi.

Dip taraftan bir ses duyuldu:

-Emzirsene kızım. Annesiydi.

-Sütüm var mı ki emzireyim anne, dedi.

Yine de o yolu denemekten kendini alamadı. Duvara dönerek göğsünü bebeğin ağzına dayadı. Savaşın başlangıcından bu yana et yememişlerdi. Son beş gündür yarı açtılar. İki gündür ağızlarına birer lokma bile almamışlardı. Ağızlarına atacak kuru üzüm bile kalmamıştı.

Bebek annesinin göğsünden ağzını çekti. Aydınlanan çevreyi gözden geçirdi. Yeniden annesinin göğsüne sarıldı. Ama bir damla bile süt koparamadı. Ağlamaya başladı. Susturması için ninesine uzattılar. Bunca çocuk, bunca torun büyütmüş deneyimli nine de bebeği susturamıyordu. Bebek açtı ve ağlıyordu. Biraz ötelerindeki düşman askerlerine her an yerlerini belli edebilirdi. Kimi zaman ağzını kapatıyorlar, kimi zaman pışpışlıyorlar; ama ne yaparlarsa yapsınlar ağlamasına engel olamıyorlardı.

Artık şafak sökmüştü. Kent uyanmaya başlamıştı. Ulu Cami dolaylarından üç el silah sesi duyuldu. Savaşın bu güne ait ilk silah sesleriydi bunlar. Yunus bu bebeğin kesinkes susturulması gerektiğini düşündü. Ne yapsaydı? Aklından değişik düşünceler geçiyordu. Gırtlaklarını sıkmak, yastıkla boğmak... Hayır! Bunları kesinlikle yapamazdı. Ama bebeğe kıymazlarsa öteki altı kişinin canları ve namusları tehlikeye girecekti. Yoksa bebeği birkaç sokak ileriye mi bıraksaydı? En iyisi buydu. Ayşe'ye:

-Kızım, dedi, senin oğlunsa benim de torunum. Ama bu çocuğu susturmalıyız. Yoksa Tanrı korusun hepimiz canımızdan, namusumuzdan olacağız. Bu çocuğu birkaç sokak ötede, kuytu bir yere bırakacağım. Tanrı kısmet ederse sonra alır geliriz.

Yunus bebeğe uzandı. Ayşe bebeği vermekle vermemek arasında bocalıyor, yavrusunu kucığına iyice bastırarak, gözyaşları arasında öpüyor, öpüyordu. Yunus umarsızlıkla bebeği aldı:

-Senin çocuğunsa benim de torunum, dedi. Başka çıkar yol yok kızım.

Kapıyı açıp dışarıya çıktı. Merdivene doğru yürüdü. Torununu kucığına iyice bastırarak, yanağına ayrılık öpücükleri konduyuyordu. Bebek durmaksızın ağlıyordu. Bir takım sesler duyarak durdu. Kulak kabarttı. "Bizimkiler!" dedi sevinçle. Sesler

kendisine doğru yaklaşıyordu. Merdivenin başında dinelip bekledi. Gür bir ses, soluk bağıırıyordu:

-Fransızlar kaçtı! Duyduk duymadık demeyin, Fransızlar kaçtı!

-Yunus derin bir soluk aldı. Torununu kucağına iyice bastırdı.

Gece yarısı duyduğu iki el silah sesini anımsadı. Demek Hüseyin'in karısıyla kız kardeşini öldürmüşler, sonra da kenti terk etmişlerdi.

-Ağla oğlum, ağla, dedi torununa. Ağlayabildiğin kadar ağla. Bunca acının ardından gelen sevinç gözyaşları önce beyaz sakalına, sonra torununun nakışlı kundağına süzülüyordu.

-Şükürler olsun sana Tanrım! Dedi yüksek sesle. Seslerin ne olduğunu anlamak için kapıya çıkan kadınlara yaklaştı. Bebeği annesine uzatarak:

-Al kızım çocuğunu, dedi. Yüce Tanrı sana bağıışladı.

12 ŞUBAT

Şubatın on ikisiydi. Yirmi iki gündür süregelen kurtuluş savaşı sona ermiş; Maraşlıların direnişine yenilen Fransızlar arkalarında yakılmış yıkılmış bir kent, sokak aralarında yüzlerce ceset bırakarak kaçmıştı.

Kılıç Ali hükümet konağının merdivenlerini sevinç içinde, koşar adımlarla çıkıyordu. Sevinçten gözleri parlıyordu. Yüreğinin dolup taşıdığını hissediyor, kucaklayacağı, sevincini paylaşacağı birilerini arıyordu.

Kapıyı açıp girdi. Ulusal Güç üyelerinden sağ kalanlar toplanmış, ayaküstü konuşuyorlardı. Kılıç Ali'yle ayrı ayrı kucaklaşarak karşılıklı birbirlerinin utkularını kutladılar. Hemen iş bölümüne geçildi. Savaş kazanılmıştı ama kendilerini bir yığın iş bekliyordu. Fransızlar toparlanıp yeniden Maraş'a saldırabilirdi. Bu nedenle Fransızların kente gelebileceği Antep yolu üzerine, Adana yolu üzerine çeteler yerleştireceklerdi. Tutsaklarla yaralılarla kimlerin ilgileceği kararlaştırıldı. Teslim olmamakta direnen Ermenilerin nerelerde yuvalandığı ve sayıları hakkında bilgiler toplandı. Teslim olduklarında kendilerine zarar verilmeyeceğine inandırmak için ağzı söz yapan birkaç kişi görevlendirildi. Bu guruba Amerikalı Dr. Wilson ve arkadaşlarını da eklediler.

Çalışmaların tam burasında bir çete gelerek, kendileriyle görüşmek isteyen birinin kapıda beklediğini söyledi:

-Mister Leymun mu ne, o adam geldi. Görüşmek istiyormuş.

Kılıç Ali şaşkınlıkla Amerikalı misyonerin adını yineledi:

-Mister Leymen... Sen ha! E, dünya küçüktür derler. Getir bakalım şunu.

Odadakiler açıklama bekler gibi Kılıç Ali'ye bakıyorlardı. Zülkadir oğlu Süleyman Bey sordu:

-Hayırdır?

Kılıç Ali kendisine güvenenlere özgü bir gülümseyişle beklemelelerini işaret ediyordu.

Mr. Leymen odaya girdi. Beyaz mendilini teslim bayrağı gibi tutuyordu.

-Gelin bakalım Mr. Leymen. Şöyle oturun. Mr. Leymen gösterilen sandalyeye oturdu. Yorulmuştu. Korkmuştu da.

Kılıç Ali Mr. Leymen'e arkadaşlarını tanıştırdı. Mr. Leymen yatışmamış heyecanı ve ivedilikle konuya girdi:

-Bakınız, savaş sona erdi. Hıristiyan azınlıklara kötü davranmayınız. Çok rica ederim, insanlık adına, onları öldürmeyiniz.

Kılıç Ali oturmamış geziniyordu. Mr. Leymen'in tam karşısında durdu. Ellerini arkasında kavuşturup bacakları üzerinde yayanarak:

-Mr. Leymen, beni tanıdınız mı? Diye sordu. Mr. Leymen ma vi gözlerini kırıştıtararak Kılıç Ali'ye baktı. Tanımıyordu ama kendisine böyle bir soru sorduğuna göre, bir yerde tanışmış olmalıydılar. Belleğini iyice yokladı, hayır, tanıımıyordu. Kafasını iki yana sallayarak tanımadığını belirtti.

-Yazık... Ben tanıyacağınızı sanmıştım. Mr. Leymen, sizinle Elbistan'da Nuri Beyin evinde bir toplantıya katılmıştık. Ermeniler, Çerkezler, Türkler. Ve siz. Orada kendimi Antakyalı bir arpa tüccarı olarak tanıtmıştım. Anımsadınız mı? Mr. Leymen şaşkınlıkla sandalyesinden doğruldu:

-Siz ha! O arpa tüccarı siz ha!

-Benim ya! Şaşırdınız değil mi? Ben Mustafa Kemal'in Maraş için görevlendirdiği subaylardan biriyim. Gerçek adım Yüzbaşı Asaf. O gün yanımda olan arkadaşım şurada oturan Yörük Selim'dir. Onun da gerçek adı Yüzbaşı Salim'dir. Onu da Kemal Paşa görevlendirmişti. Amerikalı, toplantıyı da, Kılıç Ali'yi de, Kılıç Ali'nin toplantıdaki kızgınlığını da bütün ayrıntılarıyla anımsıyordu. Bir an Kılıç Ali'nin kendisini öldürebileceği düşüncesiyle korkuya kapıldı. Çöktüğü sandalyeden hızla kalkarak, aradaki soğukluğu ısıtıcısına Kılıç Ali'nin elini tutmaya çalıştı. Kılıç Ali elini çekerek Amerikalıyı yerine oturttu:

-Korkmayın Mr. Leymen, dedi, size dokunacak değiliz. Endişelenmenize gerek yok.

Aslan Bey, Elbistan'daki toplantıda Mr.Leymen'in Ermenileri Türklere karşı kışkırttığını, Kılıç Ali'nin buna çok sert tepki gösterdiğini Yörük Selim'den duymuştu. Kalın bıyıklarını burarak Kılıç Ali'nin ne yapacağını izliyordu.

Kılıç Ali odada adımlamaya başladı. Bir yandan da konuşmasını sürdürüyordu:

-O toplantıda işgal güçlerine karşı Türklerin, Çerkezlerin, Ermenilerin, birlikte karşı koymalarını sağlamaya çalışıyorduk. En azından Ermenilerin tıpkı Yahudi'ler gibi yansız davranmalarını sağlayabilirdik. Toplantı bu çizgi doğrultusunda gerçekleşiyordu. Ama siz, aynı topraklar üzerinde yüzlerce yıl birlikte yaşayan bu insanların arasını açtınız. Şöyle dediniz: "Zaten onlara yeteri kadar acı çektirdiniz. Bir de savaşa mı sürükleyeceksiniz?" Ve şöyle sürdürdünüz konuşmanızı: "Bundan sonra buraların efendisi Ermeniler olacaktır. Ermeniler soylu ve büyük bir ulustur. Bundan böyle Türklere uşaklık etmeyecekler." Böyle demiştiniz Mr. Leymen. Ben de, "Sen ne biçim misyonersin Mr. Leymen!" diye bağırılmıştım.

Amerikalı başını utançla yere eğdi.

-İşte o arpa tüccarı benim. O gece de söylemiştim, "Bu yurt hepimizin." diye şimdi de yineliyorum. Azınlıkların durumuna gelince... Yahudi yurttaşlarımız savaşta yan tutmadı, bir tekinin burnu bile kanamadı. Bizde din bağına bağlılığı olmaz. Bizde soy bağına bağlılığı olmaz. Ama sizin ve sizin gibilerin kışkırttığı Ermeniler Fransızların yanında yer aldı. Vurduk, vurulduk... Ermenilere devlet kurdurma sözü veren Fransızlar bugün Maraş'ta yok. Yarın bütün ülkeden kovulacaklar. Şunu aklınızdan çıkarmayın Mr. Leymen, Türklerin özgürlük uğruna, namus uğruna ölümü hiçe sayan bir yaradılışları vardır. Kimse bunu zorlamasın! Bütün düşmanlar ülkeden kovulduğunda azınlıklarla yine biz bize kalacağız. Yine bizim hoşgörümüze sığınacaklar. İlerleyen zaman içerisinde yine birlikte yaşayacağız. Ermenilerin bu duruma düşmesinde sizin ve sizin gibi kışkırtıcılık yapan misyonerlerin payı var. Savaşta ölen Ermenileri biz değil, siz öldürdünüz,

Fransızlar öldürdü! Gerçek suçlu sizlersiniz!

-Kılıç Ali Bey, siz bizi yanlış anlıyorsunuz.

-Hayır! Sizi yanlış anlamıyoruz! Siz, misyonerlik adı altında kışkırtıcılık yaptınız. Bakın Mr. Leymen. Bir kısım Ermeniler teslim olmamak için direniyor. Onları öldürmek istemiyoruz.

Onları teslim olmaya inandırmak için bir grup kurduk. Bu gurupta Dr. Wilson ve arkadaşları da var. Gerçekten insanlık adına bir şeyler yapmak istiyorsanız, şu listenin altına siz de adınızı yazın; ama Elbistan'daki gibi kışkırtıcılık yapmayacaksınız.

Mr. Leymen listeyi alıp okudu. Altına kendi adını ekledi. Bir silahlı ile Dr. Wilson ve arkadaşlarının yanına gönderildi.

SONRASI...

ZAVALLI ARTEMİS

Ankara'dan dönüyorduk. Suç atında yolculuğumuzun son molasını vermiştik. Toprak sıvalı bir çayhanenin önüne arabamızı park edip, yaprakları kurumuş dallarla üzeri kapatılmış bir haymanın altına oturup, çaylarımızı söyledik.

Birkaç yeni yetme ile yaşlı bir köylü, dağınık oturuyordu. Belli ki Suç atının insanlarıydı. Yaşlı köylüye:

-Merhaba Dede, dedim.

Zayıf gözlerini yüzümde gezdirdi. İnceler gibi baktı. Siyah plakalı araba, kendilerinden daha iyi giyinmiş, kravatlı, gözlüklü biri... Kim bilir ne geldi aklıma.

-Merhaba? Dedi sorar gibi.

-Buralardan mısın Dede?

-Hemen şuradan, Çukur Hisar'danım.

-Sorması ayıp olmasın Dede, kaç yaşındasın.

-Ne ayıp olacak Yeğen, seksen bir yaşımdayım.

-Ooo maşallah, dedim. Tanrı ömür versin. O halde kurtuluş savaşını anımsarsın.

-Anımsamaz olur muyum? On dört, on beş yaşımdaydım o zaman.

-Gelsene Dede, birlikte oturalım.

Geldi. Yaşlı köylü için de çay söyledim. Onu daha yakından incelemeye başladım. Yağlı, tozlu, eski bir şapkası vardı. Sakalı beyaz ve kısaydı. Artık kaşları da ağarmaya başlamıştı. Gözlerinin yeşil yuvarlaklarının üzeri ince, saydam, mavimsi bir tabakayla kaplıydı. Gözlerinin beyaz yerlerine pas rengi kabuklar yapıştırılmış gibiydi. İnce bir bıçakla kazınsa kabuklar dökülerecekti sanki. Konuşurken ortaya çıkan ön dişleri kirli sarı ve sayıca eksikti.

Aramızda başlayan ve belki az sonra sona erecek olan çayhane

arkadaşlığımızı biraz daha sıcaklaştırmak için bir kamu kuruluşunda çalıştığımızı, Ankara'dan dönmekte olduğumuzu söyledim. Söz aralamak amacıyla kurtuluş savaşı hakkındaki duygu düşüncelerimizi kısaca özetleyiverdim:

-Biz o günleri yaşamadık ama kurtuluş savaşına ilgi duyuyorum. Şehitlerimizin, gazilerimizin olağan üstü yiğitlikleri ve yüreklilikleri o denli övülesiydi ki her yerde destanlar yazıldı. Sizin burada nasıl oldu savaş?

Yaşlı köylü sandalyesinin arkalığına yaslandı. Gözlerini yamaçları karlı dağlara dikti. Sonra seksen bir yıllık bellekten umulmayacak kadar ayrıntılı bir şekilde anlatmaya başladı:

-Ülke işgal altındaydı. Biz "ellik gâvuru" derdik, yerli Ermeniler de Fransızları destekliyordu. Etmediklerini bırakmadılar bize... Derken, "Savaş başladı!" dediler, silahlandık. Silahlandık dediğim, ağızdan dolma tüfekler, bir iki kişide mavzer, birkaç kişide Karadağ dediğimiz tabancalardan vardı. Ötekilerde balta, kürek sapı, kılıç, tarha; işte eline ne geçirdiyse ondan vardı. Önce köydeki Ermenileri teslim alıp, sonra kente yardıma gitmeye karar verdi büyüklerimiz. O zamanlar Ermeniler çok ileri gittilerdi. Türklere sataşır, yalnız yakaladıklarını öldürürlerdi. Bizim Çukur hisarda belalı bir Ermeni vardı. Gördüğü her Türk'e sataşır, laf atardı: "Müslümaan!" diye bağırdı. Bizimki, "Ne var." dediğinde, "Sakkalına tükürdüğüm." derdi. Fransızların korkusundan bizimkiler karşılık vermezdi. Çok ettiler bu ulusa... Daha önceleri, ben yetişmedim, büyüklerimiz anlatırdı... Daha kötü şeyler yapmış Ermeniler. Bizim köyün ağasını zorla köyün dışına çıkarmışlar. "Gelin Müslümanlar, biz barıştık! İşte ağanız da bizimle birlikte! Bundan sonra dostluk var, barışık var!" diye bağırmışlar. Bizimkiler de saf saf onların yanına gitmiş. Ermeniler, yanlarına gelen kırk, kırk beş kişiyi teslim alıp kamalarla öldürmüş. Köyde ölüleri gömecek erkek kalmamış, kadınlar gömmüş. Mezarları tee şo dağın ardında duruyor. Şehitler deresi derler oraya. Sene 1311'de (1895) olmuş bunlar.

Yaşlı köylü o günleri yaşıyor gibi etkilenmişti. Elini sallaya sal-

laya sürdürdü konuşmasını:

-İşte Ermeniler böyleydi. Savaş da patlayınca biz bunları teslim almak istedik. Silahlandık. Evlerini sardık. Vurduk, vurulduk. Teslim olanları ahırlara doldurduk. Başlarına da nöbetçi diktik. Müslümanlıkta tutsaklara kötü davranmak günahdır. O zaman büyüklerimiz de öyle derdi. Dahası, bir tutsağı öldüren katil sayılır, kısas gerekirmiş. O zamanki Müftü Efendi böyle söylemiş. Ama ben uymadım, ayrı konu... On dört yaşın bilgisizliğiyle bir yanlış yaptım.

Yaşlı köylü derin bir göğüs geçirdi. Gözlerini yüzümde gezdirerek yaptığı yanlışı anlatmaya başladı:

-Ermenilerin evlerini kuşattık, tutsak almaya çalışıyorduk. Silahlı beş altı kişiyle ben de köyün çevresini dolaşıyordum. O yıl göbeğimize dek kar yağmıştı. Bata çıka yürüyorduk. Bir de baktık ki Keşişin biri arkasına sekiz on tane mama (kadın) düşürmüş kaçıyor. Karları savura savura koştuk. Yakaladık... Hepsini de tutsak aldık. Kadının birinin kucağında bir bebek vardı. Kundağın düğüm yerinden tutup aldım. "Bunu kaçırıp karşımıza asker mi yetiştirecektin?" deyip bebeği karların içine fırlattım. Yüzümü acıyla buruşturmuştum. Gözlerimi bir an kapattım. Yaşlı köylü benim bu tepkimi görmüştü:

-Dur Efendi dur, dedi. Dinle...

-Bebek karların içine gömülünce o kadın "Artemiis!" diye öyle bir çığlık attı ki, seksen bir yaşadım, o çığlık belleğimden silinmedi. Öteki mamalar kadını avutmaya çalışıyordu. Alıp köye getirdik. Neyse. Savaş sona erdi. Kazandık... Büyüdüm... Evlendim... İlk çocuğumuz iki gün yaşadı, sonra öldü. İkincide durmadı. Derken üçüncü çocuğumuzda kundaktayken öldü. Ozaman işi anladım: Artemis'in anasına ne denli acı çektirdimse, Tanrı da bana aynı acıyı çektiriyordu. Kulaklarımda o kadının "Artemiis!" diyen çığlığını duyuyordum. Sonra öteki bebeklerimizin ölümleri birbirini izledi. Bu ölenler de benim Artemislerimdi. On dört(1) çocuğumuz kundaktayken öldü. Sonunda Tanrı bize beş çocuk bağışladı, şükürler olsun. Aha şun-

lar da torunlarım.

Ben ve arkadaşlarım, çayhaneye ilk geldiğimizde dikkatimizi çeken çocuklara bir kez daha baktık.

-Bence, diye sürdürdü konuşmasını yaşlı adam, zavallı Artemis'e yaptığımdan dolayı Tanrı beni cezalandırdı. Umarım öteki dünyada da cezalandırmaz. Çok acı çektim. O Ermeni mamasının çığlığını hiç unutmadım. İnaniyorum ki o kadın da beni unutmamıştır. Sağsa, beni görür görmez tanır, yakama yapışır gibi bir duygu var içimde. Şimdi anlıyorum ki, müftü efendi çok haklıymış.

Çamur sıvalı o basit çayhanede yeterince mola vermiştik. Adının Durdu Kangal olduğunu söyleyen yaşlı köylüden izin alıp kalktık. Kulaklarımda silah sesleri ve anne çığlıkları var... Türkçe, Ermenice, dahası bilmediğim onlarca dilden anne çığlıkları duyar gibiyim. Gözlerimin önünde, on dördünde kendisini savaşın ortasında bulan Durdu Kangal gibi çocukların yaptıkları yanlışlardan dolayı yaşamlarını yitiren Artemislerin; devlet kurma sözü ile Fransızlara yardım eden Ermenilerin arkadan kurşunladığı Ayselilerin; isimlerinin yazılışlarını bile bilmediğim dünyanın bütün uluslarının savaşlardan etkilenen bebeklerinin acılarını bir kez daha yüreğimde duyuyorum.

Savaş denilen madalyonun öteki yüzüdür bu...

(1): Durdu Kangal, on dört çocuğunun öldüğünü söylüyor.

YAŞAR PASTANESİNİN ERMENİ MÜŞTERİLERİ

Mado Dondurmanın yaratıcısı Mehmet Kanbur'la yakın akrabayız. Onun iş yoğunluğuna rağmen, arada bir görüşürüz ve hep kültürden konuşuruz.

Yaşar Pastanesinin gizemli bölümlerinin birinde oturur bir iki saat kadar sohbet ederiz. İşi gereği yanımdan ayrıldığında antika eşyaları inceleyerek yemeniler, postallar, kılıçlar, hançerler, ev eşyaları, ünlülerle çekilmiş resimler, daha neler neler...

Dünyanın pek çok kentlerini akıllı bir gözlemci olarak dolaşan Kanbur, oralarda gördüklerinin bize uyanlarını hemen yakalar ve dönüşte bizlere anlatır.

Trabzon Caddesindeki Yaşar Pastanesinde oturmuş yine kültürden konuşuyorduk. Bir gazeteden alınmış fotokopyi vererek okumamı rica etti. Ünlü Japon otomobil firması Toyota'nın sahibinin eşi Bayan Toyota ile yapılmış bir söyleşiyi anlatıyordu. Okudukça ben de yitirdiğimiz aile yapımızı anımsadım. Bayan Toyota kendisine sorulan soruyu şöyle yanıtlıyordu:

-Biz Japon hanımları en önemli görevimizin, eve yorgun ve gergin dönen beylerimizi rahat ettirmek olduğunu biliriz. Bu bizim birinci görevimizdir. Onlara gerginliklerini unutturmak için her şeyi yaparız.

Ben yazıyı okurken Mehmet Kanbur garsonlardan birini çağırarak kısık bir sesle hem kızdı, hem öğütledi:

-Oğlum müşteriye arkasını dönme! Müşteri bizim velinimetimiz masadan uzaklaşırken birkaç adım geri geri gitmeyi alışkanlık haline getir. Hadi çocuğum...

Yazının ilerleyen bölümleri daha da ilgi çekiciydi. Bayan Toyota söyleşiyi çok ilgi çekici bir boyuta taşırken ben içimde bir boşluk duymuştum:

-Belki inanmayacaksınız ama bugün bile Japonya'daki evlilikler görücü usulü ile yapılmaktadır. Bütün Japon kızları görücü usulü ile yanına evlenir.

Mehmet Kanbur:

-Ne denli akıllı insanlar, görüyor musun? Diye sordu.

Türkiye’de görücü usulünü “tu kaka” yaptılar, aile yapısının den-
gesini bozdular.

Buna katılmamak olası değildi. Dizilerde işlenen neyse, halkın
ve gençlerin davranışları da o yöne doğru kayıyordu. Bir yandan
kız ve erkek ailelerinin araştırmalarına dayalı sağlam bir evlilik,
öte yandan kızla erkeğin birbirlerine duyduğu belki anlık bir
sevginin evliliğe dönüşmesi... Ne yazık ki bu tür evlilikler pek
uzun sürmüyordu. Mehmet Kanbur’a:

-Benim küçük kardeşim Reşit İzmir’de aile mahkemesine ba-
kan bir yargıç, diye anlatmaya başladım. Geçenlerde görüştüğü-
müzde, hani birbirimize “İşler nasıl?” diye sorarız ya, ona da
sordum. “Bizim işler ne olacak,” dedi, “her gün beş on aileyi bo-
şuyoruz.” Ne yazık ki Mehmet Bey aile yapımızı bozdular.

Bayan Toyota’nın anlattığı aile yapısının aynısı bizde de vardı.
Biz bozduk, onlar yaşıyor. Biz bu bozulmaya direndiğimizde
gerici oluyoruz, ama bize gerici diyenler Japonlara uygar diyebi-
liyor ki gerçekten uygar Japonlar. Hem geleneklerini korumuş-
lar, hem uygarlık düzeylerini artırmışlar.

Mehmet Kanbur hem benimle konuşuyor hem de pastaneyi
yönetiyordu:

-Oğlum hanımefendiyle ilgilen! Yardımcı ol!

Bana dönerek:

-Anladın değil mi nereye doğru gittiğimizi? Beyinsiz bu
adamlar, vallahi beyin yok kafalarında. Kimi dışardan, kimi
içerden işte böyle...

Mehmet Kanbur pastaneye giren bir gurup turisti göstererek:

-Bak Hacı Bey, bunlar Ermeni, dedi. Sonra garsonlara döne-
rek: Oğlum konuklarımızı iç salona al! Hepsi de ellinin üzerinde
görünen çoğu kadın Ermeni turistler iç salona yerleştikten son-
ra Mehmet Kanbur elimden tutarak:

-Sen kültür adamısın, gel seni Ermenilerle tanıştırayım, dedi.
Elimi bırakmadan Ermeni müşterilerin oturduğu iç salona gö-
türdü. Mehmet Kanbur Tür’ü, Türkiye’yi, Maraş’ı, dondurmaya,
Yaşar Pastanesini sevdirmek istercesine Ermeni müşterilerle il-
gilenmeye başladı:

-Hepiniz hoş geldiniz! Ben Mehmet Kanbur, bu pastanenin sahibiyim. Hepiniz de Ermeni'siniz değil mi? Çoğu hanım olan Ermenilerin hepsi de Türkçe biliyordu:

-Evet, evet, Ermeni'yiz.

-Aranızda Maraşlı var mı? Benim hemşerim var mı aranızda? Elli yaşlarında esmer bir hanımı göstererek:

-Bu Maraşlı, dediler.

Mehmet Kanbur önce Maraşlı Ermeni Hanımın, sonra ötekilerin ellerini sıktı. Her biriyle ayrı ayrı ilgilendikten sonra Maraşlı Ermeni Hanımın yanına oturdu. Yanındaki sandalyeye de ben oturdum. Bu kuşak Ermeniler Maraş'tan göç edenlerin çocukları ve torunlarıydı. Ama hepsi de Türkçeyi güzel konuşuyordu. Maraşlı Ermeni Hanımın yanındaki, yaşça daha büyük bir hanım Antepli olduğunu söyledi. Mehmet Kanbur:

-Sizi kutlarım, Türkçeyi unutmamışsınız, dedi. Kaç dil biliyorsunuz? Antepli Ermeni Hanım:

-Türkçe, Ermenice, İngilizce ve Fransızca... Dört dil biliyorum, dedi. Biz Türkçeyi unutmuyor muyuz? Biz kendi aramızda Türkçe konuşuruz. Birbirimize şaka yaparken bile "Sen Maraşlı köy mü sandın?" gibi deyimler kullanırsınız.

Bu sırada Ermeni müşteriler garsona dondurma söylüyordu. Mehmet Kanbur:

-Oğlum, dondurmaların yanına ikişer dilim hanımğöbeği koy, o da benim ikramım olsun! Dedi.

Sonra Maraşlı ve Antepli Ermeni hanımlara dönerek:

-Maraşlı gezdiniz mi? Diye sordu. Eskiden burada çok Ermeni vardı. Sonra her biri bir yere göçtü. Bizim Maraş'ta bir Yahudi Mahallesi var, ben o mahalledenim, orada çok Ermeni vardı.

Maraşlı Ermeni Hanım:

-Babam anlatırdı, biz de o mahalledeniz, diye katıldı konuşmaya. Antepli ve çok yakışıklı sarışın bir Ermeni Bey Mehmet Kanbur'a Bulgurcu'nun evini sordu:

-Bilmez olur muyum? Dedi Mehmet Kanbur, şu duvardaki yağlıboya tablo Bulgurcu'nun evinin resmi. Bak iki katlı. Çok güzel bir ev... Birkaç Ermeni masadan kalkarak resmi inceleme-

ye başladı. Bu sırada garson dondurma ve yanında bülbülyuvası, sarı burma ya da hanımğöbeği dediğimiz tatlıyı getirmişti. Mehmet Kanbur Ermenilere bülbülyuvası yerine özellikle hanımğöbeği demişti: Maraşlı ve Antepli Ermeni hanımlara dönerek:

-Siz buna ne dersiniz? Diye sordu. Antepli Ermeni Hanım:

-Baklava... Baklava deriz, diye yanıtlayınca Mehmet Kanbur karşı çıktı:

-Hayır! Baklava başka... Bu hanımğöbeği. Döndüğünüzde büyüklerinize sorun bakalım ne diyecekler. Hem siz Antepliler baklava demez “baklavu” dersiniz, biz Maraşlılar da “paklov” deriz. Değil mi? Her iki hanım da kahkahayla güldü. Antepli Ermeni Hanım:

-Gerçekten de büyüklerimiz “baklavu” derdi. Maraş’ta da “paklov” dendiğini anlatırlardı, Çok doğru, Bir garson gelerek Mehmet Kanbur’a bir şeyler söyledi, o da bizden izin isteyerek ayrıldı.

Dondurmalarımızla Kanbur’un ikram ettiği hanımğöbeklerini yedikten sonra Antepli yakışıklı Ermeni Bey yanıma geldi. Mesleğimi sordu. Kimya Yüksek Mühendisi olduğumu öğrenince nerede çalıştığımı sordu. Ben de, Türkiye’de barajlar yapan Devlet Su İşleri adındaki bir kuruluşta çalıştıktan sonra emekli olduğumu söyledim:

“DSİ’ mi? Diye sormasın mı?”

-Ben Türkiye’ye belki altmış kez geldim. Her fırsatta gelirim. Maraş’a da çok geldim.

Büyüklerimiz anlatırdı Zeytin’i biliyor musun?

-Bilmez olur muyum, dedim.

-Fırnız diye bir su varmış...

-Evet, dedim, çok soğuk ve tatlı bir sudur. Şimdi biz bu sularla Ceyhan’ın birleştiği yere koca bir baraj yaptık, elektrik üretiliyoruz.

-Öyle mi? Demek Ceyhan’ın, Fırnız’ın üzerine baraj yapıldı ha?

Ermeni müşteriler 2008 Eurovision finalini odalarında izlemek üzere ayağa kalkarken Ermeni Beye sordum:

-Türkiye'ye, Antep'e yerleşmek ister miydiniz? Ermeni Bey gözlerini gözlerime dikerek bütün içtenliğiyle gülümsedi:

-Ben Kanada'da yaşıyorum. Oranın kültürüyle yoğruldu. Maraş'a, Antep'e alışamam ki geleyim. Arada çok büyük bir kültür ayrımı var. Ben Ermenistan'da bile yapamam. Ermenistan kültürüyle Kanada kültürü de benzeşmiyor. Kalbim burada ama ben Kanada'dan başka yerde yapamam.

İzin isteyerek kalktı. Öteki Ermenilerle birlikte Eurovision finalini odalarında izlemek üzere otele gitti.

Yalnız kaldığım masamda içim burkuldu.

Kurtuluş savaşı öncesi Fransızların kıskırttığı bir takım Ermeni gençlerinin Türk ulusunun karşısına dikilmelerini, kurtuluş savaşında Fransızlarla birlik olarak bize karşı savaşmalarını anımsadım. Maraşlılar düşmandan kendilerini kurtaran ilk kent olmuş, Fransız ordusunu perişan ederek Maraş'tan kovmuştu. Savaştan sonra Ermenilerin tamamı başka ülkelere göç etmişti. Bunların içinde savaşa katılmamış, tek suçları aynı ulustan olmak olan Ermeniler de göçüp gitmişti. Biz Maraş'ın dışında, Türkiye'nin başka bir kentinde bile yaşamayı göze alamazken, onlar istemedikleri halde Türkiye'nin dışında, başka bir kültürde, başka bir coğrafyada yaşamak durumunda kalmışlardı. Sevinçlerini, üzüntülerini, aşklarını, anılarını, zenginliklerini, onurlarını burada bırakarak dünyaya dağılmışlardı. Maraş'a gelen Ermeniler babalarının, annelerinin, dedelerinin, ninelerinin yaşadıkları evi buluyor; benim atam şurada yemek yemiştir, şu dutun altında gölgelenmiştir, şu ocağın karşısında ısınmıştır, şu merdivenden çıkarken korkuluğun şurasına eli değmiştir diye duyulanıyor, geçmişin özlemiyle yanıyor.

Kendi kendime sormadan edemedim: "Ey Ermeni büyükleri, ey Fransa, değer miydi? Ermenileri Türk ulusuna düşman etmekle bu kuşak Ermenilere en büyük kötülüğü sizler yaptınız. Onları vatanlarından edip, birer sığınmacı yaptınız. Onların onurlarıyla oynadınız. Onların torunları bile Türkiye özlemiyle yanıyor. Yazık... Onları vatanlarından ettiniz.

SON SÖZ

Yıl 2009...

Köprülerin altından çok su aktı. Kurtuluş savaşının yaraları çoktan sarıldı. Ermenilerin çoğu Ermenistan'a ve başka ülkelere göç etti. Kalan Ermenilerle yine birlikte yaşamaya başladık. Elli- li, altmışlı, yetmişli yıllarda izlenme rekorları kırılan sinemalar- da Ermeni asıllı Türk vatandaşı olan Nubar Terziyanları, Fikret Hakanları, Kenan Parsları ve öteki sanat dallarındakileri alkışla- yarak büyüdük. Tatyos Efendi gibi Ermeni bestekârların şarkıla- rını bugün bile keyifle dinliyoruz. Türklerin engin hoşgörüsü bozulan dengeyi yeniden kurdu.

Seksenli yıllarda Asala örgütü tetikçileri Türk büyükelçilerini kalleşçe öldürdülerse de Türk vatandaşı Ermeniler böyle eylem- lere katılmadı. Sonunda Asala da kabuğuna çekildi. Terörle bir yere varılamayacağını anlayan dünya Ermenileri 1915 olaylarını soykırım olarak dünyaya kabul ettirmeye çalışmaktadır.

Oysa gerçek soykırımın Ermenilerce yapıldığı arşivlerde ka- yıtlıdır. Bu nedenle de soykırımın hakemliğini dünya tarihçile- rine bırakmak istememektedirler. Türkiye olarak arşivlerimizi dünyaya açtık ama Ermeniler soykırımı ilgili bir tek belge açık- layabilmiş değil. 1915 olaylarını kendi arşivlerinden okuyan ba- tılı ülkeler (ABD de dâhil) soykırıma inanmamakta, ancak dün- ya satrancındaki hamleleri için bunu koz olarak, hem de çok güzel kullanmaktalar. Gerçek soykırımı Amerikalıların Kızılde- rililere, Almanların Yahudilere, Fransızların sömürdükları Cezayir'e uyguladıkları arşivlerde kayıtlıdır. Yahudilerin 2008'de Gazze'ye yaptığı ve orantısız güç kullanarak binden fazla Filis- tinliyi kadın çocuk yaşlı ayırımı yapmadan öldürdüğü kanlı sal- dırı, Türkiye'den başka dünyanın gözlerini kapadığı gerçek bir soykırımdır. Almanlar Hitlerin uyguladığı soykırımın bedelini ödedi. İlerleyen zaman içerisinde dünyanın dengesi değişecek ve günün birinde elleri zayıflayan Fransa'yla Birleşik Devletler de yaptıkları soykırımın bedelini ödeyecektir.

Ey Türk! Anadolu üzerine oynanan oyunlara karşı uyanık ol! Avrupa'ya doğru bir kısırak başı gibi uzanan Anadolu'ya egemen olmanı Batı içine sindiremedi. Seni Orta Asya bozkırlarına sürmek için ellerinden geleni yapmaktadırlar ve yapacaklar.

Uyanık ol ve Bilge Kağanın buyruğunu unutma, çünkü o hem bilgedir, hem kağandır:

-Ey Türk! Titre ve kendine dön!

2009-Kahramanmaraş

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	5
ÖNSÖZ.....	7
ÖNCESİ...	
KUM GİBİ EŞKİYA VARDI.....	9
YAŞLI KURT.....	15
İŞGAL...	
ARPATÜCCARİ.....	21
TENEKECİ ÇİRAĞI ÇİL MİSTİK.....	25
ABDAL HALİL AĞA.....	31
SÜTÇÜ İMAM.....	35
KORKUSUZ ÇAVUŞ.....	41
ELİN YUMRUK OLMASI YA DA HEYET-İ TEMSİLİYE.....	47
BAYRAK OLAYI.....	53
ANDRE'Yİ ÜRKÜTEN NEDİR?.....	57
HACEY HATUN.....	61
SAVAŞ...	
İLK KURŞUN.....	67
DÜŞMAN KARANFİL GETİRMEZ.....	71
EVİNİ YAKTIRAN ADAM.....	75
SENEM AYŞE.....	79
BEBEKLER ÖLDÜ.....	87
EMİNE BİR ANADIR.....	93
ÇOCUK AĞLARSA?.....	99
12 ŞUBAT.....	105
SONRASI...	
ZAVALLI ARTEMİS.....	109
YAŞAR PASTANESİNİN ERMENİ MÜŞTERİLERİ.....	113
SON SÖZ.....	118